

T.C.
RECEP TAYYIP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

İDEAL BİR GENÇ MODELİ OLARAK SAFAHAT'TA "ASIM"

(Yüksek Lisans Tezi)

Tezin Yazarı

Merve ŞİMŞEK

RİZE 2013

T.C.
RECEP TAYYIP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

İDEAL BİR GENÇ MODELİ OLARAK SAFAHAT'TA "ASIM"

(Yüksek Lisans Tezi)

Tezin Yazarı

Merve ŞİMŞEK

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ahmet KOÇ

RİZE 2013

T.C.
RECEP TAYYIP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

İDEAL BİR GENÇ MODELİ OLARAK SAFAHAT'TA "ASIM"

(Yüksek Lisans Tezi)

Tezin Yazarı

Merve ŞİMŞEK

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ahmet KOÇ

Tez Savunma Tarihi: 08.02.2013

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	İmza
Başkan :	.....
Üye :	.....
Üye :	.....

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Salih Sabri YAVUZ

/ / 2013

Onay Tarihi

RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu tezi bilimsel metotlara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak hazırlayıp sunduğumu, tezde bana ait olmayan tüm bilgi, düşünce ve sonuçları belirttiğimi ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

...../...../2013

İmza

Merve ŞİMŞEK

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti XVI. yüzyıldan itibaren bir duraklama ve çöküş sürecine girmiştir. Bu dönemde, Avrupa’da ortaya çıkan modernleşme hareketleri Osmanlı’da da etkisini göstermiştir. Art arda gelen askeri yenilgiler, siyasal ve sosyal alanda meydana gelen çözümler, “modernleşme” kavramının aydın kesim tarafından Osmanlı’da bir kurtuluş reçetesi olarak sunulmasına sebep olmuştur. Modernleşme hareketlerinin Tanzimat Fermanıyla birlikte bir devlet politikası haline gelmesinin ardından ortaya çıkan “yeni aydın tipi” ile birlikte, siyasal, sosyal ve askeri pek çok alanda geleneksel yapıdan uzaklaşmaya başlanmıştır. Modernleşmeyi yani kayıtsız şartsız Batılılaşmayı, kurtuluş çaresi olarak gören kesime karşı, kurtuluşu, eskiyi ıslah ederek devam ettirmekte gören gelenekçi bir kesim de mevcuttur. Tanzimat’la birlikte ortaya çıkan bu ikili yapıda, iki taraf da kendi kurtuluş çözümlerini topluma sunmuşlardır.

Bu çalışmada Mehmet Akif Ersoy’un, modernleşme sürecinde topluma sunduğu ideal genç modeli Asım incelenmiştir. Bu bağlamda Asım’ın fiziksel ve ahlaki özellikleri ortaya koyulmuş ve Asım’ın ideali ne olmalıdır, Asım’dan beklenenler nelerdir sorularına cevap aranmıştır. Eğitimde rol modelin önemi dikkate alındığında, büyük mütefekkir Mehmet Akif Ersoy’un idealize edilmiş bir model olarak sunduğu Asım prototipinin, hem gençler hem de eğitimciler için güzel bir örnek olacağını umuyoruz.

Öncelikle bu çalışmanın ortaya çıkmasında ve yürütülmesindeki katkıları ve yol göstericiliği için değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet Koç’a, tezi baştan sona okuyarak değerli katkılarda bulunan Yrd. Doç. Dr. Faruk Sancar ve Yrd. Doç. Dr. Bayramali Nazıroğlu’na, çalışmamızın bu hale gelmesinde emeği bulunan diğer hocalarıma ve arkadaşlarıma, İSAM Kütüphanesi ve Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi çalışanlarına ve ayrıca bu güne gelmemde şüphesiz en büyük emeği veren sevgili anne ve babama ve çalışmalarım boyunca destek ve anlayışıyla yanımda olan kıymetli eşime en derin şükranlarımı sunuyorum.

Merve ŞİMŞEK

Rize, Ocak 2013

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ İÇİNDEKİLER KISALTMALAR GİRİŞ

- I. ARAŞTIRMANIN KONUSU
- II. ARAŞTIRMANIN AMACI
- III. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ
- IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

BİRİNCİ BÖLÜM

MEHMET AKİF ERSOY'UN YAŞADIĞI DÖNEMİN ASIM TASAVVURUNA ETKİLERİ VE AKİF'İN

BİYOĞRAFİSİ	1
I. MEHMET AKİF ERSOY'UN YAŞADIĞI DÖNEMİN TAHLİLİ	1
<i>A. Osmanlı Modernleşmesi ve Tarihi Seyri</i>	2
<i>B. Siyasi Yapı</i>	8
1. Tanzimat Fermanı	8
2. Islahat Fermanı	13
3. I. Meşrutiyet	15
4. II. Meşrutiyet	17
<i>C. Sosyo-Ekonomik Yapı</i>	19
1. Cemiyetin Genel Durumu	19
2. Mali Durum	21
3. Savaşlar	25
a. Balkan Savaşları	25
b. I. Dünya Savaşı	27
<i>D. Fikri Yapı</i>	32
1. Dönemin Fikir Akımları	32
a. Osmanlıcılık	32
b. İslamcılık	33
c. Türkçülük	35
d. Batıcılık	37
2. Önemli Siyaset ve Fikir Adamları	38
a. Cemaleddin Afgani	39
c. Babanzade Ahmed Naim	42
d. Ziya Gökalp	43
e. Tevfik Fikret	46
II. BİYOĞRAFİSİ	48
<i>A. Hayatı</i>	48

<i>B. Eserleri</i>	58
1. Mensur Eserleri.....	58
a. Tefsirler.....	58
b. Vaazlar.....	59
c. Makaleler.....	59
d. Tercümeler.....	59
1) 1908'den Önceki Tercümeler.....	59
2) 1908'den Sonraki Tercümeleleri ve Yazarları.....	59
3) Dîvân-ı Lügâti't-Türk Tercümesi.....	60
4) Kitap Olarak Basılmış Tercümeleri.....	60
5) Diğer Eserler Ve Yazılar.....	61
6) Mektuplar.....	61
2. Manzum Eserleri.....	62
a. Safahat Dışında Kalmış Şiirleri.....	62
1) 1908'den Önce Yazdıkları.....	62
2) 1908'den Sonra Yazdıkları.....	63
b. Bestelenmiş Şiirleri.....	63
c. Safahat.....	64
1) Birinci Kitap: Safahat:.....	64
2) İkinci Kitap; Süleymaniye Kürsüsünde.....	65
3) Üçüncü Kitap: Hakın Sesleri.....	65
4) Dördüncü Kitap: Fatih Kürsüsünde.....	66
5) Beşinci Kitap: Hatıralar.....	67
6) Altıncı Kitap: Asım.....	67
7) Yedinci Kitap: Gölgeleler.....	69

İKİNCİ BÖLÜM

İDEAL GENÇ MODELİ OLARAK ASIM .....

I. ASIM'IN KİMLİĞİ	70
A. Asım'ın Fiziksel Özellikleri	80
B. Ahlakî Özellikleri/ Karakteri	82
1. Vatanseverlik.....	82
2. Ahlâki Duyarlılık.....	84
3. İnce Ruhluluk.....	87
4. Doğru Bilgi Sahibi Olmak.....	88
5. Merhamet.....	89
6. Sorumluluk, Yardımseverlik.....	90
7. Haksızlık Karşısında Duyarlılık.....	90
8. Milli Değerlere Saygı.....	93
9. Yiğitlik ve Heyecan.....	95

II. ASİM'DAN BEKLENENLER	98
A. <i>Önce Adam Olmak</i>	99
B. <i>Kaba Kuvvetin Değil Kanunun Üstünlüğüne İnanmak</i>	100
C. <i>İnkılâp Yapmak, Ama Nasıl?</i>	102
D. <i>Marifet ve Fazilet Sahibi Olmak</i>	105
E. <i>Ümitvar Olmak</i>	109
F. <i>İslam'ı Dipdiri Yaşamak</i>	111
G. <i>Asrın İlmini Edinmek</i>	113
H. <i>Gayretli Olmak</i>	116

SONUÇ
KAYNAKÇA
ÖZET
ABSTRACT
ÖZGEÇMİŞ

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ay.	: Aynı yer
Bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DEÜİF	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
IRCICA	: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İA	: MEB İslam Ansiklopedisi
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfadan sayfaya
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
ts.	: Tarihsiz
vd.	: ve diğerleri

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu

Mehmet Akif Ersoy, hem yaşadığı döneme hem de bugüne ışık tutan ender şahsiyetlerden biridir. Eserlerinde “eğitimcilik” ve “yol göstericilik” sorumluluğuna ağırlık vermiştir. Akif, bu yönüyle, topluma yön veren aydın görevini, hem zamanının insanına hem de gelecek kuşaklara karşı yerine getirmeye çalışmıştır. Nitekim topluma bir gelecek tasavvuru sunmuş ve o geleceği inşa edecek bir genç modeli oluşturmuştur. Asım, Akif’in idealindeki Müslüman genç modelidir. Akif, Asım modeliyle, hayalindeki gençliğin vasıflarını ortaya koymuştur. Ancak İstiklal şairi Akif’in bu çabası yeterince araştırma konusu yapılmamıştır.

Bu çalışmamızda öncelikle Akif’i, ideal bir genç modeli sunmaya iten sebepler, ideal bir model arayışını hazırlayan etkenler, yaşadığı dönem tasvir edilerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun için Osmanlı Devleti’nin gerileme ve çöküş sürecinde değişen dengeler ve artan Batılılaşma temayülleri ile bunların sonuçları incelenecektir.

Daha sonra Akif’in hayatı ve eserlerine değinilerek, Safahat’ın altıncı kitabı olan *Asım bölümünde*, özlenen yarınları inşa edecek bir genç olarak sunulan Asım’ın çeşitli özellikleri analiz edilecektir.

II. Araştırmanın Amacı

Çalışmamız, Akif’in ideal olarak sunduğu genç modeli Asım’ı oluşturan sebepler ve Asım’ın şahsında, bir toplumu içine düştüğü buhrandan kurtarmak, ayağa kalkıp ilerlemesini sağlamak için, o toplumun gençlerinde bulunmasını gerekli gördüğü vasıfların neler olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bunu tespit edebilmek için araştırmamızda şu alt problemlere cevap aranacaktır:

1. Akif’i gelecekle ilgili derin düşünceye yönelten siyasal, sosyal ve kültürel şartlar/sebepler nelerdir?
2. Akif’in gelecek tasavvuru ve ideal model olarak sunduğu genç tipinin fiziksel ve ahlâki özellikleri nelerdir?
3. Akif’in idealindeki geleceğin temel unsurları nelerdir?

4. Akif'in ideal gencinin geleceği inşa etmede üstlendiği roller ve izlemesi gereken metotlar nelerdir?
5. Bir toplumda gençlerin eğitiminde hangi ahlâki öğeler ve değerler göz önünde bulundurulmalıdır?

III. Araştırmanın Önemi

Gençlik, çocuklukla erişkinlik arasında yer alan, gelişme, ruhsal olgunlaşma ve yaşama hazırlık dönemidir. Ergenlikle başlayan hızlı büyüme, gençlik çağının sonunda bedensel, cinsel ve ruhsal olgunlukla biter. Genellikle ilk ergenlik belirtileriyle başlayan gençlik çağı, büyümenin durmasına kadar sürer ve 12-21 yaşlarını kapsar.¹

Gençlik çağı coşkulu, atılgan ve çalkantılı bir çağ olarak görülmüştür. Kabına sığmayan bir beden gücünün, yürekliliğin, kaynayan kanın egemen olduğu bir çağdır. Bununla birlikte gençlik çağı, bunalımlar, öfkeler, çatışmalar ve kaygılar dönemidir. Yanılgıların, bencilliğin, başkaldırmanın sık görüldüğü, bocalama, çelişkiler ve kararsızlıklar dönemidir. Kendi kendisiyle ve çevresiyle sürtüşme ve savaşıma dönemidir. Gençlik dönemi, yeniliğe ve ileriye doğru atılımların yapıldığı, kendini kanıtlama ve kendi kimliğini arayıp bulma çabalarının yoğunlaştığı dönemdir. Kısacası olumlu, olumsuz tüm duyguların yoğun, bütün tepkilerin aşırı olduğu bir dönemdir.² Ergenlik, insan hayatının en bunalımlı ve hareketli dönemi olarak bilinir. İstikrarsızlıklar içinde bir çok soruya cevap arayan genç, 'dünyasını kurabilmek' ve anlamlandırabilmek için bir kimlik arayışı içindedir. O, aynı zamanda ergenliğin ilerleyen yıllarında, kendisine bir dünya görüşü sunabilecek, insani ve toplumsal alanı da içine alacak ve kozmik planda evrensel değerler üretebilecek bir 'bütün' aramaya başlar.³

Sorunlu ve bunalımlı bir hayat devresi olan ergenlik döneminde gençlerin yaşadıkları sorunlar yalnızca gelişmiş ülkelere mahsus bir durum olmayıp, çeşitli kültürlerde ve zamanlarda az çok benzerlerine rastlanan, neredeyse evrensel bir olgudur.

---

¹ Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı: Ruh Sağlığı Eğitimi Ruhsal Sorunlar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1986, s.3

² Yörükoğlu, *age.*, s.9

³ Ahmet Albayrak, "Ergenlerin Dini Gelişiminde Sevgi ve Korku Motifinin Etkinliği", *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s.307

Bununla birlikte bu sorunların gerek derinliği gerekse yaygınlığı, son yüzyılda çok ileri boyutlara ulaşmış gözükmektedir. İlk olarak Erikson tarafından dile getirildiği şekliyle, günümüz gençleri bir “kimlik bocalaması” ya da “bunalımı” sürecini yaşamaktadır. Kendini tanıma ve tanımlama, toplumdaki rolünü ve hayattaki amacını belirleme konusunda gençlerin ciddi sıkıntıları ve arayışları gözlenmektedir. Gençlerin yaşadıkları kimlik bunalımının temelinde, hızla değişen ve gelişen toplum şartları içerisinde birbirine zıt rol beklentileri ve çoklu tercihler karşısında kalmaları ile, sosyal yapıların onlara zorla dayattığı yaptırımların varlığından söz edilmektedir.⁴

Eğitimciler ve psikologlar sosyal ve duygusal davranışın üç şekilde öğrenileceğinden söz ederler: Sınama-yanılma yoluyla öğrenme, direkt öğrenme, endirekt öğrenme, yani; taklit, özdeşleşme ve model alma yoluyla öğrenme.⁵

İnsan bir davranışı -ister bilinçli olsun ister bilinçsiz olsun- büyük ölçüde sosyal modelleri görmek suretiyle benimser.⁶ Bir çok dilde davranış sergileme anlamına gelen gösterme kelimesi; “öğretme” kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Toplumda dil, örf ve adetler, mesleki etkinlikler, eğitimsel, politik ve dini uygulamalar ve ahlâki değerler genellikle taklit, özdeşleşme ve model alma yoluyla öğrenilerek benimsenir.⁷

İlk defa Freud tarafından kullanılan özdeşleşme (aynılaşma, identification) terimi, psikologlar tarafından farklı alanlarda, çok değişik anlamlarda kullanılmıştır. Gençlik çağında özdeşleşme, “Gençlik çağına ait ruhsal yapı içinde aile bireylerinden başlayarak çevredeki kişilere, düşüncelere, kültüre doğru gittikçe genişleyen bir alanda gencin, bilinçli ya da bilinçsiz olarak etkilendiği, benimsediği duygu, düşünce, tutum ve davranışlardan oluşan bir süreç” olarak tanımlanabilir.⁸

Özdeşleşme ile ilgili olarak üç farklı teori söz konusudur. Bunlar; Freud’un Psikanalitik Teorisi, Sosyal Öğrenme Teorisi ve Güç Teorisi’dir.⁹ Sosyal öğrenme

---

⁴ Hayati Hökelekli, “Gençlik ve Din”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s.11

⁵ Robert R. Sears- Eleanor Maccoby- Harry Levin, *Patterns of Child Rearing*, Row Peterson, New York 1957, s. 370’dan naklen M.Akif Kılavuz, “Ergenlerde Özdeşleşme ve Din”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s.209

⁶ Albert Bandura, *Agression: A Social Learning Analysis*, Prentice Hall, New Jersey 1973, s.68’den naklen Kılavuz, *agm.*, ay.

⁷ Bandura, *age.*, s.68’den naklen Kılavuz, *agm.*, ay.

⁸ Özcan Köknel, *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*, Baha Matbaası, İstanbul 1979, s.36’dan naklen Kılavuz, *agm.*, s.210

⁹ Kılavuz, *agm.*, ss.211-212

teorisine göre, insan bütün sosyal davranışları başkalarını model edinmek suretiyle öğrenir. Model edinme kavramı, genellikle başka birkaç kavramın anlattığı şeyi ifade edecek şekilde kullanılmaktadır. Bu terimler ise özdeşleşme ve taklittir. Özdeşleşme, bir kimsenin kendisini başkasıyla bir tutması, arada bir ayniyet görmesi demektir. Taklit de aynı manaya gelir; bir kimse kendisiyle özdeşleştiği kimsenin davranışlarını kendi davranışları olarak benimser. Ancak özdeşleşmenin bütün şahsiyeti içine alan bir durum olmasına karşılık, taklit için mutlaka böyle bütün halinde özdeşleşme gerekmez.¹⁰

Bir başka şahsiyetin duygu, düşünce ve davranışlarının örnek alınması olarak bilinen özdeşleşme, gencin sosyalleşme süreci içinde kullandığı savunma mekanizmalarından biridir. Bu mekanizma gencin sosyal hayatı öğrenme kaynakları arasında önemli bir yere sahiptir. Genç, değer verdiği kimselerden gördüğü davranışları benimseyerek uygulamaya çalışır, yetişkinlerin nasihatlerinden çok, özdeşleşme yoluyla bilgi ve tecrübe kazanır. Güzel bir örnek karşısında hayranlık duyguları harekete geçer. Böylece genç, özdeşim kurduğu kimselerden gördüğü, işittiği davranış ve tutumları uygulamaya çalışır. Bu şekilde onun, sosyal gruba uyumu, olumlu yönde etkilenecek başkaları ile iletişimi kolaylaştırır ve topluma kolayca uyum sağlayabilir.¹¹

Sonuç olarak ortada bir model vardır ve model ile taklit eden şahsın davranışları arasında benzerliğin doğuşunda modelin davranışı belirleyici rol oynamaktadır. Bu benzerliğin temelindeki psikolojik süreç esas itibarıyla bir “*görme yoluyla öğrenme*”den ibarettir. Modele ait davranışlar müşahede edilirken, bu davranışlar birer uyarıcı olarak, taklit eden şahısta idrakî tepkiler uyandırır; bu uyarıcı ve tepkiler merkezî sinir sisteminde birleştirilir ve bütünleştirilir. Daha sonra çevrede uygun durumlar ortaya çıktığı zaman – aynı tip uyarıcılarla karşılaşılınca- taklitçinin ilk müşahede sırasında zihninde şifrelenmiş olan bu eski müşahede unsurları eski imajı harekete geçirir; zihinde yeniden canlanan bu imaj taklit edilecek tepkilerin yapılması için bir rehber rolü oynar. Tepkinin gerçekten yapılıp yapılmayacağı ise pekiştirmeye bağlıdır.¹²

Gençlik dönemi, hayranlıkların ve tutkunlukların bol olduğu bir dönemdir. Gençler bir yandan ana baba etkisinden sıyrılırken öte yandan kendilerine yeni örnekler seçerler.

¹⁰ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi*, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları, Amsterdam 1993, s. 42

¹¹ Ross D. Parke, *Readings in Social Development*, Holt, Rinehart and Winston Inc., New York 1969, s.193’den naklen Kılavuz, *agm.*, ss.209-210

¹² Güngör, *age.*, s.44

Bir öğretmen, bir sporcu, bir şarkıcı, bir yazar, bir sinema oyuncusu, genç bir siyasal önder onların benzemek istedikleri kişiler olur. Genç, hayranı olduğu bu kişiye her yönden benzemek ister. Yeteneklerinden kusurlarına değin her şeyini beğenir. Bir süre sonra kendine yeni bir örnek seçer, onunla özdeşim kurar. Yeni bir kişilik geliştirirken yoluna çıkan örnek insanlardan kendi benliğine bir şeyler katar. Gençlik çağı, kendini, öz kimliğini arayış çağıdır.¹³

Ergende meydana gelen fiziksel ve ruhsal değişmeler ve gelişmeler, buna bağlı olarak kendi varlığının şuuruna varması ve varlığını ortaya koyması sonucu, bağımsızlık arzusu, bağımsızlık arzusunun bir ifadesi olarak da topluma katılma çabaları, gencin yeni bir kimlik kazanması için onu arayışa yönelten faktörlerdir. Böylece genç, kimlik arayışı çabaları sonucu, kimliğini oluşturacaktır. Gencin kimliğini oluşturması ise, özdeşleşme süresi ile gerçekleşir.

Genç öncelikle yaşıtı arkadaşlarıyla özdeşleşir, onlara benzemek ister, onlarla kendini kıyaslar; arkadaşlarının giyimi, konuşma biçimi ve davranışlarını kendinde bir süre yaşatır; ancak bu, arkadaşlarını ve çevresindekileri taklitten ayrı bir şeydir. Bireyin hoşuna giden bir davranışın benimsenerek yenilenmesi olan taklitten öte genç, bu davranışlarıyla kendine başkalarının davranışlarını kısa bir süre örnek almakta ve içinde bulunduğu grupta, toplumda rol ve yer sağlamaya, kimliğini kazanmaya çalışmaktadır.

Genç bu kimlik kazanma süreci içinde sık sık yeni özdeşim örneklerine yönelir. Yöneldiği yeni özdeşim örnekleri gençte, kendine özgü giyim, davranış, inanç ve dünya görüşünü oluşturacak bir takım izler oluşturur ve bu izler gençte, oluşup bütünleştiğinde bir yandan kimliğini oluştururken diğer yandan da, kişilikle toplum arasında tüm ilişkilerin temeli olan özerklik ve sorumluluk duygularını biçimlendirir.

Özdeşim örneklerinden aldığı izlerle kendine yeni bir kimlik oluşturan genç, Erikson'un da belirttiği gibi bu kimliği, özdeşleşirmenin bittiği yerde kazanmaktadır. Yani gencin kimliğinin biçimlenmesinde, geçmişte yaptığı özdeşimlerin de etkisi olmakla beraber kimlik, özdeşimlerin birbirine yamanmasından öte bütün özdeşimlerin bir bütünüdür.¹⁴

---

¹³ Yörükoğlu, *age.*, s.30

¹⁴ Naci Kula, "Gençlik Döneminde Kimlik ve Din", *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s.47

Özdeşleşme metodu Hz. Peygamber'in de eğitimde kullandığı metotlardan birisidir. 10 yaşında bir genç iken Hz. Muhammed'in eğitim ve hizmetine arz edilen Enes b. Malik, O'nun bu konudaki tutumunu şu cümlelerle ifade eder: Hz. Peygamber'e yedi yahut dokuz sene hizmet ettim. Resulullah benim yaptığım bir şey için 'Bunu niçin yaptın?', yapmadığım bir şey için de 'Niçin yapmadın?' demedi."¹⁵ Enes b. Malik'in bu sözlerinden anlaşılıyor ki, Hz. Muhammed ergenlik döneminde terbiyesine verilen bu genci nasihat ve sözlü eğitimden çok, örnek davranışlarıyla etkileyerek, onun dinî ve din dışı konularda kendi kendine düşünme, karar verme ve anlama kabiliyetlerini geliştirmesine yardımcı olan özdeşleşme yoluyla öğrenmesine imkan sağlamıştır.¹⁶ Hz. Muhammed'in Enes'e bu şekilde davranması, onun her tür davranışına göz yumduğu anlamına gelmemektedir. Bu sözleriyle Enes b. Malik, Hz. Muhammed'in şefkat ve merhametle kendisine en iyi örnek teşkil ettiğini vurgulamak istemiştir.¹⁷

Bir toplumun ilerlemesinde etkin olan en önemli unsur o toplumun gençleridir. İlerlemek isteyen her toplum genç nesillerin eğitimine ve yetiştirilmesine büyük önem vermektedir. Çünkü genç nesil, yarını inşa edecek ve geleceğe yön verecek ana unsurdur. Toplumların düşünen beyni olarak kabul edilen aydınlar, bu geleceği inşa etmede kılavuz rolünü üstlenmişlerdir. Bu anlamda aydın ve mütefekkirlerin, geleceği inşa edecek unsurları herkesten önce idrak edip, topluma yol göstermeleri son derece mühimdir.

Rol model, eğitimde çok önemli bir etken olarak kullanılmaktadır. Gençlere sunulacak olumlu modeller, gençlerin eğitiminde olumlu etkiler bırakmaktadır. Bu itibarla Akif'in özelde Türk topluma sunduğu, genelde her toplum için geçerli olabilecek ve yarını inşa etme görevini üstlenen rol modelin ortaya koyulması, toplum mühendisleri için gençlerin eğitiminde ve yönlendirilmesinde bir rehber görevi görecektir. Model olarak öğrenmenin eğitimdeki rolü göz önünde bulundurulduğunda, rol modellerin işlevinin ne denli mühim olduğu ortaya çıkmaktadır.

IV. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızda ağırlıklı olarak dökümantasyon yöntemi kullanılmıştır. Dökümanter araştırma bilindiği gibidöküman ve kayıtların incelenmesiyle yeni olay ve

¹⁵ Müslim, Fedail, 51-2; Ebû Davud, Edeb, 1

¹⁶ Kılavuz, *agm.*, s.214

¹⁷ Mehmet Tütüncü, "Kur'an ve Hadislerde Eğitim Esasları", *DEÜİF Dergisi*, S. 2, 1985, s.235

ilkelerin ortaya konulmasına dayanmaktadır. Bu araştırma türü her akademik alanda yoğun bir biçimde kullanılabilen, özellikle tarih, literatür ve dil bilgisi araştırmalarında ve genellikle insan bilimleri alanında önemlidir.¹⁸ Bu bağlamda özellikle tezin birinci bölümünde batılılaşma, Osmanlı modernleşmesi ve tanzimat dönemleriyle ilgili literatür taraması yapılmış, konuyla ilgili kaynaklar incelenmiştir.

İdeal bir genç modeli olarak Asım'ı incelediğimiz ikinci bölümde ise Safahat, özellikle Asım bölümü üzerinde detay analizler yapılmaya çalışılmıştır.

---

¹⁸ Birgül Karataş, *Araştırma Teknikleri*, Çağlayan Basımevi, İstanbul 1984, s.68

BİRİNCİ BÖLÜM

MEHMET AKİF ERSOY'UN YAŞADIĞI DÖNEMİN ASIM TASAVVURUNA ETKİLERİ VE AKİF'İN BİYOGRAFİSİ

İnsanların düşünsel ve fikri yapılarının oluşmasında doğuştan gelen bir takım kabiliyetlerin yanında içinde bulunulan çevrenin, yaşanılan zamanın siyasi, sosyal ve kültürel yapısının da büyük etkileri vardır. Tarih boyunca büyük şahsiyetler yaşadıkları dönemleri hem etkilemek hem de sonraki dönem araştırmacıları için yaşadıkları dönemleri anlamada en doğru bir referans olma vazifesini ifa etmişlerdir.

Mehmet Akif Ersoy, doğumundan bugün içinde bulunduğumuz zamana kadar, sağ iken bizzat, vefatından sonra ise fikirleri, eserleri ve bunların etkin tesirleriyle var olmaya devam eden bu nadide şahsiyetlerden biridir. Akif, Türk- İslam dünyasının asırlar boyu yetiştirdiği alim, edip ve sanatkârlar arasında çok yüksek ve hususi bir mevki ihraz eden, hakikaten büyük bir “insandır”¹⁹ Mamafih, Akif’i tanıyabilmek, anlayabilmek ve tahlil edebilmek için, kendi dönemine bakmak gerekmektedir. Bu itibarla bu bölümde öncelikle Akif’in yaşadığı dönemi hazırlayan sürece kısaca değinilecek, ardından döneminin siyasal sosyal ve kültürel yapısı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

I. MEHMET AKİF ERSOY'UN YAŞADIĞI DÖNEMİN TAHLİLİ

Akif, tarihimizde çok önemli dönüm noktaları olan Tanzimat ile Cumhuriyet arasında yaşamıştır. Eşref Edib’in ifadesiyle: “Akif, bir imparatorluğun müthiş tarrakalarla yıkıldığı bir zamanda yetişti.” “Harb gürültüleri ve “kan kokuları” arasında yaşadı.”²⁰

Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti’nin modernleşme hareketleriyle başlayan gerileme sürecini önleme çabalarının bir meyvesi olarak ilan edilmiş, Osmanlı’da zaten başlamış ve devam eden modernleşmenin artık bir devlet politikası olarak kabul edildiğinin göstergesi olmuştur. Akif’i ve yaşadığı dönemi tam manasıyla anlayabilmek için, öncelikle Osmanlı’yı Tanzimat’a götüren modernleşme/ batılılaşma yönelişini, bu yönelişin sebep ve evrelerini anlamak gerekir.

¹⁹ Ali Nihad Tarlan, *Mehmet Akif ve Safahat*, Nida Yayınevi, İstanbul, 1971, s.11

²⁰ Eşref Edip Fergan, *Mehmet Akif: Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul, 1960, s.46

A. Osmanlı Modernleşmesi ve Tarihi Seyri

Kökleri Rönesans'ta bulunan yepyeni bir vakıa, XVIII. yüzyıldan itibaren dünyanın merkezini Batı'ya kaydırdı. Bu vakıaya modernlik (modernite) adı verilmektedir. Modern Batı'nın kurulmasıyla birlikte Avrupa dışında kalan toplumların- bu arada Osmanlı toplumunun- girdiği değişme süreci, Avrupa'nın doğrudan ve dolaylı etkileriyle oluştu. Avrupa'nın modernliğe geçişi birbiriyle bağlantılı dört alanda vuku bulmuştur. Bu alanlar sırayla bilim, siyaset, kültür ve teknolojidir. Modernliğe geçiş bu dört alanda ortaya çıkan yeni bir dünya tasarımı olmuştur.²¹ Ortaya çıkan demokrasi, hürriyet, eşitlik gibi kavramlar imparatorlukların dağılmasına milli devletlerin ortaya çıkmasına zemin teşkil eden toplumsal dinamikleri sürükleyen itici sloganlar olarak kabul ve destek bulmuştur.²²

Osmanlı Devleti, XVI. yüzyıla kadar gücün ve başarının zirvesi olmuştur. Başlangıçta çok sağlam temellere oturtulan devlet teşkilatı, yeni topraklar fethedilip sistemli bir şekilde büyüdükçe, ihtiyaç duyulan hemen her alanda düzenlenen kanunnameler devletin gücüne güç katmakta, güçlü ve muktedir padişahlar yönetimindeki devlet cihanşümul bir mahiyet kazanmakta idi. Hiçbir surette mutaassıp olmayan ve Ortaçağ'ın saplantılarına itibar etmeyen devrin padişahları, bu akılcı tutumları ile derebeyliklere son verirken, din, mezhep ve ırk farkı gözetmeden ve sınıf imtiyazlarına itibar etmeden, idari, iktisadi, askeri ve içtimai kanun ve nizamları ile, insanlık ve adalet misyonu bir hukuk devleti kurmayı ve bunu bir imparatorluk haline getirmeyi esas gaye edindiler. Öyle ki, kurdukları devlet, Avrupa devletleri tarafından taklit edilecek ve örnek alınacak bir seviyeye erişti.²³ Bu dönemde doğmakta olan yeni Batı'da dahi, Osmanlı Devletinin bu kendine güven ve üstünlük duygusunu sarsacak dînî, siyasi hatta ekonomik bir güç bulunmamaktaydı. Öyle ki, XVI. yüzyılın ortalarına kadar, Hristiyan Avrupa'nın asıl gövdesi olan Katolik Dünyası, Kanuni Süleyman döneminin gücü karşısında yok olma tehlikesiyle karşı karşıya gelmişti.²⁴

XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa'da bilim ve teknik alanındaki ilerlemeler, coğrafi keşifler, Rönesans ve reform gibi olaylar Avrupa'nın ekonomik, siyasi, sosyal ve askeri

²¹ Mümtaz'er Türköne, "Osmanlılarda Islahat ve Teceddüt" *Osmanlı Ansiklopedisi Tarih /Medeniyet/ Kültür*, ed. Bekir Şahin, Ağaç Yayıncılık, C.VI, İstanbul 1993, s.9

²² Türköne, *agm.*, s.13.

²³ Vahit Çabuk, *Kuruluşundan Cumhuriyete Büyük Osmanlı Tarihi*, C.VIII, Emre yayınları, İstanbul 1999, s. 205

²⁴ Türköne, *agm.*, ay.

hayatına yansımıştır. Özellikle coğrafi keşiflerle birlikte yeni ülkeler ve ticaret yollarının bulunmasıyla Fransa ve İngiltere gibi bazı Avrupa devletlerinin, sömürgelerinden elde ettikleri bol ve ucuz ürünleri Osmanlı ülkelerinde pazarlaması ve kapitülasyonların da etkisiyle Osmanlı toprakları Avrupalıların bir açık pazarı haline geldi. Avrupa’da sermaye birikimi sonunda sanayi alanında büyük gelişmeler oldu.²⁵ Ancak parlak bir mazinin gururu ile kendi içine çekilmiş olan Osmanlı âlemi²⁶, XVI. yüzyılın sonlarına kadar yeni doğan Avrupa’nın etkisini hissedemedi. Hatta Osmanlı Devleti, Avrupa ticaret temsilciliklerine, kendi ekonomilerini tahrip edecek imtiyazlar vermekte tereddüt etmemiştir. Avrupa’nın keşfettiği yeni dünyadan akan kıymetli madenlerin etkisiyle Osmanlı ekonomisi krize girerken, ihracatı engelleyen, ithalatı kolaylaştıran ticaret rejimi, sosyal boyutları geniş kapsamlı olan bir kargaşaya yol açmıştır.

Yukarıda bahsedilen etkilerle geleneksel sistemde meydana gelen bu alt-üst oluş ilk başta geçici bir bunalım olarak görüldü. Bunalımın geçiciliğini kabul eden görüş, geleneksel sistemi ıslah ederek bunalımdan çıkma yolları aradı. Eski düzene dönüşü savunan bu görüşler, askeri alanda karşılaşılan yenilgilerin sürekliliği karşısında inandırıcılığını kaybetmeye başladılar. Osmanlı modernleşmesinin başlangıcı ve itici gücü işte bu askeri yenilgiler ve çare arayışlarıdır.

Osmanlıların askeri alandaki yenilgilerinin sebebi, Avrupa’daki askeri teknoloji alanındaki yeniliklerin yanında, belki ondan da önemli olarak askeri taktiklerdeki yeniliklere yabancı olmalarıydı. XVI. yüzyılda Avrupa’da özellikle tüfek yapımında başlayan yenilikler, XVII. yüzyılda savaş tekniğinde, asker eğitiminde, savaş nizamında köklü değişikliklere yol açmıştı. Yeni sistem, ateş gücü yüksek düzenli bir askeri birliğin, bir saat düzeninde işlemesine dayanıyordu.²⁷

Batı askerî teknolojisine ilk yöneliş, bir Fransız subayı olan Kont Bonneval’in, Ahmet Paşa adını alarak Osmanlı Humbaracılar Ocağı’nı düzenlemesiyle başlar. Bu, aynı zamanda Batılılaşma yolunda verilen ilk resmi onay anlamına gelmektedir. 1774 yılında Osmanlı Devleti’nin Rusya karşısında aldığı ağır hezimet, askerî reform gereğini tartışmasız biçimde öne çıkarmıştır. Sultan I. Abdulhamid zamanında (1774-1789)

²⁵ Ahmet Faruk Kılıç, *Milli Yürek Mehmet Akif Ersoy’un Din Ve Toplum Anlayışı*, Değişim Yayınları, İstanbul 2008, s.58

²⁶ A. Hamid Ongunsu, “Tanzimat Ve Amillerine Umumi Bir Bakış”, *Tanzimat I. Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle*, İstanbul Maarif Matbaası, 1940, s.2

²⁷ Türköne, *agm.* ,s.15

Sadrazam Halil Hamid Paşa, Fransız uzmanlarının rehberliğinde topçu, lağımçı ve humbaracı ocaklarında Batılı teknikleri uygulatmaya başlar. Bunun hemen arkasından, Mühendishane Mektebi, orduya teknik eleman yetiştirmek üzere eğitime başlamıştır. Bu okulda bilimsel konuların yanında Fransızca da öğretilmekteydi. Böylece askerî reformlar Avrupa'yla iletişim kanallarını arttırmaya ve Batı usulleri hakkındaki bilgi akışını çoğaltmaya da yardım ediyordu. Nitekim Paris'e elçi olarak gönderilip, İmparatorluk için yararlı olacak Batı imalatı ve bilgisini araştırma görevi verilen Yirmisekiz Mehmet Çelebinin²⁸ gezdiği gördüğü yerlerin bir nevi fotoğrafı mahiyetinde olan sefaretnamesi, Osmanlılar için Garp'ta açılmış ilk pencere olacaktır. Elçinin Paris seyahatinin bir diğer neticesi de beraberinde götürmüş olduğu oğlu Sait Mehmet Efendi'nin oradan aldığı ilhamla, İstanbul'da ilk Türk matbaasının kurulmasına çalışması olmuştur. Matbaa Osmanlı'nın Garp'tan ilk teknik istianesidir.²⁹

Askeri alandaki modernleşme çabalarının en önemli bir safhası da III. Selim'in kurduğu Nizam-ı Cedid'dir. Ancak Osmanlı'da her türlü yeniliğe karşı olan Yeniçeriler isyan ederek Nizam-ı Cedid'i dağıtmış ve padişahı tahttan indirmişlerdir. Osmanlı Devletinin kuruluşundan beri muktedir hükümdarlarla güçlü paşaların emrinde zaferden zafere koşan, özellikle Hristiyan ordularının korkulu rüyası haline gelen Yeniçeriler, XVIII. yüzyıldan itibaren belli bir duraklama ve hatta giderek gerileme içine sürüklenmiş, zaman zaman disiplinden uzak, büyük bir kalabalık haline gelmişlerdir. Bu gerileme ve bozulma XVIII. ve XIX. yüzyıl savaşlarında açık bir şekilde kendini gösterdiğinden, bir insan kalabalığı, tembel ve miskin bir yığın haline gelen Yeniçerilerin ıslahı ve yeniden yapılanması hususunda zorunlu tedbirler alma gereği duyulmuştu. Ancak ocağın ıslahı veya yenilenmesi, her defasında hüsrana ve sonuçlanmamış, bu uğurda padişahların yanı sıra pek çok devlet adamı da hayatını kaybetmişti.³⁰

Osmanlı'daki her yenileşme ve değişme hareketine isyanlarıyla karşı çıkan ve artık komuta edilemez bir hal alan Yeniçeri Ocağı, Sultan II. Mahmud'un dikkatli bir hazırlık döneminden sonra 14 Haziran 1826'da kaldırıldı. Binlerce Yeniçeri'nin canına mal olan bu ilgâ, Vaka-i Hayriye olarak isimlendirilmiştir. Modernleşmenin önündeki en büyük

---

²⁸ Türköne, *agm.*, s.19

²⁹ Enver Ziya Karal, "Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri" , *Tanzimat I. Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle*, İstanbul Maarif Matbaası , 1940, s.19

³⁰ Çabuk, *age.*,C.VIII, s.104

engellerden biri olan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından II. Mahmud Asakir-i Mansure-i Muhammediyye adını taşıyan ve Fransız ve Alman askeri uzmanları tarafından Avrupai tarzda eğitilen yeni askeri birlikler kurdu. İlk defa Alman uzmanların istihdamıyla Türk askeri teşkilatlanmasında Alman etkisi de başlamış oldu.³¹ Tahtta kaldığı süre içinde hayata geçirdiği pek çok ıslahatla meşhur olan ve bazı gelenekçi çevreler tarafından “Gavur Padişah” olarak adlandırılan II. Mahmud sadece askeri alanda değil, içtimai, kültürel, iktisadi ve sıhhi gibi pek çok alanda devrim niteliğinde ıslahatlara imza atmıştır. Anadolu ve Rumeli'nin bütün kaza ve vilayetlerinde nüfus sayımı yaptırılması, memleket dahilinde seyahat için mürur tezkeresinin ihdası, yut dışına seyahat için pasaportun ihdası, posta teşkilatının tesisine başlanması, ilk tedrisatın mecburi kılınması, Garp memleketlerine talebe gönderilmesi, karantina usulünün getirilmesi³² bunlardan bazılarıdır. Ayrıca yurt dışına düzenli diplomatlar gönderilmesi, azledilen veya ölen devlet görevlilerinin mallarına el koymak demek olan müsaderenin kaldırılması ve Türk gazeteciliğinin başlangıcı olan Takvim-i Vekâyi'nin kurulup sivil bürokrasinin yeniden kurulması ve düzenlenmesi, Hariciye, Dahiliye ve Maliye nezaretlerinin kurulması da II. Mahmud'un ıslahatlarına örnek gösterilebilir. Avrupa devletleriyle artan diplomatik ilişkilerin gereği olarak Hariciye nezareti bünyesinde kurulan Tercüme Odası, kısa sürede önde gelen Osmanlı devlet görevlileri ve aydınlarını yetiştiren bir kurum haline geldi. Tercüme Odasından yetişip Fransızcalarını geliştiren Fuad Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Reşit Paşa ve Namık Kemal gibi isimler Avrupa fikirleriyle temasa geçmişlerdir.³³

Batı ile diplomatik ve kültürel temasın kökleri aslında biraz daha eskiye dayanmaktadır. Osmanlı tarihinin XVIII. asrın ilk yarısına rastlayan kısmında bir “Lale Devri”nin mevcudiyeti malumdur. Devrin heyeti umûmiyesinde Avrupa tesirlerinin olduğu muhakkaktır. Filhakika XVIII. asra kadar, komşu olmalarına rağmen birbirlerine yalnız düşman nazariyle bakan Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa'nın, bu asrın ilk yarısında, yekdiğerini tanıma ihtiyacını güçlü bir şekilde hissettikleri görülür. Bu devirde bir taraftan bazı Osmanlılar garp tesirlerini Osmanlı memleketine naklederlerken, diğer taraftan Avrupa devletlerini Osmanlı'da temsil eden elçiler de, bu tesirlerin derinleşmesine sebep olmuşlardır. İstanbul'a gelen yabancı elçilerin beraberlerinde getirdikleri kıymetli

---

³¹ Türköne, *agm.*, s.25

³² Karal, *agm.*, s.29

³³ Türköne, *agm.*, s.27

hediyeler ve değerli süs eşyaları, şark ile garp arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Yine Osmanlıların, elçilerle gelen alimler, edipler ve ressamalar ile, verilen ziyafetlerde bir fikir mübadelesi yaptıkları muhakkaktır.³⁴ Lale devrinde Avrupa ile başlayan bu yakınlaşma her ne kadar Patrona Halil isyanı ile kesintiye uğrasa da muhtelif fasılalarla Tanzimat'a kadar devam etmiştir. II. Mahmut dönemi bu durumun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

II. Mahmut döneminde yenileşmeye, değişmeye fazlaca önem verilmesi ve önceki dönemlere nazaran birçok ıslahatın kararlılıkla hayata geçirilmesi hiç şüphesiz Osmanlı İmparatorluğu'nun içine düştüğü bir takım bunalımlardan kurtulma ve gerilemeyi durdurma amacını taşımaktadır. Yeni Osmanlı rejimine geçişi doğuran en önemli sebeplerden biri de arazi rejiminin uğradığı değişikliklerdir. İmparatorluğun parlak devrinde, tımar, zeamet ve has toprakları bilhassa Rumeli'de vakıflarla beraber arazinin büyük bir kısmını kaplamakta idi. Bu rejimin XVIII. asrın ikinci yarısından itibaren bozulmaya başlaması, Devleti, askeri ve malî inhitat içine atmış ve İmparatorluğun bir toprak aristokrasisi içinde parçalanmasına başlıca amillerden biri olmuştur.³⁵ XVIII. yüzyılda taşra ileri gelenleri olan âyan zümresi, imparatorluğun her yanında en güçlü zümre haline gelmişti. Batı'da feodalite'nin son demlerini yaşadığı ve merkezîleşmenin tamamlandığı bir dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda bu eğilimin ortaya çıktığı görülmektedir. Eşraf istisna edilirse âyanlar, bir şehrin en zengin ve etkili kişilerinden meydana geliyordu. Bunların çoğu basit bir menşeden, ya resmi mevkilerini istismar ederek yükselmiş bulunan mevcut küçük mahallî memurlardan ya da aynı şekilde hareket eden yeniçeri subaylarından gelmekteydi. İmparatorluğun toprak sistemi bozulmaya başlayınca, yeni şartlar, âyanların, kiracı veya vergi mustahsilleri olarak mîri toprakları tasarruf eden tımar sahiplerinin yerine geçerek, imparatorluk taşrasında feodal beyler haline gelmelerini kolaylaştırdı.³⁶ Sık sık merkezi otoriteye karşı ayaklanmaya başlayan bu zümre gittikçe tehlikeli bir hal almaya başladı. Nitekim 1808 yılında İstanbul'daki bir büyük karışıklıktan sonra Rusçuk ayanından Alemdar Mustafa Paşa diktatörlüğünü tesis edince, ilk işi merkezi hükümetle âyanlar arasında Sened-i İttifak adıyla bir uzlaşma yapmak oldu. İstanbul'a davet edilen başlıca âyanlar merkeze itaat şartıyla kendi

---

³⁴ Karal, *agm.*, s.20

³⁵ Halil İnalçık, "Tanzimat Nedir?", *Tanzimat; Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Mehmet Seyitdanlıoğlu- Halil İnalçık, Phoenix Yayınevi, Ankara 2006, s.16

³⁶ Türköne, *agm.*, s.19

vaziyetlerini teminat altına alan bu senedi imzaladılar.³⁷ Bu, adeta İmparatorluğun feodal teşkilatının resmi bir ifadesi idi. Köy ağaları mirî toprakları eline geçirmesiyle, köylü halk, yüzlerce senedir atalarının işlediği toprak üzerinde kiracı vaziyetine düştü. Devlete verdiği vergiden başka Ağa ve Beye, “Ağalık” veya “Gospodarlık” namıyla mahsulünden bir kısmını terk etmeye mecbur bırakıldı.³⁸Bu toprak aristokrasisiyle birlikte, büyük arazi sahipleriyle, iktisaden onların mahkûmu bulunan reaya arasında içtimaî kanlı bir mücadele patlak verdi. Özellikle Balkan reayasında İmparatorluk-Osmanlılık nizamına karşı ayaklanmalar başladı. Bu, bilhassa toprak rejiminin köylüyü, bir ağalar sınıfının iktisadi tahakkümü altına sokacak şekilde bozuluşundan ileri gelmekteydi. XIX. Asır Balkan memleketleri, büyük köylü kitlelerinin maddi vaziyetlerindeki bu derin tahavvülle beraber, imparatorluk nizamını inkâr eden cihanşümûl bir hadisenin akislerini duymakta idi.

Aynı dönemde Fransız İhtilali ve Alman filoloji tetkikatı ile parlayan milliyet hareketleri kudretli bir şekilde belirmektedir. XVIII. Asırda vatan perverâne gayelerle başlayan tarih ve dil tetkikatı, Balkan kavimlerine mazilerini ve varlıklarını öğretmekle, onlarda hür ve mesut bir istikbal ümidi uyandırmakta idi. Bu dil ve tarih tetkikatı, Alman filoloji mektebinin tesiriyle XIX. Asır ortalarına doğru çok kuvvetlendi. Bilhassa Avusturya idaresindeki Sırp ve Hırvatların ilmi ve edebi faaliyetiyle cenup Slavlarında milli birlik ve benlik duyguları büyük inkişaf gösterdi. Osmanlı’da problemin ana kaynaklarından biri de dindi. Siyasi ve içtimai teşkilatın dini karakteri, İmparatorluğu, Avrupa’dan ve Hristiyan tebaadan derin hatlarla ayırmakta idi. Bu dini ayrılığın, XIX. Asırda İmparatorluk dahilinde içtimai-iktisadi zıddiyet ve milli uyanış hareketiyle birleşmesiyle birlikte, isyan eden reayanın istekleri, arazi ve vergi meseleleriyle beraber, dini hürriyet ve müsavat maddesi etrafında toplanmakta idi. Sırp şiddetli isyanlardan sonra bazı imtiyazlar elde etmişti. Arkasından Yunanlılar İmparatorluğu temelinden sarsan büyük “Rum Fetretini”ni çıkardılar. Bu isyan Osmanlı Devleti’ni bütün Avrupa devletleriyle ihtilafa sürükledi³⁹

Bu gelişmelere bakarak Osmanlı Devleti’nin artık son demlerini yaşadığı kanaati hem içerde hem dışarıda hâkim görüş haline gelmişti. Tanzimat Fermanı bu şartlarda Osmanlı Devleti’ne bir soluk aldırarak, içine düştüğü çıkmazları aşmasına yardımcı olacak

³⁷ Cevdet Tarihi, cilt IX, s. 3-7. Senedi İttifak’ın Sureti, Zeyil :273-283’den naklen İnalçık, *agm*, s.24

³⁸ İnalçık, *agm*, ay.

³⁹ İnalçık, *agm*., s.27-28

bir hamle olarak görülmüştür.⁴⁰ Böylelikle Osmanlı Devleti'nin başta siyasi olmak üzere, toplumsal, kültürel ve ekonomik yapısında köklü değişiklikler yapılmaya ve yeni dönemin somut adımları da atılmaya başlanacaktır.

B. Siyasi Yapı

1. Tanzimat Fermanı

II. Mahmut'un ölümüyle tahta çıkan Sultan Abdülmecit henüz on altı yaşındaydı. Büyük elçilikle Londra'da bulunan Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa İstanbul'a gelerek Sultan Abdülmecit'i ikna etti ve 3 Kasım 1839'da Gülhane bahçesinde Hatt-ı Hümayun'u okudu.⁴¹ İstanbul'daki bütün yabancı elçilerin, devlet erkânının, ulemanın, gayrimüslim cemaatlerin ruhani temsilcilerinin ve halkın önünde okunan bu ferman, Tanzimat dönemini başlatan keskin dönemeci ifade eder.⁴²

Hatt-ı Şerif, tebaanın hayatı, namus ve mülkiyet güvenliği, iltizamın ve ona ilişkin bütün suistimallerin kaldırılması, silahlı kuvvetlere sürekli ve düzenli asker alınması, suçla itham edilenlerin adil ve açık muhakemesi ve kanunların uygulanmasında her dindeki kişilerin eşitliği gibi ilkeleri ilan etti. Eski İslam geleneğinden en köklü ayrılışı temsil eden ve bu yüzden Müslüman ilkelerini ve duygusunu en çok inciten bu sonuncu ilkeydi. Çünkü İslam hukuk ve gelenekleriyle Osmanlı İmparatorluğunun politikası ve uygulaması, devletin gayrimüslim tebaasına hoşgörü ve himaye sağlanmasında ve onlara kendi iç cemaat işlerinde büyük ölçüde özerklik verilmesinde uyuşuyordu. Bununla beraber Müslümanların kâfirlere üstünlüğü hem geleneklerde hem ahlakta köklü bir şekilde yer alıyordu. Kâfir ile gerçek mümin ayırdı; onları eşit kılmak ve birbiriyle karıştırmak hem dine hem de sağduyuya karşı bir hakaretti. Hatt-ı Şerif'in diğer bir göze çarpan özelliği de "yeni kuralla" atıfta bulunmasıdır. Ferman, kudretli ve canlı bir geçmişe saygılı bir atıfla başladıktan sonra, imparatorluğun iyi bir idarenin yararlarını sağlamak için açıkça yeni kurumlar kurulmasından söz etmektedir.⁴³ Bu da başta siyasi sistemde olmak üzere adliye, maliye ve eğitimi kapsayan bir dizi somut reformu beraberinde getirecektir.

---

⁴⁰ Türköne, *agm.*, s.33

⁴¹ Ercüment Kuran, *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, der. Mümtaz'er Türköne, TDV yayınları., Ankara 1994, s.34

⁴² Türköne, *agm.*, ay.

⁴³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, TTK Basımevi, Ankara 1993, ss. 107-108

Osmanlı İmparatorluğunda siyasal otoriteye ilişkin yapı geleneksel bir çerçeveden sapmaya Tanzimat'la birlikte başlamıştır. Tanzimat döneminin hem yönetim yapısı hem de yönetim zihniyet veya stili üzerindeki etkisi büyük çaplı olmuştur. Öncelikle Bab-ı Ali'de görev yapmakta olanların Padişah'ın mülkü olarak addedilmelerinin sonucunda keyfi bir biçimde Saray'ın hışmına uğramaları ve katledilmeye kadar varan cezalara çarptırılmaları keyfiyeti, Tanzimat'la birlikte yerini yasal temele oturan bir suç/ceza ilişkisine bırakmaya başlamıştır. Yasalara ve mümkün olduğunca keyfi olmayan ve hukuktan kaynaklanan temellere dayalı bir yönetim oluşturma çabalarıyla, kul statüsünden kurtuluş veya yasaların sınırladığı alan içinde yetki ve haklara sahip, suç ile ceza arasındaki ilişkilerine genel kurallar çerçevesinde düzenlendiği bir yapı veya ortamda görev yapan memur statüsüne ulaşmak veya bürokratlaşma olanağı doğmuş bulunmaktadır. Bu tür bir değişme hem idari ve siyasal faaliyetlerdeki riskleri azaltmış hem de kamu bürokrasisinin oluşumuna olanak sağlayacak düzenlemeleri mümkün kılmıştır.

Memur statüsünün oluşumu dışında ve daha makro düzeyde, yürütmenin yapısında büyük çaplı değişmeler ve başarısızlıklar ölçüsünde düzenleme ve yeniden düzenlemeler Tanzimat döneminin temel bir görüntüsünü meydana getirmiştir. Dahiliye, Hariciye, Adliye, Maliye, Ticaret, Ziraat, Maarif-i Umumi Nezaretlerinin oluşturulması bu döneme rastlamaktadır. Her nezaretin yapmakta olduğu faaliyetler ve buna paralel olarak geliştirmiş olduğu uzmanlık alanları ve kuruluşlar, işlevlerde etkinliği amaçlayan bir yapısal düzenleme çabasına işaret etmektedir.⁴⁴ Bu nezaretler, Batı'dan esinlenilmiş olsa da, siyasal sistemin çevreden gelen etkilere yanıt verme telaşının bir sonucu olarak oluşturulmuştur. Özellikle ulaşım ve haberleşmede kolaylık temini için 1870 yılında bir Nezaret-i Nafia'nın kurulması, siyasal sistemin çevresiyle olan etkileşimini düzenleme çabasının bir göstergesi olarak görülmektedir.

Tanzimat döneminde idari yapının ve yürütmenin giderek karmaşık bir yapı olmakta olduğu göze çarpmaktadır. Bu gelişime paralel olarak hükümetin artan sayı ve özgüllükte işleve de sahip olmaya başladığı görülmektedir. Merkez, siyasal sistemin kenarıyla daha yoğun bir dizi ilişki içine girmeye başlamıştır. Yöneten-yönetilen ilişkileri de daha karmaşık bir yapıya doğru değişmiştir. Ortaya çıkan geniş faaliyet alanı ve yeni

---

⁴⁴ Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, "Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Siyasal Değişme", Ed. Ersin Kalaycıoğlu - Ali Yaşar Sarıbay, *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, Beta Basım Yayın, İstanbul 1986, s. 13.

idari kurumlar, bu kurumlarda görev yapmakta olanların da, onlarla ilişkide bulunan ahalinin de davranış ve etkileşimlerini düzenleyecek yeni kurallara gerek göstermiştir. Evrensel hukuk kurallarının oluşturulmasıyla, düzenli bir biçimde uygulanması ve Padişah'ın onlarla sınırlı veya bağımlı şekilde hareketinin sağlanması amaçlanmıştır. Evrensel yazılı hukuk kurallarının varlığı sayesinde, bireyle devlet- bireyle birey arasındaki ilişkilerin belirgin ve seyri önceden tahmin edilebilir bir hale dönüştürülmesi, hem Osmanlı İmparatorluğu içindeki, hem de Batıyla olan ticaret ilişkilerinde önemli kolaylıklar getirmesi söz konusu olmuştur.⁴⁵

Nihayet evrensel yazılı hukuk kuralları aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun yerel ve bölgesel olarak veya şahıslara göre farklılık içeren hukuk kural ve uygulamaları yerine, yönetimde kolaylık getiren bir adım atılmış olmaktadır. Otorite ilişkisi açısından incelendiğinde, yönetenin buyruk verme ve yönetilenin itaat etme nedeni, dinsel ve örfi içerikli gelenekten, hukuk nizamını tesis edici muayyen ve kat'i kaidelere dönüşmeye başlamıştır. Yerel, bölgesel ve kişisel farklılıklar içeren bir hukuk sisteminde girilen bu uygulamanın somut bir siyasal anlamı olmuştur. Bu anlam, yerel ayrıcalıkların bir yandan ortadan kaldırılması, diğer yandan da, merkezin artan bir oranda varlığının hissedilmeye başlanmasıdır. Yerel, bölgesel veya kişisel farklılıkların hukuk sistemindeki varlığı, bu bölgelerdeki yönetimin, merkezden olabildiğince bağımsız yerel iktidar kaynaklarınca yürütülmesi ilkesinin kabulü dolayısıyla söz konusudur. Tanzimatla birlikte amaçlanan evrensel hukuk kurallarının uygulanması, daha etkin vergi toplanması, ussal yönetim gibi çabalar merkezin güçlenmesi sonucunu doğurmuştur. Güçlenen merkez ise kenarda kendisini daha fazla hissettirmek durumundadır. Yerel otoritelerin denetiminin artması, yerel otorite ve ayrıcalıkların kaldırılması veya varlığının tehdidi anlamını taşımaktadır. Böylelikle bu otoritelerin iktidarlarının azalmasıyla, ona bağlı olan servet ve saygınlıklarını da yitirmeleri demektir. Tanzimat'ın, uygulandığı bölgelerde yarattığı tepkilerin, her fırsatta merkezin nüfuzuna karşı koyma biçiminde belirmesinin bu nedenle meydana çıktığı görülmektedir.

Tüm siyasal sistem için, özellikle 19. Yüzyıl sonlarına doğru anlam ifade etmeye başlayacak bir başka gelişme ortaya çıkmıştır. Merkezde var olan Batıcılık veya Modernleşme taraftarlarıyla, Statükocular veya Muhafazakârlar ikilemi, Tanzimat'ın

---

⁴⁵ Kalaycıoğlu, *agm.*,s.14

uygulanmasıyla birlikte yavaş yavaş önem ve taraftar kazanan bir ayırım oluşturmaya başlamıştır. Bu iki grup Tanzimat döneminde sınırlı sayıda üyeye sahip birer hizip görünümündedir. Ancak Modernleşme- Statüko farklılaşması siyasal eğilimleri, uygulanacak siyasaları, siyasal etkileşimleri ve bağlılıkları etkileyecek bir temel, somut, düzenli ve sürekli bir eksen olarak Türk siyasal sistemine Tanzimat döneminde dahil edilmiş bulunmaktadır.

Tanzimat'ın Osmanlı siyasal sistemi üzerindeki etkileri yalnızca yönetime ilişkin olarak kalmamıştır. Aynı zamanda yöneten- yönetilen ilişkisinde de önemli değişimler ortaya çıkmıştır. Gerek merkezde ve genel kapsamlı, gerekse yerel ve bölgesel yönetimlerin birer unsuru olarak meclisler, yönetilenlerin siyasal temsilini sağlamaya yönelik ilk girişimler olmuşlardır. Çok düzenli olmasa da, belirli bir süreklilik içinde, Müslüman olan ve olmayan nüfusun, bir arada, tek bir siyasal yapı içinde temsili, Osmanlı siyasal sistemi için önemli bir yeniliktir.⁴⁶

Yasama organı niteliğini taşıyan ilk meclis, Tanzimat'tan bir yıl önce kurulan Meclis-i Vâlâ'yı Ahkâm-ı Adliye adını taşıyan meclistir. Kısa adı Meclis-i Vâlâ olan ve yasama görevinin yanında bir temyiz mahkemesi işlevi taşıyan bu meclisin, Tanzimat'la beraber üye sayısı arttırılmış ve yetkileri çoğaltılmıştır. Meclis-i Vâlâ'nın önemli taraflarından biri, yasamanın yürütmeden bağımsızlaşmasının ilk belirtilerini göstermesidir. Teklifler hükümetten gelse de, Meclis yasama görevini uhdesine almıştı. Ayrıca Ferman'ın esaslarının uygulanmasını takip ediyor, aykırı davranan memurları ve yöneticileri muhakeme ediyordu. Meclis-i Vâlâ'yı Ahkâm-ı Adliye, fonksiyonelliği nispetinde artan ve karmaşıklaşan görevleri yüzünden, 1854'de Meclis-i Âli-i Tanzimat ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliye isimleriyle ikiye bölündü. Bu bölünmeden sonra iki meclisin yetki ve görevlerine yenileri eklenmiştir. Yasama görevini Meclis-i Tanzimat yüklenirken, Meclis-i Vâlâ'dan farklı olarak, kendi uygun gördüğü konuları görüşmesi, yani hükümetten gelenlerle sınırlı kalmaması konusunda yetki verilmiştir. Tanzimat dönemi bu tür meclislerin sürükleyici merkezler olduğu bir dönemdir. Bütün reform programları bu meclislerde görüşülüp olgunlaştırılmış ve tatbik edilmiştir.⁴⁷

---

⁴⁶ Kalaycığlu, *agm.*, ss. 15-17

⁴⁷ Türköne, *agm.*, s.39

İstanbul'daki yasama kurumlarının yanı sıra bölgesel ve yerel meclisler de kurulmaya başlanmıştır. Bu meclislerin oluşturulmasındaki amaç, merkezi hükümetin görev ve yükümlülüklerini o mahallin ahalisiyle paylaşmaktır.⁴⁸ Bu kurumlar, ulaşım, tarım ve ticaret gibi konulardaki istek, dilek ve temennileri derleme ve Sadarete aktarma işlevi görmektedirler. Bu aşamada, bir temsil ilişkisi barındıran, yargı ve yürütmenin dışında düzenlenmiş, istikrarlı bir yapıda, kendi iç kurallarını oluşturmuş, yani kurumsallaşmış meclisler yoktur. Muhassıllık, Vilayet ve Kaza Meclislerinde oluşturulan temsilci-yönetilen ilişkileri, içerik itibariyle olmasa bile, biçim itibariyle temsil ilişkilerinin doğmaya başladığını göstermektedir.

Temsil olayının ortaya çıkması yöneten- yönetilen ilişkileri için olduğu kadar, genel olarak otorite yapısını da değişime uğratmakta veya uğratma potansiyeli yaratmaktadır. Temsil olayı, ahalinin yönetimde payı olabileceğini ve bunun meşru bir uygulama olduğunu vurgularken, siyasetin kutsal gelenekle olan yakın ilişkisi yerine, sıradan ve görgül dünyayla ilgili faaliyetlerin bir ögesi olduğu görüntüsünü de böylece çizmek durumundadır. İnsanın kendisi tarafından oluşturulmasına katkıda bulunduğu varlıklar genellikle uhrevi kutsal içeriklerini yitirerek, dünyevi ve denetlemesi kolay bir yapıya sahip olurlar. Temsil ilişkisi, sisler içinde saklı bir karar alma mekanizmasını, giderek artan oranda ayrıntısıyla ahalinin gözleri önüne sererken, onun yeniden düzenlenebilir, dünyevi bir yapı olduğu görüntüsünü de verebilmektedir.

Özellikle Müslüman olan ve olmayan ahalinin temsil olunabilirliğinin kabulü, geniş bir kitlenin siyasal faaliyetle daha yakından tanışmalarını ve temas kurmalarını sağlamış, siyasal kararların toplumun her faaliyetini düzenlemekte esas olduğu bir toplumsal sistem olan Osmanlı İmparatorluğu'nda, siyasal fırsat yapısında önemli bir değişime yol açmıştır.⁴⁹

Osmanlı'da siyasal katılımın oluşumu, yaygınlaşması ve çeşitlenmesi, kenarın merkezle olan bağına sağlamlaştıran, kenar- merkez ilişkilerini düzenli ve sürekli bir biçime dönüştüren temel etken olmuştur. Böylece siyasal katılmanın yaygınlaşması siyasal sistemde, bir yandan merkezin kenarla temasını yoğunlaştırarak bütünleşmeyi arttıran, bir yandan da kenarın merkez tarafından daha fazla etkilenmesine, istek ve beklentileri

---

⁴⁸ İlber Ortaylı, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara 1974, s.76

⁴⁹ Kalaycıoğlu, *agm.*, s.19

gerçekleştirilemeyen kenarda, giderek tatminsizliğin daha fazla yayılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle siyasal katılmanın artışı hem siyasal bütünleşme hem de siyasal ayrılığa yol açan iki temel etkiyi de içermektedir. Siyasal bütünleşme kültürel etkileşimi arttıracak, bu ise Osmanlı İmparatorluğunun çoğulcu dinsel ve etnik yapısında bağımsız ulusçuluk akımlarının güçlenerek, kısa sürede özellikle Balkanlar'da dış müdahalelerin kolaylaştırdığı bir ortamda ayrı ulus devletlerin oluşumuyla sonuçlanacaktır.⁵⁰

Tanzimat Fermanıyla gelen, Osmanlı halklarında müsavat prensibi, devlet sisteminde laik bir düzenin habercisidir. Laiklik, modern zamanların ürünü olan hukuki bir prensiptir. Özlü ifadesiyle kanun önünde kişiye, inançlarından dolayı ayırım yapılmaması, din farkı gözetmeksizin herkesin aynı hukuka sahip olması, kamu görevlerine girişte herkesin eşit tutulması ve kamu hizmetlerinin her inanca mensup olanlara eşit olarak dağıtılmasıdır.⁵¹ Laik tutum Osmanlı Devleti için bir zaruret olmuştur; çok renkli imparatorluk coğrafyasını bir arada tutabilmek için, gayrimüslimleri, Müslümanlarla eşit vatandaşlar haline getirmek, bu yolla güvenliğini Avrupa güç dengeleri arasında bulmak; kısaca laik politikalar uygulamak zorunda kalmıştır.

Tanzimat dönemi her alanda çapraz baskılar altında ilerleyen bir süreç olarak nitelenebilir. Laik politikalar her alanda siyasi düzenin temel taşları haline gelirken, aynı zamanda devletin şer'i esaslarını kuvvetlendirecek baskılar da güçlü bir şekilde işlemektedir. Hilafet kurumunun özellikle 19. Asrın ikinci yarısında kazandığı önem bu durumun bir göstergesidir. Osmanlılar güçlerinin zirvesinde oldukları dönemlerde kendi iktidarlarını hilafet gibi kutsal bir hakka isnad ettirerek meşruiyet sağlama ihtiyacı hissetmemişlerdir. Osmanlı Hilafeti iddiası, Osmanlı Devletinin gücünün zaafa uğramasıyla başlayan, devletin siyasi ve askeri gücü geriledikçe ön plana çıkan siyasi bir iddiadır. Osmanlı Devletinin din-devlet ve toplum ilişkileri Islahat Fermanıyla birlikte daha radikal değişikliklerle çerçeveselenecektir.⁵²

2. Islahat Fermanı

Tanzimat Fermanıyla ilan edilen ve 15 yıl içinde tamamlanması Avrupa devletlerine taahhüt edilen ıslahatlar, türlü sebeplerle tatbik edilemiyor, bütün çabalara

---

⁵⁰ Kalaycıoğlu, *agm.*, ss.26-27

⁵¹ Mümtaz'er Türköne, *Türk Modernleşmesi*, Lotus Yayınları, Ankara 2006, s.385

⁵² Türköne, *age.*, ss.387-388

rağmen tatbikat çoğu zaman noksan ve yanlış oluyordu. Bu durum, Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz sağlamaya çalışan devletlerden biri olan Rusya'nın, Osmanlı ülkesindeki mukaddes makamlar ve Ortodoks tebaanın himayesini üzerine almak istemesine neden oldu. Osmanlı Devleti Rusya'nın iç işlerine karışma hamlelerine karşı, bilhassa İngiltere'den aldığı destekle, Rusya'yla girdiği savaşta galip geldi. Rusya savaşı, Osmanlı Devletiyle müttefiklerinin kesin zaferiyle sonuçlanınca, Osmanlı Devleti, Paris'te toplanan barış konferansına iştirak edecek Osmanlı murahhasları İstanbul'dan hareket etmeden evvel, bu işi kesin şekilde halletmek ve konferansta Osmanlı'nın lehine bir cereyan yaratmak için Islahat Ferman'ını hazırladı. Ferman 1856'da Babıâli'de ilan edildi.⁵³

Tanzimat tarihinde ikinci merhaleyi teşkil eden Islahat Fermanı'nda doğrudan doğruya gayrimüslim reayayı alakadar eden meseleler esas teşkil etmekte ve bunlar için tam ve sarıh bir hukuk müsavâtı tanınmaktadır.⁵⁴Müslüman halkın bu siyasete karşı itimatsızlık, hatta düşmanlık göstermesine rağmen, 1858'de yapılan bir tamimde her sınıf tebaa hakkında müsavi muamele yapılmasına nezaret etmenin valilerin vazifesi olduğu bildirilmektedir.⁵⁵1864 Vilayet Kanunu ile idari meclislere âza inhihâbında gayrimüslimlere de seçim hakkı verildi. Cebeli Lübnan'a, Girit'e Hristiyan valiler tayin edildi. İmparatorluk ahalisini kaynaştırmak için 1868'de Fransa'nın yardımı ile, her sınıf tebaadan talebenin girebileceği Galata Sultanisi açıldı. Garbda halk hâkimiyetine doğru ilerleyen hürriyet ve müsavât cereyanı, Osmanlı İmparatorluğu'nda böylece bilhassa Hristiyan reayanın her bakımdan hukuki müsavâtı şeklinde tezahür etmekte idi.⁵⁶

XIX. ve XX. yüzyıl dünyasında ya modernleşmek ya da mahvolmak düşüncesiyle hareket eden Tanzimatçılar, bütün başarısızlıklarıyla birlikte, daha sonra yapılacak olan daha köklü modernleşme için zorunlu temeli kurmuşlardır. Fakat reformlar büyük bir kesim tarafından kabul edilemez bulunmuştur. Reformların kızgınlık ve hoşnutsuzluk uyandıracak pek çok yanı vardı. Gerektirdiği siyasal, sosyal ve ekonomik değişiklikler, Türk toplumunun hemen her grubunun çıkarlarına karşı bir çeşit tehdit gibi, Batıdaki bin yıllık Hristiyan düşmanının İslamlık üzerine bir zaferi olarak görüldü. Çünkü esasında reformlar, Avrupa kaynaklı uygulama ve yöntemlerin, Avrupa devletlerinin teşvik ve

⁵³ *Mufassal Osmanlı Tarihi: Resimli Haritalı*, C.VI, Güven Yayınevi, İstanbul 1963, s.3075

⁵⁴ İnalçık, *agm*, s.29

⁵⁵ Talat Mümtaz Yaman, "Mülkî İdarede Avrupalılaşıma", *İdare Mecmuası*'nda çıkmış makaleleri ayırbaşım, s. 130'dan naklen, İnalçık, *agm*, s. 30

⁵⁶ İnalçık, *agm.*, ay.

Avrupalı uzmanların yardımıyla Müslüman bir ülkeye zorla kabul ettirilmesi idi. Askeri yenilgi ve siyasal küçük düşme, Türklerin kendi yenilmez ve değişmez üstünlüklerine olan güvenini sarsmıştı. Fakat barbar kâfire karşı eski küçümseme duygusu, boyun eğdiği yerde, imrenmeden çok kin duygusuna yol açtı. Reformların ilerletilmesinde Hristiyan devletlerin belirli ve etkin çıkarı, onları Müslüman halkın gözünde sevimli kılmadı. İmparatorluk içindeki gayrimüslimlere eşit statü tanınması birçoklarının gözünde hakaret olarak algılanmıştır. 1871'e varıldığı zaman reform, basit bir geçmişe dönüş politikasını imkânsız kılacak kadar yol almış bulunuyordu. Eski düzenin yıkılması, onun yeniden ihyasına imkân bırakmazcasına köklü olarak ilerliyordu.⁵⁷

3. I. Meşrutiyet

Gülhane Hattı Hümayunu ile başlayıp Islahat Fermanı ile tekit edilen siyasi, içtimai, mülki adli, mali ve kültürel reformlar, önemli olmakla beraber derde deva olamamıştı. İmparatorluk idaresinden memnun olmayan halk, milli ve mahalli isyanlarla devletin başına gâileler çıkarmaya ve bilhassa Hristiyan halkla meskûn eyaletlerin, devlete bağlılıkları çözülmeye başlamıştı. Hükümet çalışmalarını murakabe edecek bir sistemin bulunmayışı sebebiyle, yabancı devletler, bilhassa 1856'dan sonra, Osmanlı Hükümetinin Hristiyan tebaa hakkındaki davranışını murakabe ve kontrol etmeye, devletin iç işlerine müdahalelerde bulunmaya başlamışlardı. Sultan Abdülaziz'in bu durum karşısında, Gülhane Hattı prensiplerine de muhalif olarak şahsi ve keyfi hareketleri Avrupa ekolünde yetişen "Genç Osmanlılar"dan bazılarının ilk defa olmak üzere, siyasi bir parti halinde teşkilatlanarak hürriyet ve meşrutiyet yolunda mücadele bayrağı açmalarına sebep olmuştur. Genç Osmanlılar'ın, Paris'te neşredip, gizli vasıtalarla Osmanlı halkı arasında yaymaya çalıştıkları programlarında eşitlik, hürlük, adalet, fertlerin tabii hakları, vatan muhabbeti fertleri birleştirici ideoloji unsuru, meşrutiyet de hükümet şekli olarak yer almaktaydı. Genç Osmanlılar, hürriyet ve meşrutiyet fikirlerini çeşitli yayın vasıtalarıyla gizli olarak yaymaya başladılar. İstanbul'da aydınlar, subaylar ve hatta bazı devlet adamları bu fikirleri benimsediler. Halk arasında da meşrutiyet fikirlerini benimseyenlerin sayısı çoğalmaya başlamıştı.

Bu sırada İmparatorluk zor günler yaşamakta idi. Yabancı basın Türk düşmanlığına hız vermeye başlamıştı; Türklerin idaresinin çürümüşlüğünden ve onların Avrupa'dan

---

⁵⁷ Lewis, *age.*, s.127

kovulması gerektiğinden bahsediyorlardı. Gittikçe artan dış baskılar ve içerden yükselmeye başlayan seslerle birlikte, istibdatçı idareye karşı birleşmiş muhalefet erkânı, softalar isyanı sonunda bir vükela heyeti kurmaya muvaffak oldular ve bir müddet sonra da Sultan Abdülaziz'i tahttan indirerek yerine V. Murat'ı çıkardılar. V. Murat'ın delilik alameti göstermesi, meşrutiyet konusu üzerindeki nazırlar arası görüşmelerin bir müddet için duraklamasına sebep oldu. Fakat Padişah'ın sıhhatini kazanma hususundaki ümitler silindikten sonra V. Murat tahttan indirilip yerine II. Abdulhamid çıkarıldı.

II. Abdulhamid tahta çıktığında ülkenin şartları pek iç açıcı değildi. Balkanlarda tebaa isyan halindeydi. Sırbistan ve Karadağ ile savaş yapılmaktaydı. Avrupa'da umumî efkâr, Türklerin kendi kendilerini idare etmek kabiliyetinden mahrum olduğu yönündeydi. Büyük devletler, Hristiyan tebaanın lehinde yeni bir idare şekli tespit edilmesi için hükümet nezdinde müdahaleye hazırlanmaktaydılar. İstanbul'da gazeteler, açıktan açığa, Kanunu Esasi münakaşalarına başlamışlardı. Genç Osmanlılar, meşrutiyet idaresinin kurulmasını, devletin yuvarlanmakta olduğu uçurumdan kurtulması için tek esaslı tedbir olarak görmekte idiler. Tüm bu iç ve dış baskılar sonunda Sultan II. Abdulhamid, meclis huzurunda idareden sorumlu bir hükümet prensibine dayanacak olan yeni bir hükümet sisteminin kurulmasına rıza göstermeyi kabul etti. Bu suretle bir Kanunu Esasi hazırlandı. Kanunu Esasi ile, insan hakları bütün halk için kabul edilmiştir. Halkın bütünü siyasi haklar yönünden eşit tutulmuştur. Halkın devlet idaresine iştiraki ve bu idareyi murakabe etmesi parlamenter bir sistem ile sağlanmıştır. Padişah'ın hak ve yetkileri sayılmış ve tahdit edilmiştir. Yürütme, yasama ve kaza kuvvetlerinin yetkileri ve vazifeleri belirtilmiş ve sınırlandırılmıştır. Kanunu Esasi'de belirtilen Umumi Meclis çalışmalarına başlamıştır. Umumi meclis biri Âyan öbürü Mebusan olmak üzere iki ayrı meclisi ifade etmektedir⁵⁸

II. Abdulhamid Umumi Meclisin ikinci devresinde Kanunu Esasinin çok mükemmel surette işleminin ve tesir yapmasının devletin selameti için tek çare olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹ Ancak bu durum fazla uzun sürmedi. Çünkü o sırada patlak veren Osmanlı Rus harbi Osmanlılar için felaketler evresine girmişti. Ruslar Tuna'yı aşmışlar, Plevne'yi, ele geçirmişler, Balkanlar'da Şibka önlerine gelmişler ve Sofya üzerine yürümeye başlamışlardı. Doğu'da Erzurum'u kuşatmış bulunuyorlardı. Mebuslar açığa vurmamakla

⁵⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, TTK Basımevi, Ankara 1988, ss. 209- 230.

⁵⁹ Hakkı Tarık Us, *Meclis-i Mebusan (1293-1877)*, C. II, s. 10'dan naklen , Karal, *age.*, C. VIII, s. 237.

beraber bu başarısız tablodan II. Abdulhamid'i sorumlu tutuyorlardı. Sultan II. Abdulhamid sorumlu tutulmaktan rahatsız idi. Aykırı seslerin artmasıyla beraber 14 Şubat 1878 Mebuslar Meclisi toplantısında Umumi Meclis'in kapatılması hakkındaki iradesi okundu. Böylece I. Meşrutiyet devri kapanmış oldu.⁶⁰

4. II. Meşrutiyet

I.Meşrutiyet'in sona ermesiyle, otuz yıl süren ve rejim muhalifleri tarafından "istibdad dönemi" olarak adlandırılan yeni bir dönem başladı. Bu dönemde de meşrutiyet idaresinin yeniden kurulması için yoğun çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların öncülüğünü İttihad-i Osmani adıyla kurulan, sonrasında İttihad ve Terakki adını alan cemiyet yürütüyordu. İttihad ve Terakki Cemiyeti, önce yurt çapında bazı şubeler açmış ve yeni üye kayıtları ile kadrosunu güçlendirmeye çabalamıştır. Muhalif çalışmaları padişah tarafından haber alındıktan sonra, mensupları ve kurucuları çeşitli yerlere sürgün edilmiştir. Ancak devlet tarafından sürgün edilen veya kendileri yurt dışına kaçan cemiyet üyeleri, bir süre sonra, buldukları yerlerde, yine gizlice bu cemiyetin şubelerini açmaya başladılar. Özellikler Fransa'da etkinliklerini ve muhalefet çalışmalarını arttıran Türklere Avrupalılar, Jeunes Turcs (Jön Türk), yani "Genç Türkler" adını takmışlardır.⁶¹ Cemiyetin adı da "Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti" şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. İttihad ve Terakki Cemiyeti ülke dışında Paris başta olmak üzere, Kahire, Cenevre, Bükreş ve Kafkas şehirlerinde şubeler açarak muhalefet faaliyetlerini yürütüyordu. Cemiyet mensupları çıkardıkları gazetelerle kendi fikirlerini geniş bir biçimde ülke içinde ve dışında yaymaya çalışmaktaydılar. Ahmet Rıza'nın Paris'te çıkardığı *Meşveret* gazetesi Fransızca bir ek yayınlamakta idi. Londra'da *Hürriyet* gazetesi çıkarılıyordu. Cemiyetin Kahire ve Cenevre şubeleri de çeşitli gazeteler çıkarmaktaydılar. Bunların yanında pek çok Türkçe, Arapça, Kürtçe, Arnavutça gazete ve dergi çıkarılmaktaydı. Bu yayınlar vasıtasıyla halka mâletmek istedikleri fikirleri, II. Abdulhamid'in müstebitliği, istibdat idaresinin kötülüğü, Osmanlılar'ın istibdadı yıkmak için birleşmesi gerektiği, Türklük şuurunun uyandırılması gereği ve meşrutiyet idaresinde yapılması lüzumlu ıslahatın karakteri etrafında toplanıyordu. Bununla birlikte Jön Türkler'in kendi içinde fikir ayrılıkları mevcuttu. Pozitivizm'e inanan Ahmet Rıza, diğer Jön Türkler tarafından dinsizlikle

⁶⁰ Karal, *age.*, C.VIII, ss. 238-240

⁶¹ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C.II, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1982, ss. 311-312.

suçlanıyordu. Diğer taraftan, bir kısmı Sultan II. Abdulhamid'e muhalefet yapmayı temel prensip kabul etmekle birlikte, Ermeni, Arnavut ve Rumların siyasi amaçları başka türlü yollar izlemelerini de gerektiriyordu.⁶²

Meşrutiyet'in ilanına giden yolda, bazı suikastlar ve çetecilik hadiseleri Makedonya'nın Manastır bölgesinde kanlı bir anarşi ortamı meydana getirmişti. Çetecilik hareketleri, Resne nahiyesi mevki kumandanı Niyazi Bey, Ohri redif taburu kumandanı Eyyüb Sabri Bey ve erkan-ı harb binbaşısı Enver Bey liderliğinde gerçekleştirilmiştir. Niyazi Bey İttihad ve Terakki merkezinin onayını aldıktan sonra, 22 adamı ile 3 Temmuz 1908 günü dağa çıkmıştır⁶³Manastır bölgesinde bu kaynaşmalar olurken, İttihad ve Terakki'nin merkezi olan Selanik, adeta İstanbul hükümeti içinde hükümet gibi çalışmaların yapıldığı bir odak noktası durumuna gelmişti. Meşrutiyet idaresinin kurulması için burada alınan kararlar şiddetle uygulanıyor, sistem olarak da, Bulgar ihtilal komitelerinin prensipleri tatbik ediliyordu. İttihad ve Terakki Cemiyeti, Ermeni ve Bulgarlarla işbirliği yapmasının yanı sıra, Arnavutları da gizliden gizliye Kanunu Esasi'yi istemeleri hususunda kışkırtıyordu. Bu arada İttihad ve Terakki mensupları ile bunların yönlendirdiği birçok kişi, İstanbul'a ve doğrudan padişaha çektikleri telgraflarda meşrutiyetin ilanını istemekteydiler. En son Avusturya'nın Kosova'yı istilasını önlemek üzere toplanmış bulunan otuz bin Arnavut'un, İttihad ve Terakki üyesi Galib Bey tarafından meşrutiyetin ilanı hususunda ikna edilmesi üzerine, bunların, 183 imza ile padişaha çektikleri telgraf sonrasında Sultan II. Abdulhamid, yapılan nasihatlerin etkisiz kaldığını, hafiyelerin birer birer vurulup, ordunun kontrolünden tamamen çıktığını görerek, İttihad ve Terakki Cemiyetinin isteklerine boyun eğmek zorunda kaldı; 23 Temmuz 1908 günü II. Meşrutiyet'i ilan etti⁶⁴ Böylece Tanzimat Fermanıyla başlayan batılılaşma zincirine önemli bir halka daha eklenmiş oldu.

Tanzimat Fermanıyla başlayıp Islahat Fermanıyla devam eden, I. ve II. Meşrutiyetle iyice kökleşen reform sürecini bir bütün olarak Tanzimat olayı şeklinde adlandırmak mümkündür. Çünkü reform ve ıslahatlar Tanzimat'ın ilanı ile ilk kez resmi bir politika halini almıştır. Bütün bu reform süreci göz önüne alındığında Tanzimat olayının, Osmanlı toplum yapısının bünyesel değişiminin sonunda değil, harici tesirlerle, yüzeysel,

---

⁶² Karal, *age.*, ss.512-517

⁶³ Çabuk, *age.* C.X, s.59

⁶⁴ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C.I/I, TTK Basımevi, Ankara 1963, s. 464-470

Osmanlı'yı içinde bulunduğu perişan durumdan kurtarmaya yönelik, tepede tasarlanan bir dizi statü şeklinde tezahür eden hamlelerin bir uzantısı olarak sahneye çıktığı görülmektedir. Tanzimat, yeniliğin, bir dünya görüşünün Osmanlı toplumuna zerk edilmesi olayının adıdır. Takdim edilen bu dünya görüşü, o güne dek mevcut olan sistemi beğenmeyerek, yerine yeni bir nizam kurma çabasıydı. İçinde bulunduğu gerek psikolojik gerekse sosyolojik ortamdan kurtulmayı, böylelikle imparatorluğa mazideki dinamizmini yeniden kazandırmayı hedef alan bu olay adeta Osmanlı'nın bir kabuk değiştirme, bir manada yeni bir hüviyet arama olayı idi.⁶⁵

Bu dönemde yapılan reformların genelde başarısız olması, içten şiddetli tepkilere maruz kalmasının en önemli nedeni, empoze edilen yeni fikirlerin toplumun kendi dinamiğinin ürünleri olmayıp, dışarıdan zerk edilmesidir. Nitekim Tanzimat döneminde girilen reform hareketleri, inançlı Osmanlı halkının vicdanında nefret uyandırmış, en basit reformların bile, Osmanlı Sultanı tarafından. Dine uygunluğu ispat edilmek zorunda kalmıştır. Bunun için Tanzimat ilan edilirken şeraite uygunluktan, I. Meşrutiyet ilan edilirken onun, Ahkâm-ı Şer'i Şerif'e mutabık olduğundan, II. Meşrutiyet'in de, Kuran'daki "şûra" kaidesine dayandığından bahsedilmiştir.⁶⁶ Fakat içinde toplumun hiçbir çilesi olmayan her taklit hareketi, taklit edildiği yerde kalmış, hiçbir zaman toplum tarafından tam manasıyla kabul görmemiştir. Otorite ile örülmüş, şekli bir dönüşten başka bir şey olmayan bu dönüş, Osmanlı'yı besleyen ana kültür damarları ile bütünleşmemiştir. Çünkü toplumun genel kanaati, Osmanlı'yı kurtaracak Batılılaşma olayının temelini, İslami değerlerin yeni yorumlara kavuşturulması ve Türk'ün milli değerlerinin köke bağlı, Batılı anlamda dinamik zihinsel işleyişe kavuşturulması olayının teşkil etmesi yönündedir.⁶⁷

C.Sosyo-Ekonomik Yapı

1.Cemiyetin Genel Durumu

XIX. yüzyıl'da, özellikle II. Abdulhamid devri Osmanlı cemiyet hayatına bakıldığında, önceki dönemlerdeki kadronun muhafaza edildiği görülmektedir. Halk,

---

⁶⁵ Mehmet Aydın, "Tanzimatla Aranan Hüviyet", *Tanzimat'ın 150. Yılı Uluslararası Sempozyumu* (31 Ekim- 3 Kasım 1989), TTK Basımevi, Ankara, 1994, s.15

⁶⁶ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Tanzimat'ta İçtimai Hayat", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s.657

⁶⁷ Mehmet Aydın, *agm.*, s.18

Müslüman olanlar ve Müslüman olmayanlar olmak üzere iki bölüm halindedir. Din esasına göre mevcut bulunan bu ayrılık, iki farklı siyasi zihniyet, hayat seviyesi ve dünya görüşünü ifade etmektedir. Kısa sürmüş olan I. Meşrutiyet devrinde, Müslüman olan ve olmayan halkı, “Osmanlılık” ile ifade edilen bir siyasi ülkü etrafında toplamak deneyi, başarısızlıkla son bulduktan sonra, bu iki çeşit halk arasında karşılıklı olarak kin ve nefret duyguları, eskisine nazaran kökleşmiş ve İmparatorluğun geri kalmış, ve devlet otoritesinin de zayıf olduğu bölgelerde kavgalara, çatışmalara yol açmıştır. Bu olaylar, cemiyetteki tesanüt ve huzurun sarsılmasına, iktisadi durumun zayıflamasına sebep olduğu gibi, devletçe benimsenmiş olan “Osmanlılık” ülküsünün önemini kaybetmesine ve buna karşılık “İslamcılık” ülküsünün kuvvetlenmesine sebep olmuştur.

Böyle olmakla beraber, Müslüman olmayan halk, Gülhane Hattı’ndan beri kazanmış olduğu siyasi haklarına sahip olmaya devam etmiştir. II. Abdulhamid devrinde sarayın hizmetinde, Babıâli’nin çeşitli dairelerinde, valiliklerde, elçiliklerde Rum, Ermeni ve Yahudilerin iskan edildiği görülmektedir. Hristiyan olmayanların modern eğitim konusunda Müslümanlara üstün bulunması, devleti, siyasi ve idari memuriyetlerde onlardan faydalanmaya zorlamıştır. Aynı üstünlük sebebiyledir ki, bunlar, şehirlerde ve kasabalarda Müslümanlara nazaran daha refahlı durumdadırlar. II. Abdulhamid devrinde yabancılara verilen sanayi ve ticaret imtiyazlarının tatbikinde yabancılarla iş yapmaları, servet ve refahlarının artmasına da sebep teşkil etmiştir. Bu suretle Müslümanların tarihi ve dini sebeplerle kendilerini üstün görmelerine karşılık, gayrimüslimler de eğitim ve ekonomi yönlerinden üstün oldukları şuuruna varmışlar ve bu şuurla da, Osmanlı İmparatorluğunda muhtar bir idareye sahip olmak veyahut istiklale kavuşmak ülküsüne yönelmişlerdir. Osmanlı-Rus savaşında Balkanlar’da Müslümanlara yapılan zulüm, Avrupa umumi efkârında beliren Müslüman düşmanlığı, Müslüman olmayan Osmanlı halkının Avrupa’nın siyasi, içtimai ve kültürel tesirlerine açık bulunmaları ve bazı toplulukların, kendi otoritesine ve Osmanlı hakimiyetine karşı tahrip edici hareketlere girişmeleri, aradaki uçurumu daha da büyötmüştür.

II. Abdulhamid devrinde Müslüman topluluğu ile alakalı önemli bir husus, İmparatorlukta Müslüman halk kesafetinin artmış olmasıdır. Berlin kongresinden sonra, Karadağ, Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrılarak müstakil devlet haline gelmişler, Kars, Batum ve Ardahan Rus hakimiyetine, Bosna ve

Hersek, Avusturya, Kıbrıs da İngiliz idaresine geçmişlerdir. Bunun bir neticesi olarak bu yerlerden, Müslüman-Türk halkının büyük bir kısmı göç ederek Rumeli ve Anadolu'ya gelip yerleşmişlerdir. Bu suretle de mezkûr yerlerde Müslüman-Türk halkın kesafeti Müslüman olmayan halka nazaran çok artmıştır. Öte yandan Tunus'un Fransız hakimiyetine, Mısır'ın da İngiliz nüfusuna geçmesi ile mezkur yerlerde yaşayan Arap halkı fiilen Osmanlı hakimiyetinden ayrılmakla, İmparatorluğun bütününde Türk halkının Türk olmayan Müslüman halka nazaran da kesafetini arttırmıştır.⁶⁸

Müslüman halkın kesafetinin artması, refah seviyelerini aynı oranda yükseltmedi. Hristiyan halkın büyük kısmı refahlı idi. Müslüman halktan da hali vakti yerinde olan bazı ağaların dışında halk sefil ve perişan idi. 1880'de doğu Anadolu'da ve kuzey Suriye'de meydana gelen kuraklık, halkın çaresizliğini ortaya koymuştu. Musul'da halk pamuk tohumu yiyor, iş hayatı durmuş, hırsızlık ve cinayetler artmış, gündüz ortasında bile adam soyuluyor, sokaklarda iskelete dönmüş, paçavralar içinde insanlar açlıktan feryat ederek ölüyorlardı. Halk açlıktan zahire depolarını basıyordu.⁶⁹ 29 Temmuz 1880'de batı Anadolu'da zelzele olmuş, bazı köylerde oturulacak tek ev kalmamıştır. Bu ve buna benzer tabii afetler, bilhassa Anadolu'da ara ara devam ediyor ve her defasında mevcut sefalet manzaralarına yenileri ekleniyordu.

Büyük şehirlerde, cemiyet hayatından ahlâki çöküşü gösteren manzaralar mevcuttu. Kölelik ruhu, korku ve rüşvet bu hale sebep olan başlıca kaynakları teşkil etmiştir. Bu kaynakları kurutmak için savaş, Gülhane Hattı ile başlamıştı. Esir ticareti resmen yasak edilmiş, devletin en yüksek mevkiini işgal eden bir kimse ile çoban arasında fark bulunmadığı ilan edilmiş, rüşvet ve iltimas bir içtimai hastalık olarak kabul edilerek önlenmeleri için tedbirler alınmıştı. Her ne kadar bu yoldaki çalışmalar hedefe varmada yeterli olmasa da, bu, ahlak ile uzlaşmasına imkan olmayan hallerin müdafaası yapılmaz olmuştu.⁷⁰ Bu da, az sayıdaki olumlu gelişmelerden biriydi.

2. Mali Durum

Son dönemde Osmanlı maliyesi eski güçlü halini kaybetmeye başlamıştı. Bütçe, Maliye Nezareti tarafından tanzim ediliyor, tetkikinde ise, Maarif Nazırı, Hariciye

---

⁶⁸ Karal, *age.*, C.VIII, ss. 482-494

⁶⁹ Gazete küpürleri (1-1880) The Hoover İmstitution, Dağdeviren Koleksiyonu'ndan naklen Karal, *age.*, C.VIII, s.495

⁷⁰ Karal, *age.*, C.VIII, ay.

Müsteşarı, Bahriye Nazırı Paşalar ve Şeyhülislam Efendi gibi, konu üzerinde ihtisas sahibi olmayan kişiler hazır bulunuyordu. Sait Paşa, 1902 bütçesinin görüşülmesi sırasında bu zevatın maliyeden anlamadıklarını öne sürerek bir kısmının hiç konuşmadığını diğer bir kısmının da re'ye iştirak etmek istemediğini ifade etmektedir.⁷¹

Osmanlı maliyesinin perişan hali yalnız düzensizlikten ve denetsizlikten ileri gelmiyordu. Büyük devletlerin mali baskısı da büyük bir etkendi. Tanzimat'ın başlangıcından beri Osmanlı İmparatorluğu, Fransa, İngiltere ve Avrupa'nın diğer tüccar memleketleri için bir mali spekülasyon sahası haline gelmişti. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin mali durumu ile bu devletler yakından ilgilenmekte ve çeşitli bahanelerle baskı yapmaktaydılar. Osmanlı- Rus harbinden sonra baskı bahanesi olarak en çok göze çarpan unsurlardan birini, Rusya'ya karşı yüklenilen harp tazminatı, diğerini de dış borçlar faizlerinin ödenmesi teşkil etmektedir.

Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'na harp açtığı vakit, Hristiyan tebaanın hukukunu korumaktan başka bir maksadının bulunmadığı hususunda Avrupa devletlerine teminat vermişti. Rus ordularının zaferi kesinleşince, Çar hükümeti bu teminatını hükümsüz bırakmak için harp tazminatı yolundan yürümeyi münasip gördü. Ayastafanos muahedesine 1 milyar 410 milyon Ruble tutarında, Osmanlı Devleti'nin hiçbir suretle ödeyemeyeceği bir borç koydurdu. Aynı muahede ile bu borçtan, 1 milyar 100 milyon Ruble karşılığında, Anadolu ve Rumeli'de bazı Osmanlı topraklarını muhafaza etti. Geriye kalan borçtan da 10 milyon Rubleyi Osmanlı İmparatorluğu'nda zarar gören Rus tebaasının zararlarına karşı kabul ettirip geri kalan 300 milyon Rubleyi de tediye edilmek şartıyla Babiâli'ye yükledi. Rusya, bu harp tazminatı ile Osmanlı ekonomisini felce uğratmanın yanında, gerekirse onu siyasi bir baskı aracı olarak da kullanmayı hedefliyordu.

Osmanlı murahhasları, Berlin kongresinde, harp tazminatının esası üzerine olduğu gibi, ekonomik ve siyasi neticeleri üzerine de dikkati çekmek istediler. Harbin Osmanlı Devleti tarafından açılmış olmadığını öne sürerek tazminattan vazgeçilmesi gerektiğini savundular. Osmanlı devletinin maliyesi zaten harpten önce acıklı durumda idi. Harp sonunda Osmanlı topraklarından bazıları yabancı hakimiyetine intikal etmekle, bunların gelirlerinden Osmanlı hazinesi mahrum kalacaktır. Harp esnasında Anadolu'da ve Rumeli'de bir çok şehir, kaza ve köyler harap olmuştur. Osmanlı hükümeti büyük

---

⁷¹ *Sait Paşa'nın Hatıratı*, C.II, s.33'den naklen Karal, *age.*, C.VIII, s.421

devletlerin Berlin muahedesiyle de tespit ettikleri idari ve mülki ıslahatı yapmak için de mali kaynaklara muhtaçtır. Bundan başka, devletçe akdedilmiş olan dış borçların faizlerini ödemek zarureti karşısındadır. Osmanlı Devleti'nin mali durumu bu halde iken harp tazminatını ödemesi mümkün değildir. Berlin kongresi, bu açıklama karşısında Rus murahhaslarından harp tazminatının Osmanlı dış borçlarının ödenmesine engel teşkil etmeyeceği hususunda bir teminat almakla iktifa etti.⁷² Berlin kongresinden sonra, söz konusu tazminatın tediye şekli hakkında İstanbul'da Rus temsilcileri ile görüşmeler cereyan etti. Görüşmelerde, tazminat tutarında indirimine gidilmesi hususunda gösterilen uzun süreli çabalar sonunda, nihayet 1881 yılında kesin bir anlaşmaya varılabildi. Buna göre Osmanlı hükümeti 34 milyon lira tutarındaki borcunu faiz vermemek şartıyla ve yılda 350 bin liralık taksitlerle yüz yılda ödeyecekti.

II. Abdulhamid döneminde harp tazminatı yanında bir de dış borçlanma faizlerinin ödenmesi meselesi vardı. Borçlanma maksadıyla Avrupa sermayesine ilk müracaat 1853'te yapılmış ve aralıklarla 1874 yılına kadar devam etmiştir. Birinci bölümü teşkil eden 19 yıl içinde Osmanlı Devleti, Kırım muharebesini yapmak, Lübnan, Suriye, Girit ve Yemen isyanlarını bastırmak, zırhlı satın almak, kağıt parayı ortadan kaldırmak gibi önemli işler için Londra'dan ve Paris'ten 84 milyon 6 bin 316 Osmanlı lirası borç yapmıştı. Çeşitli eklemeler ve faizlerle birlikte her yıl bütçesine 407 bin 553 lira yüklemişti. Borçlanmanın ikinci bölümünü teşkil eden son iki yıl içinde, yani 1871'de borçlar toplam 74 milyon 555 bin 558 liraya, bunların faizleri toplamı da 4 milyon 338 bin liraya varmıştı.⁷³ Böylelikle Sultan Abdulaziz döneminde yapılmış olan borçlanma çok kabarıklık rakamlar üzerinden olmuş ve faizlerin ödenmesi için bütçeye konulan paranın karşılığı bulunmadığı için devlet iflasa sürüklenmiştir.

II. Abdulhamid tahta çıktığı sırada devlet, Balkan eyaletlerinin isyanını bastırmakla meşguldü. Hazine boştu. Devletin kredisi de yabancı memleketlerde sıfıra düşmüştü. Hazinesinin toparlanması için yeniden borçlanmak veya kağıt para çıkarmak gerekiyordu. Bunun üzerine alış veriş mecburi olmak ve dört safhada olmak üzere 16 milyon lira kağıt para çıkarıldı. Fakat halk altına bağlı kaldığı için kağıt paranın değeri %100 düştü. Böylece halk ve devlet hazinesi büyük zararlara uğramaya başladı. Bu buhrandan kurtulmak için

⁷² Berlin Kongresi Protokollerinin tercümesi, s.142 (1296), 1878'den naklen Karal, *age.*, C.VIII, s.423

⁷³ Hakkı Tarık Us, *Meclis-i Mebusan* (1213-1877), C.II, s.177 'den naklen Karal, *age.*, C.VIII, s.425

hükümet Osmanlı Bankası vasıtasıyla ve borçlanma maksadıyla Londra'ya başvurdu. 125 milyon Frank tutarındaki borç talebinin ancak %60.9'u temin edilebildi.

Osmanlı-Rus harbinin felakete neticelenmesi, Osmanlı Devleti'nden alacağı olan yabancıları da büyük endişeye düşürdü. Bu devletler Rusların alacağı harp tazminatının Avrupa mali menfaatlerini zedeleyeceği noktasında birleşiyorlardı. Ruslar ise Osmanlı vergi sisteminde yapılacak düzeltmelerle Osmanlı gelirlerinin biraz daha artacağını, dolayısıyla harp tazminatının Avrupa'yı etkilemeyeceğini savunuyordu. Bundan sonra, borçlar meselesini görüşmek üzere devletlerarası bir komisyon kurulması kararlaştırıldı. Osmanlı Devleti mahalli alacaklıların temsilcileriyle görüşerek, onlarla, Kasım 1879'da bir anlaşmaya vardı. Bu anlaşma Düyun-u Umumiye idaresinin kurulmasına doğru atılmış ilk adım oldu. 1881 yılında dış borçlar alacaklılarının vekilleri İstanbul'a davet edilerek onlarla da görüşmeler yapıldı. Neticede bir kararname meydana geldi. Buna göre, Maliye Nezareti dışında müstakil bir Düyun-u Umumiye kuruluyordu. Yedi kişilik bir konsey bu idareyi sağlayacaktı. Konseyde bir İngiliz delegesi, İngiliz, Hollandalı ve Belçikalı alacaklıları, bir Fransız, bir Alman, bir İtalyan, bir Avusturya-Macaristan, bir Osmanlı delegesi de mensup oldukları memleketlerin alacaklılarını, bundan başka bir temsilci de, Galata bankerlerini temsil edecekti. Konsey belirlenen vergileri toplayıp, onlarla dış borçların faizi ve amortismanlarını ödemeyi sağlayacaktı.

Osmanlı ekonomisini kemiren bir diğer âmil de, Osmanlı İmparatorluğu'nun transit ticareti yönünden haiz bulunduğu önemi II. Abdulhamid devrinde neredeyse kaybetmesi olmuştur. Orta Avrupa ile Asya'yı bağlayan Trabzon, Erzurum ve İran transit yolu, Rusların Kafkasya üzerinden yeni bir transit yolu açmak için yaptıkları tesislerle ve bilhassa Batum ile Kars'ı almaları üzerine adeta terk edilmişti. Bundan başka, Mısır'ın İngilizler tarafından işgali üzerine, güney Avrupa ile Asya arasında en kısa yolu temsil eden Süveyş-Kızıldeniz yolu da Osmanlıların elinden fiilen çıkmıştı. Yabancı sermayenin yıkıcılığı da bir yandan şiddetleniyordu. Kırım muharebesinin arifesinden beri yabancı mali müesseseleri, endüstri ve ticaret firmaları Osmanlı İmparatorluğu'nda yerleşmeye ve müstemlekeci bir zihniyetle servet ve insan kaynaklarını istismar etmeye başlamışlardı. Devletin maliyesi, alınan borç paraların sıkleti altında boğulurken, İmparatorluğun mahalli endüstrisi ve iç ticareti de yabancıların sanayi tesisleri kurmaları, iç pazar ticaretine el atmaları, mülk sahibi olmak hakkını kazanmaları ile çökmekte idi. Kapitülasyonların ve

ticaret anlaşmalarının yabancılara sağlamakta olduğu haklar ve muafiyetlerle Avrupa'nın bilgili, teşkilatlı ve ihtiraslı sermayesi karşısında Osmanlı halkı, modası geçmiş bilgiler ve vasıtalarla kendini korumaya çalışıyordu. Türkler yabancılara hammadde yetiştiriyor; onların sermayelerine bekçilik yapıyor ve karşılık olarak eline geçen para ile yabancı mamulleri satın alarak geçiniyordu.⁷⁴ Bu durum Türk halkının gün geçtikçe İmparatorluğun hakiki sahibi olmaktan çıkmakta olduklarını göstermekte idi. Bu olumsuz tablo karşısında büyük bir kötümserliğe kapılan halk, büyük tüccar, büyük teknisyen ve büyük sanatkâr olmayı düşünmeyerek mevcut duruma boyun eğmekteydiler.⁷⁵

3. Savaşlar

a.Balkan Savaşları

Balkan sorunu 1878'den beri Berlin anlaşması etrafında dönmeye başlamıştı. Siyasal edebiyatta Balkanlar'daki Hristiyanların Müslümanların yönetiminden kurtulması, Türklerin Avrupa'dan kovulması veya "Balkanlar Balkanlılarıdır" başlığı altında yer almakta idi. Berlin Anlaşması'nın Balkanlılarla ilgili hükümleri de zamanla kesinleşmişti. Doğu Rumeli Bulgaristan Prensiğine bağlanmış, Bosna ve Hersek Avusturya İmparatorluğu'na katılmış ve Bulgaristan bağımsızlığını duyurmuştu. Sırpların "Yugoslavya" ülküsü, Makedonya'dan geçmekte ve Selanik'e kadar uzanmakta idi. Balkan devletlerinin en küçüğü olan Karadağ, köy ve kasabalarının sayısını çoğaltma peşine düşmüştü. Arnavutluk ise, halkının çoğunluğu Müslüman olmakla ve Osmanlı hakimiyetinde bulunmakla beraber o da Balkan sorununa ağırlığını koymakta idi. Bağımsızlıktan yana olan bir takım Arnavutluk halkı ciddi ayaklanmalar çıkarmakta idi.

Balkan devletlerinin bu çapraşık tutkularından meydana gelen Balkan sorunu büyük devletleri de yakından ilgilendirmekteydi. Üçlü Uzlaşma Devletleri'nden Rusya'nın Balkan siyaseti üçlü bir amaca yönelmişti. Birinci amaç Balkan devletleri aracılığıyla Osmanlıları sürekli olarak bunalım içinde tutmaktı. İkincisi Balkanlardaki Slav devletleri nüfuzu altına alarak Boğaz doğrultusunda kendisine yol açmak, üçüncüsü de aynı devletlerden faydalanarak Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nun Balkanlarda yayılmasını önlemektir. Üçlü İttifak Devletleri'nden olan Avusturya'nın Balkan siyaseti ise Rusya ile çelişiyordu. Avusturya, Balkanlarda Rus nüfuzunu baltalamak, kendisine Selanik

⁷⁴ Karal, *age.*, C.VIII, ss. 419-436

⁷⁵ Ali Vehbi, *Abdulhamid*, s.204'den naklen Karal, *age.*, C.VIII, s.437

doğrultusunda bir yol açmak ve muhtar bir Arnavutluk kurulmasını sağlayarak Sırbistan'a Adriyatik yolunu kapamak istiyordu. Almanya, temelinde Pan Germanizm yatan programının etkisiyle, Balkanlarda Rusya'nın Pan Slavcı çalışmalarını engellemek için Avusturya'yı desteklemekteydi. Fransa ve İngiltere kendisine ekonomik rakip olan Almanya'yı bertaraf etmek için Rusya'yı destekliyordu. İtalya ise Üçlü İttifak'ın bir üyesi olduğundan, Balkanlarda ve Adriyatik'te Avusturya ile bir çatışmaya girmekten çekinmekte idi. Böylelikle Balkan sorunu Balkan Savaşı'nın başlamasından önce çok çetrefil ve yalnız Osmanlı İmparatorluğu ile Balkan devletleri değil, aynı zamanda Avrupa büyük devletlerini, onların Avrupa ve sömürge siyasetlerini doğrudan doğruya veya dolaylı olarak ilgilendiren bir özellik taşımakta idi. Eylül 1911'de İtalya'nın Trablusgarp'ı almaya kalkışması üzerine Balkan Devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı bir ittifak kurma işine girişmeleri ile Balkan Savaşı'nın eşiğine gelindi. Nihayet 8 Ekim 1812 günü Balkan devletlerinin en küçüğü olan Karadağ savaşı'nı başladığını ilan etti. 16 Ekim'de de Osmanlı Devleti, ordularına harekete geçme emri verdi.

Balkan Savaşı'nın başlayacağı sırada Osmanlı ordusunun morali temelinden sarsılmış bulunuyordu. Yemen, Makedonya ve Arnavutluk ayaklanmalarının bastırılmasında son derece yıpranmıştı. Uzun süre silah altında tutulan erler askerlikten yılmıştı. Ordunun çekirdeği olan Türk köylüsü zaten sefalet içinde yaşamakta ve savaşmakta idi. Bu şartlarda Osmanlılar için Balkan savaşı bozgun, sefalet ve felaket anlamına geliyordu. Ordu bir ay gibi kısa bir sürede perişan oldu. Düşman orduları Çatalca'ya dayandı. Bu arada yüz binlerce Türk ve Müslüman yerlerini yurtlarını bırakarak Rumeli'den göç etmeye başladı. Bunların bir kısmı düşman tarafından katledildi. Birçokları da açlık ve hastalık nedeniyle kırıldı ve bundan da öte Rumeli'deki Türk toprakları üzerindeki Türk hakimiyetine son verildi. Böylece Balkan Savaşı tam bir hezimetle sonuçlandı.

Savaşın bu denli büyük yıkımla sonuçlanmasının en önemli sebebi, Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesinin, savaş yönetecek bir hükümette bulunması gereken vasıfların hiçbirini taşıyamaması idi. Hükümet çoğu zaman ilgisiz ve güçsüz bir görünüm sergiliyordu. Hükümetin güçsüzlüğüne komutanların liyakatsizliği ve ordunun yoksulluğu da eklenmişti. Birlikler kadroların terhisi dolayısıyla noksandı. Birçok taburun mevcudu 100 ere inmiş

bulunuyordu.⁷⁶ Ordunun geri hizmeti, haberleşme ve sağlık hizmetleri de perişan denecek durumda idi. Daha savaşın ilk günlerinde erler hatta komutanlar açlıktan feryad edecek duruma gelmişti. Haberleşme işlerinde araçları kullanabilecek insan yetiştirilememişti. Savaş sırasında telgraf haberleşmesi adeta durmuştu.⁷⁷Telsiz telgraf makinelerini kullanacak kimse çıkmadığından hepsi kırılmış, hatta bazı yerlerde keşif uçakları pilot yokluğu yüzünden kullanılamamıştı. Bu durum karşısında atlılarla haberleşmeye dönülmüştü. Savaş sırasında ileri hatlar için gerekli sağlık teşkilatı veya tedbiri alınmamıştı. İlaç, sargı hatta yaraları yıkamak için su bile bulunmamaktaydı.⁷⁸ Böyle bir durumda düşmanın silahları kadar tehlikeli bulaşıcı hastalıklar belirdi; savaş başladıktan bir müddet sonra kolera salgını baş gösterdi.⁷⁹ Böylece Balkan Harbi Osmanlı Devleti'nin büyük yara almasına sebep oldu.

Balkan Savaşı'nın Londra Anlaşmasıyla sona ermesine rağmen Balkan devletleri arasında, kazanmış oldukları zafer ücretinin paylaşılması konusunda anlaşma sağlanamamıştı. Sırbistan ve Yunanistan, daha önce savaşa katılmayan Romanya'nın da katılımıyla, fazla toprak aldığını düşündükleri Bulgaristan'a savaş açtı. Böylece II. Balkan Savaşı başlamış oldu. Osmanlı cephesinde ise Talat Paşa, Edirne'yi geri almak istiyordu. Büyük devletlere, Osmanlı ordusunun, henüz sınırları çizilmemiş olan Midye-Enez hattına kadar ilerleyeceği duyuruldu. 19 Temmuzda Osmanlı Hükümeti, Bulgar işgali altında bulunan Türklere yapılmakta olan zulümleri önlemek, İstanbul'un güvenliğini sağlayacak bir sınıra erişmek üzere ordusuna Midye-Enez hattını geçmek emrini vermiş olduğunu bildirmekte idi. Bir gün sonra Türk kuvvetleri bir direnmeye rastlamaksızın Edirne'ye girmiş bulunuyorlardı. II. Balkan Savaşı'nda Edirne'nin geri alınması ile İstanbul ve Boğazlar' güvenliği bakımından daha elverişli bir sınır sağlanmıştı. İstanbul Anlaşması ile saptanan bu sınırın ötesinde kalan Batı Trakya, Makedonya ve Arnavutluk ile Ege Adaları bir daha geri gelmemek üzere elden çıkmıştır. Bu suretle İmparatorluğun batı sınırları da daralmaya uğramıştır.⁸⁰

b. I.Dünya Savaşı

⁷⁶ Karal, *Osmanlı Tarihi.*, C.IX, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı, (1908-1918), TTK Basımevi, Ankara 1996, ss.287-307

⁷⁷ Yusuf Hikmet , *age.*, C.II/I, s. 45

⁷⁸ Von Hounter, *Türklerle Harb*, çev. Binbaşı Kemal, s.28'den naklen Karal, *age.*, C.IX, ay.

⁷⁹ Karal, *age.*, C.IX, ss. 307-308

⁸⁰ Karal, *age.*, C.IX, ss.338-350

Fransa büyük Devrimi ile Avrupa'da hanedana dayalı devlet sistemi yerine ulus haklarına dayalı devlet sistemi için başlamış olan hareketler ve savaşlar, XIX. Yüzyıl boyunca büyük başarılarla ulaşmasına rağmen, umulan huzuru getirmediği gibi, devletlerarası bir düzen de sağlayamamıştı. Her bir devlet kendi ulusal haklarını her şeyin üzerinde tutar bir hale gelmiştir. Dolayısıyla ulusal devletler arasındaki anlaşmazlıklar, din devletleri arasındaki anlaşmazlıklar gibi hep savaşa başvurularak çözülmekte, devler arası denge de buna göre devamlı olarak değişmekteydi.

Aşırı ulusçuluk, savaşçılık zihniyeti ile ikiz kardeş gibiydi. Her ulus kendisini üstün görünce kendini, bu üstünlüğü sağlamak ve savunmak için savaşmak zorunda hissediyordu. Fransız Büyük Devriminden önce hükümet üzerine etki yapan ruhban ve asil sınıf yerine iki yeni sınıf meydana geldi. Bunlar, sanayiciler sınıfı ile maliyecilerdi. Bunların etkisiyle hükümetler, toprak kazanma hırsları ve ekonomik rekabetlerini ve silahlı çatışma faaliyetlerini Avrupa dışında geri kalmış memleketlere de bulaştırdılar. Bu suretle ulusal savaşlara sömürge savaşları da eklenmiş oldu. Bu durumda büyük devletler, varlıklarını korumak ve emperyalist çıkarlarını savunmak için, kendisi için çok tehlikeli görünen devlete karşı başka devletlerle anlaşarak bir kuvvet dengesi meydana getirme yoluna gitmişlerdi. Avrupa büyük devletleri I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında birbirlerine düşman ittifaklar kümesi durumunda bulunmaktaydılar. Almanya, Avusturya ve İtalya Üçlü Anlaşma kümesini, Fransa, Rusya ve İngiltere de Üçlü Uzlaşma kümesini meydana getirmişlerdi.

28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan taht adayı Arşidük Fransuva Ferdinand'ın Bosna'da resmi bir ziyarette bulunduğu sırada Sarayova'da öldürülmesi, savaşın fitilini ateşleyen etken oldu. Üçlü anlaşma ve uzlaşma devletleri arasında bir dünya savaşı başladı. Osmanlı Devleti savaş başladığı sırada tarafsızlığını ilan etmişti. Çünkü hâlihazırda böyle büyük çaplı bir savaşa girmesine ne ekonomik ne askeri ne de moral gücü müsait değildi. Osmanlı'nın bu durumuna rağmen, iktidarda bulunan İttihatçı Enver, Cemal ve Talat Paşa'lar, daha savaşın arifesinde Üçlü İtilaf Devletleri'ne başvurmuşlar ve olumlu sonuç sağlayamamışlardı. Aynı sıralarda Alman Devleti'ne yaptıkları bir ittifak önerisi de iltifat görmemişti. Ancak Avrupa'da savaşın başlayacağına dair sinyallerin güçlenmesi üzerine Alman otoriteleri Osmanlı'nın ittifak önerisini yeniden incelemeye aldı. Almanya, Bir Dünya Savaşı'nda Osmanlı coğrafyasının oynayacağı önemli rolü;

Boğazların kapatılmasıyla Rusya'nın müttefikleriyle bağlantısının kesilebileceği, Halifenin cihad ilan etmesiyle İngiltere sömürgelerinin ayaklanacağı gibi pek çok etkeni öngörerek Osmanlı ile ittifak yapmaya karar verdi. Goben ve Breslau adlı iki Alman zırhlısı Cezayir limanlarını bombaladıktan sonra İstanbul'a gelerek Boğaz'a demirledi. Osmanlı, bu iki zırhlıyı satın aldığı açıklarak isimlerini Yavuz ve Midilli olarak değiştirdi ve gemilere Türk bayrağı takıldı. 27 Ekim'de, aralarında Yavuz ve Midilli'nin de bulunduğu 11 parçadan kurulu Osmanlı filosu, sözde talim yapma maksadıyla Karadeniz'e çıkıyordu. 29 Ekim'de Osmanlı donanması ile Rus kuvvetleri arasında Karadeniz'de bir çatışma meydana geldi. 2 Kasım'da Rusya ile savaş başladı, İngiltere ve Fransa ile siyasi ilişkiler kesildi. 11 Kasım'da üçlü anlaşma devletlerine savaş ilan edildi. Böylece Osmanlı devleti savaşa girmiş bulunuyordu.

Savaş başladığı sırada Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzölçümü 2.410.000 kilometrekare idi. Bu genişlik, sınırların uzunluğu ve çarpışılacak cephelerin fazlalığı anlamına geliyordu. Ayrıca ayaklanan Arap ve Ermenilerle'de içte savaşılacaktı. Askeri ve ekonomik sıkıntılarla elverişsiz savaş koşullarına, sınırların genişliğinden doğan ve uzun mesafelerle birbirlerinden ayrılan cephelerin çokluğu da ekleniyordu. Amerika'nın da İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesi, terazinin kefelerinden birinin fazlaca ağırlaşmasını sağladı. Osmanlı Devleti bu şartlar altında Suriye ve Irak Cepheleri, Ermenilere karşı iç cephe, Boğazlar ve Çanakkale cephesi, Galiçya, Dobruca ve Makedonya cepheleriyle Arabistan cephesini açtı. Savaş, Osmanlı Devleti için, Çanakkale cephesi dışında bütün cephelerde hezimetle sonuçlandı. Çanakkale'de deniz ve kara savaşlarında üstün bir azim ve gayret gösterilerek, çok kısıtlı imkanlara ve taraflar arasındaki uçurum niteliğindeki Türklerin aleyhine olan- dengesizliğe rağmen büyük bir zafer kazanıldı. Böylece İstanbul ve Boğazların güvenliği sağlanmış oldu.⁸¹ Fakat Çanakkale Cephesi'nde kazanılan zafer İttifak Devletleri'ni yenilgiden kurtaramadı. Savaş 1918'de İtilaf Devletleri'nin tek tek İttifak Devletleriyle yaptığı mütarekelerle sona erdi. Osmanlı Devleti de Mondros Ateşkes Anlaşmasını imzaladı.

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra 13 Kasım 1918'de, aralarından Yunan gemilerinin de bulunduğu 55 gemiden oluşan İtilaf Devletleri donanması İstanbul'a gelip boğazlara hakim oldular. Bundan birkaç gün sonra ise Fransız kuvvetlerinden bir

---

⁸¹ Karal, *age.*, C.IX, ss.355- 475

birlik Bakırköy’de karaya çıktı. Bu arada kıyılardaki ana limanlar İtilaf kuvvetleri tarafından işgal edildi. İstanbul’da askeri idare kuruldu. Mütarekeden hemen sonra dört bin kişilik bir İngiliz- Hintli birlik Samsun’a çıktı. Bundan sonra Osmanlı toprakları İtilaf Devletleri tarafından parça parça işgal edilmeye başlandı. Padişah VI. Mehmet Vahdettin, İtilaf Devletlerinin yoğun baskısı altında Mebuslar Meclisi’ni feshettiğini duyurdu.

İşgal o denli fütursuzca ilerliyordu ki, Fransız kumandan Franchet d’Esperey, 8 Ocak 1919 günü beyaz bir atın üzerinde, zafer alayı ile İstanbul’a geldi. Bundan bir hafta sonra, Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırı olarak, emniyet işlerini tamamıyla kendi ellerine alıp, haberleşme ve basını kontrol etmeye başlamışlardı.

Fransa, İtalya ve İngiltere işgallerinden sonra Yunanistan da 15 Mayıs 1919’da İzmir limanına asker çıkardı. Türk halkının büyük tepkisini çeken bu işgal, hem İzmir’de hem de yurdun değişik bölgelerinde geniş yankılar uyandırdı. Bu arada başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, bazı komutanlar işgallere karşı direniş planları yapıyorlardı. Padişahın da izniyle Mustafa Kemal, İngilizlerin Samsun ve çevresini işgal ile, burada Rumların sebep olduğu kargaşalık durumunu incelemek gayesiyle 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıktı. Oradan Amasya’ya geçerek ünlü Amasya tamimini yayınladı. Bu arada Anadolu ve Rumeli’nin değişik yerlerinde milli cemiyetler kurulmuş, vatanın işgalden kurtarılması için yoğun çalışmalar başlatılmıştı. İtilaf Devletlerinin ağı baskısı karşısından İstanbul’a çağrılan M.Kemal ve arkadaşları bu emre itaat etmemişlerdir. Askerlik mesleğinden istifa eden M.Kemal, Erzurum ve Sivas Kongrelerini topladıktan sonra Ankara’ya geldi. Burada bir Millet Meclisi toplamaya çalışan M.Kemal, nihayet 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni açtı ve kurulan ordu ile özellikle İzmir’e çıktıktan sonra Anadolu içlerine doğru ilerleyen Yunanlılara karşı cephe savaşları başlatıldı.

İtilaf Devletleri İstanbul’un işgalinin tamamlanmasından sonra aldıkları kararları Sevr Anlaşmasıyla Osmanlı’ya kabul ettirdiler. Bu anlaşma Osmanlı Devletinin tamamen parçalandığının belgesiydi. Bu sırada Anadolu’da milli mücadele başlamıştı. Antep, Maraş ve Urfa’yı işgale kalkışan Fransızlara karşı, bu şehir halkları büyük bir mücadele vermiş ve onları püskürtmeyi başarmıştı. TBMM, bir taraftan yasama çalışmalarını sürdürürken, diğer taraftan da düzenli bir ordu kurmaya gayret etmekteydi. Düzensiz halk birliklerinden oluşan Kuva-yi Milliye mensuplarını da içine alarak kurulan Garp ordusu, Kütahya ve

Eskişehir'i ele geçirip Ankara'ya doğru ilerleyen Yunanlıları Sakarya'da durdurmuştu. Bu arada güney cephesinde herhangi bir başarı elde edemeyen Fransa, Türkiye cumhuriyeti hükümeti ile anlaşma imzalayarak, Misak-ı Milli sınırları dışına çekilmeyi kabul etti. Buradaki kuvvetlerin Batı cephesine aktarılmasıyla 26 Ağustos'ta başlayan Büyük Taarruz'la ard arda zaferler kazanılmış ve Yunanlılar İzmir'den çıkarılmıştır. Nihayet Türk ordusunun gösterdiği bu başarı sonunda, 11 Ekim 1922 günü Mudanya'da imzalanan anlaşma ile İtilaf Devletleri Türk hükümetini tanımış oluyordu. Buna rağmen Türkleri parçalayabileceklerini ümit ederek Londra'da düzenlenen barış konferansına İstanbul hükümetini de davet ettiler. Fakat İstanbul hükümeti söz hakkını tamamıyla Ankara hükümetine terk etti.⁸²

1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılmasıyla TBMM, Türkiye'nin tek ve tartışmasız hakimi ve temsilcisi oldu. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış konferansı ile Türkiye, Hicaz, Mısır, Suriye, Filistin, Irak, Kıbrıs ve Oniki Ada üzerindeki tüm haklarından vazgeçti; Batı Trakya'da da bazı koşullarla Yunan egemenliğini kabul etti. Türkiye ayrıca İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının silahsızlandırılarak uluslararası bir komisyonun yönetimine bırakılmasını da kabul etti. Osmanlı borçlarının bir kısmı silinirken, bakiyesinin uzun vadede ve uygun koşullarla Türkiye tarafından ödenmesi de kabul edildi. Türkiye'deki gayrimüslim azınlıklara uluslararası hukukun koruması altında bazı haklar tanındı. Buna karşılık Türkiye'nin idari, hukuki, adli ve mali konulardaki bağımsızlığı onaylandı. Antlaşmaya ekli bir protokolle, Türkiye'deki Rum azınlığı ile Yunanistan'daki İslam azınlığının (bazı istisnalarla) zorunlu mübadelesine karar verildi.

29 Ekim 1923 günü Atatürk, milletvekilleri ile görüşükten sonra taslağı hazırlanan "Cumhuriyet" önergesini Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verdi. Meclis önergeyi kabul etti. Böylece, Türkiye devletinin yönetimi biçimi "Cumhuriyet" olarak, adı "Türkiye Cumhuriyeti Devleti" olarak belirlendi. M.Kemal, kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin, ilk "Cumhurbaşkanı" oldu.⁸³

Böylece Osmanlı Devleti tarihe karışmış, yerine yönetim şekli cumhuriyet olan bir Türk Devleti kurulmuştu.

---

⁸² Çabuk, *age.*, C.1X, ss.328-339

⁸³http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_Kurtulu%C5%9F_Sava%C5%9F%C4%B1#Londra_Bar.C4.B1.C5.9F_Konferans.C4.B1.2C_.C5.9Eubat_1921_ve_Mart_1922 [10/04/2012]

M. Akif Ersoy'un yaşadığı dönemin siyasal ve sosyal yapısı ve bu yapıyı hazırlayan sebepler özetle bu şekildedir. Bu siyasal çerçeve içinde farklı fikir akımları da doğmuştur. Bu fikir akımları hiç şüphesiz siyasal ve sosyal sebeplerden bağımsız değildirler. Birbirleriyle sıkı bir ilişki içindedirler. Bazen siyasal bir olay ardından fikri bir oluşumu getirmekte, bazen fikri bir oluşum siyasal veya sosyal bir duruma zemin hazırlayabilmektedir. Biz burada fikri akımları ayrı bir başlıkta inceleyeceğiz fakat bu fikri zeminin siyasal ve sosyal alt yapısı da göz önünde bulundurulduğunda ancak büyük resim görülebilecektir.

D. Fikri Yapı

1. Dönemin Fikir Akımları

a. Osmanlılık

1789 Fransız İhtilali'nin Avrupa'da yaydığı milliyetçilik fikri, XIX. Asır başında Balkanlar'da yaşayan Hıristiyan tebaaya tesir etmiş ve önce Sırlar, hemen sonra da Rumlar devlete karşı ayaklanmışlardır. II. Mahmut onları devlete ısındırmanın çaresini, Osmanlılık siyasetini uygulamada görmüştür. Tanzimatçılar da bu siyaseti benimsemişler ve din, dil, soy farkı gözetmeden "Osmanlı Milleti" meydana getirmek için uğraşmışlardır.⁸⁴ Aydınların "İttihad-ı Osmani" adını verdikleri bu fikir, Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan herkesi Osmanlılık ideali etrafında birleştirmeyi; sepetarist milliyetçi akımların üzerinde bir milliyet odağı oluşturmayı amaçlamıştır.⁸⁵

Ali Kemal, Tunalı Hilmi, Ahmet Ferit ve Süleyman Nazif ve değişik etnik orijinli bazı yazarların benimsediği Osmanlılık siyaseti⁸⁶, Hıristiyan nüfus üzerindeki tesirlerini sınırlarken yetersiz kalmıştır. Başlangıçta Osmanlılık fikrine bel bağlayan Yeni Osmanlılar, Kanun-u Esasi'nin 1876'da ilanı ile açılan Mebuslar Meclisi'nde gayrimüslim milletvekillerinin kendi milli davalarından vazgeçmediklerini görürler. Bulgarlar 1870'lerde Rusya'nın Panislaçılık propagandasıyla muhtariyet yollarını aramaya, Ermeniler de kendi kendilerini idare etme arzusunu göstermeye başlarlar. Tahta çıkışını takip eden yıllarda Sultan II. Abdulhamid, Osmanlılık politikasının birliği muhafaza

---

⁸⁴ Kuran, *age.*, s.93

⁸⁵ Türköne, *agm.*, s.131

⁸⁶ Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Fikir Hayatı Üzerine Bir Deneme*, Osmanlı Devleti Ve Medeniyeti Tarihi, ed., Ekmeleddin İhsanoğlu, C.II, IRCICA, İstanbul 1998, s.218

etmedeki güçsüzlüğünü anlayınca Panislamcılık'la bitecek olan İslamcılık hareketini başlatır.⁸⁷

b. İslamcılık

İslamcılık, siyasi anlamda; bütün dünya Müslümanlarının Avrupa sömürgesi olmaktan ve kendi üzerlerindeki müstebit idarelerden kurtulmaları, istiklallerine kavuşmaları ve şu veya bu şekilde bir birlik teşkil etmeleri idealidir. Fikri planda da, son devirde çeşitli hurafeler, Batı taklitçiliği, cehalet, tembellik vs. ile dejenerasyona uğrayan İslam'ı, Asr-ı Saadet'teki kaynaklarına inerek tanımak, akide ve ahlakça bu İslam'ı tavizsiz yaşamak, çağın problemlerine İslam çerçevesinde çözüm bulmaktır.⁸⁸

Sultan II. Abdulhamid, iç idarede ve dış siyasette İslamcılığı bir sistem haline getirmeye çalışmıştır. II. Abdulhamid'in İslamcılık politikasını uygulamasına etki eden birkaç amil mevcuttu. Enver Ziya Karal'a göre bunlar; Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman-Hristiyan münasebetlerinin kötüleşmesi, Avrupa'nın Osmanlı Hristiyanları lehinde müdahaleleri, İmparatorlukta ve dünyada İslam memleketlerinin Avrupalılar tarafından istilası ve İslam dünyasında, İslam İttihadı lehinde fikir cereyanlarının belirmesidir.⁸⁹

II. Abdulhamid'in dış siyasette benimsediği İslam birliği kavramı Panislamizm olarak adlandırılmaktadır. Panislamizm, Batı ve Kuzey devletlerinin Asya ve Afrika'da yayılmasını önlemek amacıyla Hristiyanlığa karşı İslam aleminin halife etrafında birleşmesi olarak tarif edilebilir. II. Abdulhamid'in panislamcı siyaseti başlangıçta Panslavizm'e tepki olarak doğmuştur. Ancak Padişah, otuz yılı aşkın saltanatında tecrübe kazanacak ve hilafetin manevi gücünü Rusya'dan başka, sömürgelerinde milyonlarca müslümanın yaşadığı İngiltere, Fransa ve Hollanda'ya karşı da kullanacaktır.

II. Abdulhamid Panislamcı siyasetini Yıldız Sarayı'nda kurduğu yarı gizli teşkilat vasıtasıyla yürütmüştür. İmparatorluğun Arap vilayetlerinden nüfuzlu din adamlarını, tarikat şeyhlerini İstanbul'a çağırarak, onlara bol maaşlar tahsis ederek itibar göstermiştir. Panislamcı hareket Şeyh Cemaleddin Afgani'nin 1892 yılında İstanbul'a yerleşmesiyle en yüksek noktasına erişmiştir. Afgani, 1881'den itibaren gittiği çeşitli ülkelerde

---

⁸⁷ Kuran, *age.*, s.66

⁸⁸ Okay, *agm.*, s.219

⁸⁹ Bu konuyla ilgili geniş bilgi için Bk. Karal, *age.*, C.VIII, ss. 540-543

Panislamizmi yaymış, bütün Müslümanların mezhep farkı gözetmeksizin, Osmanlı Sultanı ve Halifesi etrafında birleşmesini istemiştir.⁹⁰

Padişah, Panislamcı siyasetini kısmen resmi yollardan yürütmüştür. Nitekim Enver Paşa'nın başkanlığında bir "Nasihat Heyeti"ni 1901 yılında Çin Müslümanlarını Boxer ayaklanmasına katılmaktan caydırmak için Uzak Doğu'ya göndermiştir. Ayrıca Cava'da Osmanlı Konsolosu Sadık Bey'i yerli Müslümanların haklarını korumakla vazifelendirmiş ve bu hareketi Hollanda sömürge idaresinin şikayetine sebep olmuştur.⁹¹ Enver Paşa'nın Çin'i ziyaretinin ardından, 1902 Haziran'ında, Muhammet Ali adında Arapça konuşan ve molla kıyafetinde bir ajan Şangay üzerinden Pekin'e gelmiş, yerli Müslümanlarla temasta bulunduktan sonra Japonya'ya gitmiştir.⁹²

Sultan II. Abdulhamid Panislamizm politikasını İngiltere ve Amerika'ya kadar yaymıştır. 1903'te Londra'da Abdullah Suhrawardy tarafında kurulan bir dernek *Pan-Islam* dergisini çıkardığı gibi⁹³ Muhammed Webb adlı bir Amerikan dönmesi de, Washington elçiliği aracılığıyla Padişah'tan maddi destek görerek, 1893 yılında New York'ta Moslem World başlığı altında bir aylık dergi yayınlamaya başlamıştır.⁹⁴

Saltanatının son yıllarında giriştiği Hicaz demiryolu projesi, II. Abdulhamid'in Panislamizm'e verdiği ehemmiyeti gösterir. 1901'de Şam'da inşasına başlanan Hicaz demiryolu 1908'de Medine'ye ulaşmıştır. Padişah'ın şahsi serveti ve dünya Müslümanlarının mali yardımıyla tamamlanan bu eser, hacıların din farızasını yerine getirmelerini kolaylaştırdığından Halife'ye İslam aleminde büyük bir itibar sağlamıştır. Fakat, Sultan II. Abdulhamid'in ve daha sonra İttihatçıların uyguladıkları Panislamizm siyaseti uzun vadede başarılı olamamış, Birinci Dünya Harbi'nde Hintli ve Afrikalı Müslümanların İngiliz ve Fransız ordularında Halife'ye karşı savaşmalarını önleyememiştir.⁹⁵

---

⁹⁰ Kuran, *age.*, ss. 85-87

⁹¹ Ali Vahbi, *Pensies et souvenirs de l'ex-sultan Abdul-Hamid*, Paris, ts., s.167'den naklen Kuran, *age.*, s.88

⁹² İhsan Süreyya Sırma, "Sultan II. Abdulhamid'in Uzak Doğu'ya Gönderdiği Ajana Dair", *Birinci Milli Türkoloji Kongresi*, İstanbul 6-9 Şubat 1978, İstanbul 1980, ss.323-325

⁹³ George Young, "Pan-Islamizm", *Encyclopedia of the Social Sciences*, C.XI, 1993, ss.159-170'den naklen Kuran, *age.*, s.89

⁹⁴ Fuad Ezgü, *Osmanlı İmparatorluğu- Amerika Birleşik Devletleri İktisadi, Siyasi ve Kültürel Münasebetlerinin Kuruluşu ve Gelişmesi, 1795-1908*, İÜEF Tarih Bölümüne sunulmuş basılmamış doktora tezi, 1949, ss.118-119'dan naklen Kuran, *age.*, ay.

⁹⁵ Kuran, *age.*, ay.

Akif, İslam birliğini (İttihâd- İslâm) savunan en önemli isimlerden biridir. Fakat Akif'te İttihâd- İslâm fikri, bir dış politika siyaseti olmaktan çok kendi içinde bir yenileniş, bir silkelene manası taşımaktadır. Elbette Akif'te de bir İslamcı siyaset ve İslam Birliği'nin siyasi veçhesi söz konusudur, fakat daha baskın olarak bir kendine dönüş, bir kapanma-inziva ve böylece tamamlanarak yeniden açılma çizgisi ortaya konmaktadır. Bu daha çok dini hayatın yeniden ele alınması, ve İslam'ı bir mezarlık dini olmaktan çıkarıp hayata hakim kılmaya çalışmak biçiminde olacaktır. Akif'in İslamcılığı müthiş bir ıslahatı ve inkılabı esas alır. Bütün Müslümanları tek bir siyasi birlik çatısı altında toplamak gibi nihai hedeften ziyade, İslam milletlerini içine düştükleri gerilikten, miskinlikten, cahillikten, tembellik ve hurafeden kurtarma cehdi taşımaktadır.⁹⁶

İlk dönemlerde Namık Kemal, Ahmet Midhat, Esat Efendi gibi imzalarla doğan İslamcılık, Meşrutiyetten sonra Batıcılık ve Türkçülük akımlarına bir tepki karakterini kazanarak gelişir. Akif'ten başka Sırat-ı Mustakim ve Sebilürreşad dergilerinde ve diğer yayın organlarında yazılarıyla akıma destek verenler: Babanzade Ahmet Naim, Musa Kazım, Mustafa Sabri, İzmirli İsmail Hakkı, Şemseddin Günaltay ve Said Halim Paşa gibi isimlerdir.⁹⁷

c. Türkçülük

Osmanlı düşünce hayatına en son giren ideoloji Türkçülüktür. Mustafa Celaledin Paşa'nın *Les Turcs Anciens et Modernes* (Eski ve Yeni Türkler) başlığıyla 1869'da yayınladığı kitap, Türkçülük fikrinin ilk numunelerinden biridir. O dönemde Avrupa'da ırkçı nazariyeler yaygındır. Bu ırkçı nazariyelere göre Türkler, Avrupalı olmayan, aşağı bir ırktır.⁹⁸ Turan menşelidir. Göçebe ve zalim bir gürühtür. Her çeşit değişikliğe ve terakki fikrine düşmandır. İslam medeniyeti Arapların eseridir. Türkler, Arap medeniyetinin merkezlerini mahvetmişler ve hakimiyetleri ile Arapları kalkınma imkanlarından mahrum bırakmışlardır. Klasik ve barbar zalim tipini muhafaza etmekte olan Türklerin Avrupa'da kalmalarına tahammül etmek Avrupa'nın Hıristiyan medeniyeti için bir lekedir, Türkler Avrupa'dan kovulmalıdır.⁹⁹

⁹⁶ Lütfi Şehsuvaroğlu, *Mehmet Akif Ersoy*, Alternatif Yayınları, Ankara 2002, ss.157-158

⁹⁷ Okay, *agm.*, s.219

⁹⁸ Türköne, *agm.*, s.139

⁹⁹ Ahmet Rıza, *La crise de L'İslam*, s. 122-126'dan naklen, Karal, *age.*, C. VIII, s. 552

Avrupa’da ortaya çıkan, milliyet tezleri üzerindeki münakaşalar, Türklerin lehinde ve aleyhindeki tartışmalar,¹⁰⁰ milliyet fikirlerinin, imparatorluğun aydınları arasında yayılmasına vesile oldu. Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Türk unsuru, devletin parçalanmadan devamı için Osmanlılık ve İslamlık fikirlerini daha gerçekçi ve lüzumlu fikirler olarak görmekteydi. Buna karşılık milliyetçi akımların çok yaygın olduğu Rusya’da, kendi kimliklerini ve kültürlerini muhafaza etmeye çalışan Türk aydınları erken tarihlerde Türkçülük fikrini geliştirmişlerdi. Osmanlılarda gelişen Türkçülük bilhassa Rusya’daki Türkler tarafından geliştirilen bir fikir olmuştur.¹⁰¹ Bununla beraber Türkleri ilgilendiren konular üzerinde çalışan aydınların meydana çıktığı görülmüştür. Bunların çalışmaları tamamen fikir alanında olup şu konular üzerinde toplanmaktadır; dilde Türkçülük, Türklük aleyhindeki propagandalara karşı savunmak, Anadoluçuluğa dayanan Türkçülük, İslamcılık ve Osmanlılığın tenkit edilmesi.

En büyük tesiri yapan *Dilde Türkçülük* ile anlatılmak istenen, Türkçede, Türk tarihinde ve bu konularla ilgili dallarda ve anlayışta meydana gelen değişimler ve gelişmelerdir. Buna göre, zamanla ve çeşitli sebeplerle Türkçe, konuşma ve yazışma olmak üzere ikiye bölünmüştür. Biri ana dili dediğimiz Türkçe olup, tahsil görmemiş Türk kadınları tarafından muhafaza edilmiş ve yine tahsil görmemiş halk tarafından konuşmaya devam etmiştir. Diğeri Osmanlıca adını alan ve Arapça ile Farsça kelimelerle dolu olup, aydınlar tarafından yazışma ve edebiyat dili olarak kullanılan Türkçedir. Halkın çoğunluğu bu Türkçeye yabancı olduğu gibi, Osmanlıca’yı kullananlar da halk Türkçesine yabancı kalmıştır. Tanzimat devrinde batıya giden Türk gençleri orada, Türkoloji Enstitülerinde, Türkçenin müstakil bir dil olarak öğretildiğini görmekle, halk dili lehinde bir tesir göstermişlerdir.

II. Abdulhamid, kendisi İslamcılık ideolojisini savunmakla beraber, ortaya çıkan bu dil davasıyla ilgilenmiş ve bu konuda ilerlemeler kaydedilmiştir. Bunlardan en önemlisi Kanunu Esasi’nin 18. Maddesi ile Türkçenin resmi dil kabul edilmiş olmasıdır. Ayrıca Türkçeyi öz köklerine bağlayıp halkın milli şuuruna hitap edecek hale getirmek için de çalışmalar yapılmıştır. Bu alandaki faaliyetler Buharalı Şeyh Süleyman Efendi’nin *Lügat-i Çağatay ve Türki’i Osmani* adlı eseriyle başlamış, Şemsettin Sami’nin *Kamus-u Türkî* ve

---

¹⁰⁰ Bkz., Karal, *age.*, C. VIII, s. 553

¹⁰¹ Türköne, *agm.*, ay.

Kamus-u Âlâm gibi lugatleri, çeşitli gazete ve dergilerdeki yazıları ve makaleleriyle devam etmiştir.¹⁰²

Rusya Türkleri'nden olup, Osmanlı Devleti'nin başkentine göç etmiş olan Yusuf Akçura'nın 1904 yılında Mısır'da yayınlanan Türk isimli bir gazetede tefrika edilen "Üç Tarz-ı Siyaset" başlıklı makalesi Türkçülük fikrinin dönüm noktasıdır. Akçura bu uzun makalesinde Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük fikirlerini taşıdıkları kıymet, gerçekçilik ve getirecekleri fayda açısından birer birer kritik etmiştir. Osmanlıcılık ve İslamcılık fikirlerinin faydalı ve imkansız taraflarını değerlendirdikten ve her ikisini de olumsuzladıktan sonra, "ırka dayalı Türk milliyetçiliği" fikrini açık uçlu bir teklif olarak ortaya koymuştur.¹⁰³

1908 sonrası İttihad ve Terakki yönetimi Türkçülük fikrini cazip bulmakla beraber resmen Osmanlıcılık fikrini müdafaaya devam etmiştir. Balkan Savaşları Osmanlılık idealinin mesnedinin kalmadığını gösterince, Türkçülük tek çare olarak ön plana geçmeye başlamıştır. Osmanlılığın devre dışı kalmasından sonra atağa geçen Türkçülüğün en sağlam anti-tezi İslamcılık olmuştur. Bu dönemin Türkçülerinin siyasi tezleri, İslamlıkla Türklüğün telifi gayretlerinin başat mevkide yer aldığı fikir çabalarıdır. Bu çabanın en parlak örneklerinden biri¹⁰⁴Türkçülüğün isim babası, teşkilatlandırıcısı ve öncüsü durumunda olan Ziya Gökalp'in, *Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak* formülüdür. Türkçülük, Cumhuriyet devrimlerinin büyük bir bölümünde yer almış, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra nisbî bir serbestliğe kavuşan fikir hareketleri arasında yer alarak canlılığını korumuştur.

Ziya Gökalp etrafında Mehmet Emin, Müftüoğlu Ahmet Hikmet, Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi bu akımın fikri çalışmalarını, Ömer Seyfeddin, Ali Canib, Köprülüzade Fuad da dil ve edebiyat çalışmalarını yürütmüşlerdir.¹⁰⁵

d. Batıcılık

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ziya Gökalp'in "muasırlaşmak" formülüyle ilişki kurduğu Türkçülük programı içinde yer alan Batıcılık, zamanla bütün inkılap

¹⁰² Bu konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Karal, *age.*, C.VIII, ss.555-564, Lewis, *age.*, 341-350

¹⁰³ Türköne, *agm.*, s.143, ayrıca bkz. Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, TTK Basımevi, Ankara 1987

¹⁰⁴ Türköne, *agm.*,ay.

¹⁰⁵ Okay, *agm.*, s.218

hareketlerinin temel felsefesini teşkil etmiştir. Batılılaşma, Meşrutiyet sonrasında devleti inkırazdan kurtaracak bir ideoloji olarak düşünülmekteydi. Cumhuriyet'ten sonra ise bu gaye bahis konusu olmadığından topyekun bir medeniyet değiştirme politikası görünüşü kazanmıştır. Osmanlı ve İslam düşüncesi ve nizamı, hatta yaşama tarzı ile bütün bağlarını koparmayı öngören Batılılaşma, hukuk, ahlak, kültür, yazı, kıyafet hatta günlük hayatın hemen bütün tezahürlerinde Batılı tarzı benimsemektir. Meşrutiyet devrinin Batıcılarından bir kısmı: Abdullah Cevdet ve Celal Nuri'dir.¹⁰⁶

2. Önemli Siyaset ve Fikir Adamları

Mehmet Akif Ersoy'un yaşadığı yıllara baktığımızda 20. Yüzyılın önemli şahsiyetleriyle dünyayı paylaştığını görüyoruz. Vefat tarihleri itibarıyla ülkemizde ve diğer dünya ülkelerinde yaşamış isimlerden bazıları şunlardır; Pasteur (1895), Cevdet Paşa (1895), Cemaleddin Afgani (1897), Seyyid Ahmet Han (1898), Nietzsche (1900), Gulam Ahmet Rıza (1908), Muhammed Abduh (1905), Spencer (1903), II. Abdulhamid (1910), Tefik Fikret (1915), Enver Paşa (1922), Cemal Paşa (1922), Lenin (1924), Şeyh Said (1925), Ziya Gökalp (1924), İskilipli Atıf Hoca (1926), Şeyh Esad Erbili (1931), Edison (1931), Reşit Rıza (1934), Muhammed İkbâl (1938), M. Kemal Atatürk (1938), Freud (1939), Abdülhakim Arvasi (1943), Adolf Hitler (1945), Gandhi (1948), MusaCarullah (1949)¹⁰⁷ Necip Fazıl Kısakürek (1983), Tahiru'l Mevlevî (1951), Fatin Gökmen (1955), Mahir İz (1974), gibi isimlerdir.

Mezkur ünlü isimlerin yanında hususen Akif'in hayran olduğu, tavır ve duruşlarından etkilendiği şahsiyetleri Mustafa Kara şöyle sıralamaktadır: Babanzade Ahmed Naim(1934), Hukuk adamı ve şair Hersekli Arif Hikmet (1903), Abbas Halim Paşa, Ferit Kam (Akif, Gece isimli şiirini "Üstâd-ı Hakimim Ferit Beyefendi'ye" başlığıyla ona ithaf etmiştir.), Hüseyin Avni, (Akif'in Mahalle Kahvesi adlı şiirini 'Kardeşim Hüseyin Avni'ye başlığıyla ona ithaf etmiştir), Mithat Cemal Kuntay, Ali Ekrem Bolayır, Bosnalı Ali Şevki Efendi, Fuat Şemsi İnan (Asım Kitabı "Kardeşim Fuad Şemsi'ye" başlığıyla ona

¹⁰⁶ Okay, *agm.* S.217

¹⁰⁷ R. İhsan Eliaçık, *Çağa İz Bırakan Müslüman Önderler: Mehmet Akif Safahat*, İlke Yayıncılık, İstanbul 2004, s.42

ithaf edilmiştir), Şerif Muhyiddin Targan, Hasan Basri Çantay, Süleyman Nazif, Neyzen Tevfik Kolaylı, Eşref Edip Fergan, Hüseyin Kazım Kadri, Ali Haydar Paşa.¹⁰⁸

Biz bu başlık altında, Mehmet Akif Ersoy'un etkilendiği ve karşıt görüşte olduğu birkaç ismi incelemekle kifayet edeceğiz.

a.Cemaleddin Afgani

Modernist İslam düşünürü olarak bilinen Cemaleddin Afganî, Kasım-1838'de doğdu. Doğum yeri hakkında araştırmacıların farklı yaklaşımları vardır. Onun İran'lı ve Şii olduğunu söyleyenler olduğu gibi, Afganistan'lı ve samimi bir Sünni Müslüman olduğunu ileri sürenler de vardır.¹⁰⁹ Ahmet Ağaoğlu'nun,¹¹⁰ Afgani'nin bizzat kendisinden edindiği bilgiye göre; O bir Azeri Türkü idi. Merağ'lı bir aileden olup, Hemedan civarında doğmuş ve süt emer bir çocuk iken Afganistan'a göç etmişlerdir.¹¹¹

18 yaşına kadar Kâbil'de kalan Afgani, ilk eğitimini önemli bir kişilik ve alim bir zat olan babası Safdar'dan aldı. Afgani daha sonra ailesi ile birlikte Kazvin'den Tahran'a geçerek burada da ünlü Şii kelâmcısı Akâsîd Sadık'tan ders aldı. Buradan Şii öğretim merkezlerinden olan Irak'ın Necef kentine geçen Afgani, dört yıla yakın bir süre Şeyh Murtaza el Ensari'den ders aldı. Daha sonra, Hindistan'a geçti. Burada Avrupa bilim ve edebiyatı ile tanıştı. Zihninde taşıdığı ıslahat düşüncesini daha da netleştirdi. 1857 yılında hac maksadıyla çıktığı seyahatte Hicaz, Mısır, Yemen, Türkiye, Rusya, İngiltere ve Fransa gibi birçok ülkeyi gezdi. Bir yıl süren bu seyahatten sonra Afganistan'a geri döndü. Bu sırada Afganistan'da, vefat eden Dost Muhammed Han yerine Muhammed A'zam geçince baş vezir oldu. İngilizlerin entrikasıyla Muhammed A'zam, iktidarı Şir Ali'ye kaptırınca Hindistan'a geçti. Burada kendisine gösterilen büyük teveccühten ve faaliyetlerinden rahatsız olan İngilizler Afgani'yi Hindistan'ı terke zorladılar.

¹⁰⁸ Mustafa Kara, "Akif'in Hayran Olduğu Şahsiyetler", *Bülbülün Şarkısı Mehmet Akif Kitabı*, ed. Mustafa Kara, Bilal Kemikli, Osmangazi Belediyesi Yerel Gündem 21, Bursa 2007, ss. 31-44

¹⁰⁹ <http://fullislam.blogcu.com/cemaleddin-afgani-kimdir/5395558>, [09.04.2012]

¹¹⁰ Ahmet Ağaoğlu (1869-1939).1930 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk çok partili hayata geçiş denemesinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın teorisyeni olarak üstlendiği rol ile Türk siyasetine damgasını vurmuş liberal ve Türkçü bir siyasetçidir. Siyasetçiliğin yanı sıra profesyonel gazetecilik, akademisyenlik gibi alanlarda da faaliyet gösteren Ağaoğlu, 1930 öncesinde de Türk düşünce ve siyasi hayatında etkin olmuş bir isimdir. Hayatının on yıllık Bakü döneminde Azerbaycan Türklerinde milliyetçilik ve Türkçülük bilincinin gelişmesine çalışmıştır. http://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmet_A%C4%9Fao%C4%9Flu[09.04.2012]

¹¹¹ Osman Keskioglu vd., *Son Çağlarda İslam Dünyasında Fikir Hareketleri*, Ankara Taşlık Matbaası, Ankara 1989, s.34

1870 yılı başlarında Mısır'a geçip burada 40 gün kaldıktan sonra İstanbul'a hareket etti. Kendisinin İstanbul günleri başlangıçta çok sıcak ve samimi idi. Ancak çok kısa bir süre sonra başlayan kıskançlıklar ve şüpheler onu İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Burada kaldığı süre içerisinde Afgani Meclis-i Kebir-i Maarif'e üye olmuş ve halka açık konferanslar vermiştir. Afgani bilahare Mart 1871'de İstanbul'dan Mısır'a geçti. Burada ikamet ettiği sekiz yıl içerisinde Mısırlı aydınlar üzerinde büyük fikri ve siyasi etkisi oldu. Edipler, yazarlar ve siyasetçilerden birçokları talebesi oldu. Bununla birlikte onun en büyük talebesi ve aynı zamanda arkadaşı, bu bölgedeki modern hareketin ikinci direği olan Muhammed Abduh'tur.

Cemalettin Afgani Mısır'da kaldığı sürece başta Hidiv İsmail Paşa'yı zulmünden ve israfından dolayı uyarılmış ülkenin bağımsızlığını tehlikeye soktuğu için ona muhalefet etmiştir. Afgani fikirleri daha etkin bir şekilde yaymak için çeşitli mason localarına girmiş ve bu faaliyetleri Hidiv İsmail Paşa'nın oğlu ve ondan sonra da Hidiv olan Tevfik Paşa'nın hoşuna gitmemiş; müteakip aylarda kendisinin buradaki faaliyetlerinden rahatsız olan İngilizlerin de telkinleriyle Mısır'ı terk etmesi istenmiştir. Böylece Afgani'nin hayatının Mısır dönemi, arkasında önemli izler ve talebeler bırakarak sona ermiştir.

Mısır'dan tekrar Hindistan'a geçen Afgani (1879) İslâm aleminde büyük bir tehlike halinde yayılan tabiatçılık fikrine karşı Haydarabâd'da Er-Red-aled-Dehriyyin (Tabiatçılığa Reddiye) isimli bir kitap yazdı.

O sıralarda Mısır'da patlak veren Urabi Paşa isyanının başarılı olması için Hindistan halkının sömürgecilere karşı isyana çağırdığı istihbaratını alan İngilizler Afgani'yi gözetim altına aldılar. Bilahare isyan bastırıldıktan sonra kendisi İngiltere'ye oradan da Paris'e geçmiştir. Burada El Urvetü'l-Vüska isimli bir cemiyet kuran Afgani Mısır'dan talebesi ve dostu olan, o sıralarda Beyrut'ta sürgünde bulunan Muhammed Abduh'u Paris'e davet etmiştir. 1883 yılında Abduh'la birlikte bu cemiyet ismi altında bir de gazete çıkarmaya başlamışlardır. Gayeleri ise Müslümanların uyanmasını, Doğu'nun kendisine gelip sömürgecilerden kurtulmasını, İslâm ülkelerinde gerekli ıslahatların yapılmasını ve hilafetin canlanmasını sağlamaktır.

Bir süre sonra ise İngiltere gazetesinin neşriyatının ve yaydığı fikirlerin kendi sömürge politikasına aykırı olduğuna kara vererek söz konusu gazetesinin Mısır, Hindistan ve Osmanlı ülkesinde yasaklanması için girişimlerde bulunmuştur. Böylece ancak 18 sayı

çıkan gazete kapanmıştır. Afgani, o sıralarda İran Şahı Nasırüddin'den aldığı davet üzerine bu ülkeye gitmeye karar vermiştir. (1885) Ancak Şah'tan ülkede reform yapmasını isteyince Şah'la ters düşen Afgani bilahare bu ülkeden ayrılarak 1886-1889 yılları arasında Rusya'da kalmıştır. Onun Rusya yılları hakkında elimizde önemli bilgiler yoktur. 1889'da ise Şah Nasırüddin'in daveti üzerine tekrar İran'a gitmiş ise de tenkit ve ıslahat düşüncelerinde ısrar edince Şah'la yine ters düşmüştür. Bunun sonucu olarak 1890 yılının çetin kış aylarında kuvvet zoruyla İran'dan sınır dışı edilmiştir. Dinlenmek ve kendisine gelmek için bir süre Londra'da kalan Afgani II. Abdülhamid'in de daveti üzerine 1892'de ikinci defa İstanbul'a gelmiştir. Çenesinde başlayan bir boğaz kanseri sonucu öldüğü iddia edilen Afgani 9 Mart 1897'de İstanbul'da vefat etmiştir. Hayatının bu ikinci İstanbul döneminde Afgani geniş bir ilmi ve siyasi çevre edinmiş, II. Abdülhamid'in de teşvikiyle Sünni-Şii diyalogu ve yakınlaşması için çaba sarf etmiştir.

İslâm topraklarının bir bir işgale uğradığı, toplum içinde cehalet, taklit ve istibdadın her türüsünün görüldüğü bir zamanda yaşayan Afgani'nin mücadelesi ve fikirleri de bu çetin şartlar altında gelişmiştir. Onun en büyük mücadelesi tabiatçılıkla, Allah ve ahiret inancını reddeden maddeci görüşle olmuştur. Er-red Aled-Dehriyyin adlı eserinde materyalistlerin insanlığın manevi-moral cephesini çökerttiklerini, dini ve din sayesinde kurumuş medeniyeti tahrip ettiklerini belirtmiştir.

Ona göre maddeci dünya görüşü sinsi bir propaganda ile tâbilerini dini ve ahlaki vecibelerinden uzaklaştırmıştır. Böylece Müslüman halkın imanı sarsılmış ahlâki temellerini kaybetmişlerdir. Halbuki İslâmiyet fikri, siyasi ve sosyal her ihtiyacı karşılayacak, modern gelişmelere uygun olarak insanın dünyaya bakışı için rehber olacak, süre giden değişimleri açıklayabilecek güçtedir. Bu din, hayatın her alanına hakim olabilecek her zaman için genel geçer bir siyasi-sosyal kuramı ihtiva etmektedir.

Afgani'ye göre İslâmiyet'in akla uygun ve terakkiyi emreden bir din olarak doğru şekilde kavramasına engel, dinle karışmış ve kudsiyet izafe edilmiş geleneklerdir. Dini asli biçimiyle yeniden hakim kılmak gerekmektedir. Asr-ı Saadet ideal insan için orijinal bir örnektir. Afgani, insanların dünya ve ahirette en yüce seviyelere çıkmalarının şartlarını sayarken, fertlerin ve toplumların başkalarından daha az kabiliyetli olmadıklarına inanmaları gereğine dikkat çekmiştir. Böylece üstünlük ancak akıl ve ruh kemalinde bilgi ve fazilettedir.

Afgani'nin Doğu-Batı değerlendirmesi de hayli ilginçtir. Ona göre şark milletleri de en az sömürgeci Batılılar kadar zeki ve kabiliyetlidir. Ancak Batılılar hakimiyet ve terakkinin sırlarını keşfetmiş, bunları yerince kullanmışlardır. Bu sırların başında ise düzen, sabır ve sebat gelir. Böylece Batı bazı üstünlüklere sahiptir. Ancak Müslümanlar Batı'yı üstün kılan bu nitelikleri İslâmiyet'e özde aykırı olmamak kaydıyla almak zorundadırlar.

Milliyet konusuna gelince, modern çağda, millet esası etrafında teşkilatlanan dünyada, Müslümanlara milli kimliklerini veren İslamiyet'tir. Müslümanlar din bağı etrafında siyasi kimliklerini kazanmalı, bir bütün oluşturmalarıdır.

Cemaleddin Afgani'nin modern çağda İslamiyet'in yeni bir düşünce ve proje olarak ortaya konulmasında büyük payı vardır. O hürriyet, milliyet, kendine güven ve hak-adalet konularında değerli tespitlerde bulunmuş zamanın bir çok önemli ismini etkilemiştir. Bunlar arasında Yeni Osmanlılar, Jön Türkleri, Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu gibi Türkçüler, Mehmet Akif, Ahmet Hamdi Akseki gibi mütefekkirler, Seyyit Bey, Şemsettin Günaltay gibi kişiler vardır. II. Abdülhamit ise, zamanının ve ülkenin bir takım şartları gereği, fiilen olmasa da fikir planında Afgani'den etkilenmiş; kendisine daima hürmet etmiştir.¹¹² Akif'in Cemaleddin Afgani ile fikri manada münasebeti ikinci bölümde biraz daha ayrıntılı olarak verilecektir.

c. Babanzade Ahmed Naim

1872 yılında Bağdat'ta doğdu. Babası son asrın tanınmış ilim ve idare adamlarından Mustafa Zihni Paşa'dır. Tahsiline Bağdat'ta başlayan Ahmet Naim, Bağdat rüştiyesinin orta kısmını bitirdikten sonra İstanbul'a geldi. Galatasaray Sultanisi ve Mülkiye Mektebi'nde okudu. Bir ara Hariciye Nezareti Tercüme Kalemi'nde çalıştıktan sonra Maarif Nezareti Yüksek Tedrisat Müdürlüğüne getirildi. (1911–1912) Galatasaray Sultanisi'nde Arapça okuttu.(1912–1914) Maarif Nezareti Telif ve Tercüme odası üyeliğinde bulundu (1914–1915); bu görevini Darülfünun'un lağvedilmesine kadar (1933) aralıksız sürdürdü. Bu tarihte üniversite yeniden kurulurken açıkta bırakıldı.

İlmi derecesi çok yüksek, ilmiyle amel eden ve amelinde halis olan bir âlimdi. Medrese tahsili görmediğinden kendi kendini yetiştirmişti. Arapçası, Farsçası ve

¹¹² <http://fullislam.blogcu.com/cemaleddin-afgani-kimdir/5395558> [09.04.2012]

Fransızcası mükemmeldi. Doğu ve Batı kültürünü tam manasıyla hazmetmiş bir insandı. Ahmet Naim büyük bir felsefeciydi. Ünlü Fransız filozoflarından George Fonsgrive'in bir eserini "İlmü'n Nefs" adıyla Türkçeye çevirmiştir. Bu eserle 1900 felsefi terime karşılık bulan Ahmet Naim, devrin ilim erbabı tarafından takdirle karşılanmıştır.

Babanzade'nin ilmi şahsiyetini ön plana çıkaran diğer bir yönü de usta bir muhaddis oluşudur. Ahmet Naim'in bu yönü, İslam âlimlerinin çoğunun Kuran-ı Kerim'den sonra en önemli kaynak diye nitelendirdiği Sahih-i Buhari'nin Tecrid-i Sarih Tercümesi'ne yazdığı mukaddimede ortaya çıkmaktadır. Yazdığı 500 sayfalık bu mukaddime, son derece önemli ve oldukça geniş bir hadis usulü kitabıdır. Merhum bu eşsiz mukaddimeden sonra Tecrid-i Sarih'in iki cildini daha tercüme etmiştir. Fakat bu eseri tamamlayamadan ömrü tamamlanmış, daha sonra bu tercüme Prof. Dr. Kamil Miras devam etmiş ve bitirmiştir.

Siyasi anlamda "İttihad-i İslam" fikrini savunan Ahmet Naim kavmiyet ve cinsiyet davası gütmeyi İslam'ın varlığı için kanser kadar tehlikeli bulmuş, bunu "yabancı bir bid'at", "Frenk hastalığı" olarak nitelendirmiştir. Ve bu hususta İslam'da Davay-ı Kavmiyet adında mühim bir eser yazmıştır. İstanbul'da 13 Ağustos Pazartesi günü öğle namazının ikinci rekâtında Allah'a en yakın olduğu anda, secdedeyken Cenab-ı Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur.¹¹³

Babanzade Ahmet Naim Mehmet Akif'in yakın dostudur. Akif, "Ashaptan sonra en çok onu seviyorum" diyerek bu dostluğun derecesini belirtmiştir. Safahat'ın yedinci kitabı Gölgele'de yer alan *Secde* manzumesini Akif Ahmet Naim'e ithaf etmiştir. Fakat Ahmet Naim'in geç kalan cevabı üzerine şiiri beğenmediğini zannedip, bu ithafı Safahata almamıştır. Akif Ahmet Naim'i o denli sever ki vefat ettiğinde kadim dostunun yanına defnedilmeyi vasiyet edecektir.¹¹⁴

d. Ziya Gökalp

Ziya Gökalp, 23 Mart 1876 yılında Diyarbakır'da doğmuştur İlköğrenimini Mercimekörtmesi Mahalle Mektebi'nde tamamlamıştır. Hürriyetle ilgili ilk fikirlerini ise 1886 yılında girdiği Mektebi Rüştüye-i Askeriye'de (Askeri Lise) hocası Kolağası İsmail Hakkı Bey'den edinmiştir.

¹¹³[http://vahadergisi.wordpress.com/2007/02/17/babanzade-ahmet-naim-1872%E2%80%931934\[09.04.2012\]](http://vahadergisi.wordpress.com/2007/02/17/babanzade-ahmet-naim-1872%E2%80%931934[09.04.2012])

¹¹⁴ Mustafa Kara, *agm.*, s.40

Maddi imkansızlıklardan dolayı 1895 yılında ücretsiz olan Veteriner Mektebine kayıt yaptırmıştır. Gökalp, İstanbul'da bulunduğu bu dönemde Batı kültürünü de tanımaya yönelmiştir. Okulda yasak yayınları okuması ve farklı çıkışları ile dikkati çeken Gökalp, 1899 yılında geçirdiği soruşturmanın ardından 'yasak kitapları okuma ve zararlı derneklere üye olma' gerekçesiyle cezaevine gönderilmiştir. 12 aylık cezaevi yaşamından sonra, okuldan da uzaklaştırılarak Diyarbakır'a sürülmüştür. Ziya Gökalp, 1908'de İttihat ve Terakki'nin Diyarbakır, Van ve Bitlis heyetlerinin müfettişliğine atanmıştır

1912 Darülfünun ve Eğitim Fakültesinde Gökalp'ın eğitimle ilgili görüşleri kabul edilmiş; ders programları, okutulacak dersler ve kitaplar onun önerileri doğrultusunda kararlaştırılmıştır. Bu dönemden itibaren düşüncelerini ve çalışmalarını Türkçülük etrafında şekillendiren Gökalp, Edebiyat Fakültesinde İctimaiyyat Müderrisliği (Sosyoloji Hocalığı) görevine devam etmiştir. Bu göreviyle birlikte Gökalp, İstanbul Üniversitesi'nde ilk sosyoloji profesörü olmuştur.¹¹⁵ Düşünsel bir süreç olarak, Genç Türkler ve İttihat ve Terakki ile Ziya Gökalp'in düşünce ve ilişki yakınlığı askeri lise yıllarına kadar uzanmaktadır. İmparatorluğun içinde bulunduğu bunalımlar birçok mektep öğrencisi gibi Gökalp'i de derinden etkilemiştir. Bu nedenle Gökalp, okul yıllarından itibaren ülke sorunlarıyla ilgili konulara yakın ilgi göstermiş; yaşamı boyuca bir çok siyasi ve sosyal örgütlenme içerisinde yer almıştır. Başlangıçta Fransız filozof Alfred Foulille'nin etkisinde kalmasına rağmen, Durkheim sosyolojisinin iyi bir okuyucusu ve takipçisi olan Gökalp, bu ekolün etkisiyle "Türk Sosyoloji Ekolü"nü kurmuştur. Yine, pozitivist bir yönü de olan Gökalp'in, topluma doğru bir yönelim gösteren toplumsal teoremi üzerinde de Durkheim'ın görüşleri belirleyici olmuştur. İttihat ve Terakki tarafından Selanik'e tayin edilmesi, Ziya Gökalp'in hayatında yeni bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde, dilde Türkçülüğü savunan Genç kalemler grubuna katılmış; bu dergide, dilde Türkleşme ile ilgili yazılar yazmaya başlamıştır. Burada, özellikle Ömer Seyfettin'den etkilenen Gökalp, artık Türkçü Gökalp'tir.

Gökalp'in dil çalışmalarına katılmasıyla, dilde yenileşme ve Türkçeleşme çalışmaları hız kazanmıştır. Çünkü Ona göre tüm toplumsal faaliyetlerin yegâne temeli

---

¹¹⁵http://www.ziyagokalp.com/index.php?option=com_content&view=article&id=82&Itemid=53/
[09.04.2012]

lisandır.¹¹⁶ Kültürü ve kültürü ortaya çıkaran dili, millet olmanın en önemli unsurları arasında kabul eden Gökalp, dilde Türkleşme olmazsa, vicdanların, dinin ve vatanın parçalanacağını düşünmektedir.¹¹⁷

Dilde yenileşmenin ve Türkçülüğün bir karşılığı olarak “arı Türkçecilik” ifadesini kullanan Gökalp; arı Türkçeciliği, dilin Arap ve Fars köklerinden arındırılarak, bunların yerine Türkçe köklerden yeni eklerle yapılacak yeni Türkçe kelimelerin kullanılması olarak tanımlar.¹¹⁸ Burada Gökalp’in, dili, ilintili bağlarından hemen koparmanın zorluğuna ve sakıncalarına yaptığı vurguyu belirtmek gerekir. Böylece, dilde ve kültürde özden beslenen bir dinamizm yakalamak isteyen Gökalp, Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak ilkesi çerçevesinde Türkçeyi, anlam bakımından modernleştirmek, terim bakımından İslamlaştırmak, gramer ve yazın bakımından ise Türkleştirmek gerektiğini belirtmiştir. Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak isimli eserinde de bu durumu, “Türk milletindenim, İslam Ümmetindenim, Avrupa Medeniyetindenim” ifadesi ile ortaya koymuştur. Ziya Gökalp’in, ulus olmanın gereklerinden biri olarak belirttiği din birliği ile dindaşlığa dayanan birlik birbirinden farklıdır ve zaten Gökalp; ‘ümme’ olarak tanımlanan dindaşlık birlikteliğine de karşıdır. Ona göre; din, birbirinden farklı coğrafyalarda, farklı kültür dünyalarında ve değişik toplumlarda aynı olabilir; ancak, millet olmak için din birlikteliğinden başka kültür ve dil birliği de gerekmektedir ki; kültür birlikteliği için ortak toplumsal deneyimler, paylaşımlar, duyuş ve düşünüşlere ihtiyaç vardır. Bu çerçevede; din dilinin de Türkçeleşmesi gerektiğini savunan Gökalp’in bu yaklaşımı, Cumhuriyet’in kuruluşunu takip eden ilk onlu yıllarda bir dönem yaşama da geçmiştir. Merkezi bir din hizmetleri idaresinin kurulmasında (Diyanet İşleri Başkanlığı) olduğu gibi, birçok Cumhuriyet kurumunun yanı sıra, siyasal, kültürel ve dinsel uygulamaların ortaya çıkışında da yine Gökalp’in etkileri vardır.¹¹⁹

---

¹¹⁶ Ziya Gökalp, *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, Sadeleştiren: Yalçın Toker, Toker Yayınları, İstanbul, 1997, s. 55

¹¹⁷ Ali Nüzhet, *Ziya Gökalp’in Hayatı ve Malta Mektupları*, İktbal Kütüphanesi, İstanbul 1931, s.51

¹¹⁸ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Hazırlayan: Mehmet Kaplan, İstanbul, 1972, s. 11.

¹¹⁹ Şahin Gürsoy, İhsan Çapcıoğlu, “Bir Türk Düşünürü Olarak Ziya Gökalp: Hayatı, Kişiliği Ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme”, *AÜİFD*, C.XLVII, S.2, Ankara 2006, s.97

Gökalp'in 1908 yılından sonra Türk Milliyetçileri arasına katılması ile ulusçuluk bir sistem haline gelmiştir. 18 yıl Türk toplumunun sosyal ve kültürel yapısı üzerine çalışan Gökalp, bu birikimini Genç kalemler dergisinde, özellikle de 'Turan' şiiri ile dile getirmiştir. Bilimsel bir Türkçülük ortaya koyan Gökalp, Türkçülüğün Esasları'nda Türkçülüğü "Türkçülük, Türk milletini yükseltmektir" diye tarif etmiştir. Ona göre Türkçülüğün yakın ve uzak olmak üzere iki hedefi vardır. Yakını 'Oğuz ya da Türkmen Birliği'; uzağı ise 'Turan'dır. Türkçülüğünün ülküsünü de 'Türkiyecilik', 'Oğuzculuk ya da Türkmencilik' ve 'Turancılık' olarak üç ana bölüme ayıran Gökalp, Cumhuriyetin ilanından sonra son ikisinden vazgeçmiş ve ülkünün 'Türkiyecilik' olduğunu belirtmiştir.

1924 yılı başlarında rahatsızlanan Gökalp, 25 Ekim 1924 tarihinde vefat etmiştir.¹²⁰

e. Tevfik Fikret

Fikret, 24 Aralık 1867'de İstanbul'da doğar. Baba tarafı Çankırı'lıdır. Baba dedesi Ahmet Ağa, Çankırı'nın Çerkeş köyünden gelmiş, İstanbul'a yerleşmiştir. Ahmet Ağa, oğlunu yani Fikret'in babası Hüseyin Efendi'yi o devrin en iyi mektebi sayılan İrfani Rüşdiyesi'nde okutur. Çok dindar, son derece saf ve temiz bir baba olan Hüseyin Efendi Hama, Nablus, Akka, Urfa ve Halep mutasarrıflıklarında bulunur.

"Fikret'in annesi Hatice Refia Hanım ise, annesi ve babası sonradan müslüman olmuş bir Sakız'lı rum ailesinden gelir. Fakat Hatice Refia Hanım çok dindar bir kadındır. Hacca gitmiş, orada koleradan vefat etmiştir. Böylece on iki yaşında annesini kaybedip öksüz kalan Fikret, anneannesinin yanında büyür.

İstanbul Aksaray'da Mahmudiye Rüşdiyesi'nde başladığı tahsil hayatını, o devirde devletin en parlak okulu olan Mekteb-i Sultani'de (Galatasaray Lisesi) devam ettirir ve 1888 yılında bu mektepten 21 yaşında birincilikle mezun olur. Okulunu bitirir bitirmez, Hariciye istişare Kalemine kâtip olur. Fakat bir yıl sonra maaşını alamamasından dolayı bu görevinden istifa eder. 1890 yılında İstanbul Gedikpaşa'daki Ticaret Mektebi'ne öğretmen olur. 1892'de ise mezun olduğu Galatasaray Lisesi'ne Türkçe öğretmeni tayin edilir. Bu yıllarda Fikret, daha sonra Trabzon valisi olacak olan dayısının kızıyla evlenir.

---

¹²⁰http://www.ziyagokalp.com/index.php?option=com_content&view=article&id=82&Itemid=53[09.04.2012]

İlk şiirlerini yayımladığı Mirsad mecmuasının 1891 yılında, devrin hükümdarı II. Abdülhamid için açtığı “Sitayiş-i hazret-i padişahı” konulu şiir yarışmasında ve 1891 yılında Mirsad mecmuasının Tevhid konusunda açmış olduğu şiir yarışmasında Fikret, birinci olur.

Bu yıllarda o samimi bir müslümandır. Düzenli bir şekilde namazını kılar, ibadetlerine dikkat eder, çok tatlı bir sesle Kur’ân okur. Fakat 1896 yılı Fikret’in hayatında önemli bir dönüm noktası olur. Bu tarihten sonra hayata bakış tarzında derin bir değişme göze çarpar. Bu tarihe kadar hayat, kâinat ve insana çok olumlu bir şekilde bakan ve çok samimi bir müslüman olan şâir, bu tarihten sonra yavaş yavaş, hiç bir şeyi sevmemeye, hayattan şikâyet etmeye, hüznü ve karamsar olmaya başlar. Gittikçe bedbinleşir ve dine karşı bağlılığı zayıflar hatta Allah’a karşı isyankâr bir tavır takınır.

Batı tarzı bir eğitim veren Galatasaray Sultanisi’nde okuyan ve burada aklına takılan birtakım sorularla karşılaşan ve bazı tereddütleri olan Fikret’in, Robert Kolej ve çevresinde yavaş yavaş tereddütleri artar, inancı zayıflar, hayata bakış tarzı değişir. Dindarlığı azaldıkça bedbinliği, karamsarlığı, kötümserliği artar.

Artık içinde yaşamak istemediği bu çevreden kurtulmak, başka diyarlarda yaşamak ister, Ömr-i Mu-hayyel şiirinde bu duyguyu dile getirir. 1899 yılında Servet-i Fünun’da neşrettiği Gayyâ-yı Vücut adlı şiiri, onun hayat karşısında aldığı kötümser tavrı çok açık bir şekilde gösterir. Şâir bu şiirinde hayatı haşerelerle dolu, kokuşmuş bir bataklığa benzetir. Bu bataklığa düşmüş olan insan, çırpındıkça batar. İnsan için hiç bir kurtuluş ümidi yoktur.

Fikret, bu devrede çırpınır, eski inançları ile tereddütleri arasında bocalar bir kurtuluş yolu, çıkış yolu bulmağa çalışır. 1897 yılında neşrettiği İnanmak İhtiyacı adlı şiiri şâirin bu bocalayışını aksettirir. 1902 yılında Sis şiirini yazar. Bu şiir, Fikret’teki değişikliği göstermesi açısından çok önemlidir. Bu şiirinde Fikret, yüzyıllar boyunca bütün şâirlerin hayran olduğu, Divan şâirinin “bir taşına bin acem mülkü fedadır” diye yücelttiği İstanbul’u, yaşlı ve ahlâksız bir kadına benzetir.

Fikret'in memleketi kurtaracak bir kahraman olarak gördüğü, "Bize bol bol ziya kucakla getir" diyerek, ilim tahsil etmek üzere önce Avrupa'ya sonra da Amerika'ya gönderdiği oğlu Haluk ise, Amerika'da papaz olur ve memleketine dönmez.¹²¹

Akif, Tevfik Fikret'e ve onun 1905'te yazdığı tarihe ve bütün dinlere, özellikle de İslamiyet'e saldıran Tarih'i Kadim şiirine gönderme yaparak; "*Serseri: Hiç birinin mesleği yok meşrebi yok; Feylesof hepsi; fakat pek çoğunun mektebi yok! Şimdi Allah'a söver... Sonra biraz bol para ver. Hiç utanmaz, Protestanlara zangoçluk eder!*" dizeleriyle eleştirmiştir. Zangoç, kilisenin bakım ve temizliğinden sorumlu ve çanı çalmakla görevli kimsedir. Süleymaniye Kürsüsünde'de yer alan bu dizelere karşı Tevfik Fikret Tarih-i Kadim'e Zeyl şiiriyle cevap vermiştir. Onun bu cevabına Akif Safahat'ın Beşinci Kitabı olan "Hatırlar"daki *Berlin Hatıraları* adlı şiirinin bir bölümünde bu cevaba cevap vermiştir. Fakat "Hatırlar"ın kitap baskısından Fikret'le ilgili bölümü çıkarmıştır.¹²²

Buraya kadar Akif'in yaşadığı dönemin siyasi, sosyo ekonomik ve fikri yapısı ile bu dönemde etkili olan bazı önemli şahsiyetlere temas edildi. Şimdi bu yapı içerisinde Mehmet Akif Ersoy'un yeri tespit edilmeye çalışılacaktır ki tezimizin asıl kısmını oluşturan Safahat ve bu eserde model olarak sunulan Asım daha iyi anlaşılmalı olsun.

II. BİYOGRAFİSİ

A.Hayatı

Mehmet Akif Ersoy, 1873 yılı Aralık ayında, İstanbul'un Fatih semtinin Sarıgözel mahallesinde doğdu. Doğduğunda nüfus tezkiresi çıkarılmamış ve çocukluğunda babasıyla Bayramiç'e gidince orada çıkarıldığı için, nüfus tezkiresinde doğum tarihi 1920, doğum yeri ise Bayramiç olarak yazılmıştır.¹²³Babası, zamanın meşhur Fatih Medresesinin mucîz¹²⁴ müderrislerinden Mehmed Tahir Efendi (1826-1888), annesi Emine Şerife Hanım (1836-1926)'dır. Babası tahsil için küçük yaşında Şuşisa'dan İstanbul'a gelmiştir. Şuşisa,

¹²¹ <http://www.sizinti.com.tr/konular/ayrinti/tevfik-fikret.html>[11.04.2012]

¹²² Mehmet Akif Ersoy, *Safahat,; İkinci Kitap Süleymaniye Kürsüsünde(Ayırbaşım)*, Yayına Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Dergah Yayınları, İstanbul 2007, s.67'deki, 46 numaralı dipnot

¹²³ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif: Hayatı Seciyesi Sanatı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s.197, (3 numaralı dipnot), Ayrıca Akif'in nüfus tezkiresi örneği için bkz:

<http://www.bayramic.bel.tr/hm/mehmetakifersoybayramic.asp> [11.04.2012]

¹²⁴ Diploma vermeye selahiyeti olan

Osmanlı ülkesinin Arnavutluk bölgesinde İpek kazasına bağlı bir köydür. Alim ve Naşkıbendi tarikatına bağlı dindar bir zat olan Tahir Efendi, medrese tahsili ve hocalığı sırasında temizliği ile tanındığı için kendisine “temiz” lakabı verilmiş ve “İpekli Temiz Tahir Efendi” diye anılmıştır.¹²⁵ Annesi Emine Şerife Hanım ise aslen Buhara’lı olup Tokat’ta dünyaya gelmiştir. Şirvanlı Derviş Efendi isminde bir zatla evlenip İstanbul’a gelmiş ve Sarıgözel’de bir ev alarak buraya yerleşmişlerdir.¹²⁶ Emine Şerife Hanım’ın Derviş Efendi’den iki erkek bir kız çocuğu olmuş fakat oğlanların arkasından kocası da ölen Şerife Hanım genç yaşında dul kalmıştır. Bundan sonra kendisine talip olan Müderris Tahir Efendi ile evlenerek yeni bir yuva kurmuştur. Bu evlilikten sonra, ilk evliliğinden olan kızı da vefat etmiştir. İlk zevcinden olan üç çocuğu vefat eden Emine Şerife Hanım’ın İpekli Tahir Efendi’den, Akif’ten başka bir de Nuriye isminde bir kızı olmuştur. Doksan yaşına kadar yaşamış bulunan Emine Şerife Hanım 1926’da vefat ederek Küplüce Cami civarındaki mezarlığa defn olunmuştur. Akif’in damadı Ömer Rıza Doğrul, yakından tanıdığı büyük kayınvalidesini; “*Tam manasıyla İslam Türk kadını idi. Sağlam bünyeli, sağlam seciyeli, anlayışlı, tecrübeli ve derin görüşlü bir kadındı. İtikadı bütün müslümandı. Beş vakit namazını ihmal etmez, ibadetlerinden haz duyar, itikadlarını yaşar, feragat ruhunu canlandırır, iyilik etmekten, iyilik etmek için koştuktan bahtiyarlık duyar, ince hisli, yüksek ruhlu bir kadın idi*” şeklinde tarif etmektedir¹²⁷

Akif, Sarıgözel’deki, annesine ait evde doğmuştur. Tahir Efendi, oğluna, ebced hesabıyla doğum tarihini gösteren *Ragîf* adını vermiş, fakat alışılmamış olan bu kelime, muhitindekiler tarafından *Akif* şeklinde telaffuz edilmiştir.¹²⁸ Akif, 1878 yılı Şubat ayı başlarında Hicri hesaplara 4 yıl 4 ay ve 4 günlük iken, geleneğe uyularak, Fatih’te *Emir Buhari Mahalle Mektebi*’ne başlatıldı. Buraya iki seneye yakın bir müddet devam ettikten sonra 1879 yılı sonlarında *Fatih İbtidai Mektebi*’ne geçerek, burada üç yıl okudu. İlk Arapça eğitimini, işte bu sırada, 7-8 yaşlarında iken, babası İpekli Tahir Efendi’den almaya başlamıştır. Bu yıllarda sadece babasından değil, Arap Hoca lakabıyla maruf, Fatih

¹²⁵ M. Ertuğrul Düzdağ, “Giriş; Mehmet Akif Ersoy Hayatı, Eserleri, Sanatı ve Ahlakı”, Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Yayına Hazırlayan: M.Ertuğrul Düzdağ, Gonca Yayınevi, İstanbul 2005, ss.4-5

¹²⁶ Mithat Cemal Kuntay bu konuda farklı bir rivayet nakletmektedir: “Emine Şerife Hanım’ın babası Buhara’dan hacca giderken Amasya’da vefat etmiş, Amasya evkaf müdürü Şirvani Rüştü Efendi Emine Şerife Hanım’ı yanına almış ve İstanbul’da bir zatla evlendirmiştir. Bu zat bir süre sonra vefat etmiş, dul kalan Emine Şerife Hanım, İpekli Tahir Efendiyle evlenmiştir.” (Kuntay, *age.*, s.197)

¹²⁷ M.Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, MÜİFV Mehmet Akif Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2006,C.I, s.50

¹²⁸ Düzdağ, “Giriş”, s.3, Kuntay, *age.*, s.196

Başımamı Filibeli Hafız Mehmet Rasim Efendi'den de dersler almaktadır. Bu yıllarda babası Tahir Efendi küçük Akif'in tahsiline o kadar önem vermektedir ki ona, kendisini gezdirirken bile Arapça kelime ve kaideler öğretmektedir.¹²⁹

Akif ilk okulu bitirdikten sonra *Fatih Merkez Rüşdiyesi*'nde okumaya başlar(1882-1885).Bu arada babasıyla birlikte Arapça tahsilini sürdürür. Ayrıca Fatih Camii'nde Farsça ders vererek Gülistan ve Mesnevi okutan Esad Dede'yi takip etmektedir. Türkçe ve Fransızca derslerinde de akranlarından çok ileri olan Akif'in lisan hususunda bilhassa kabiliyetli olduğu görülmektedir. Rüşdiye yıllarında kendisinde şiir merakı uyanır; şiir kitapları okumaya başlar. İlk okuduğu manzum eserin Fuzulî'nin "*Leyla ile Mecnûn*" u olduğunu kendisi söylemektedir. Ders arkadaşı İbnülemin Mahmut Kemal'le birlikte manzumeler yazmaya çalışmışlardır.¹³⁰Akif spora da son derece meraklıdır. On dört yaşından itibaren yağlı güreş yapmaya başlamıştır.¹³¹

Akif 1885'te Fatih Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra babası onu *Mülkiye İdadisi*'ne kaydettirdi. *Mekteb-i Mülkiye*'ye girdi ve *İdadî* kısmından üç yılda mezun oldu. Mülkiye'nin âli kısmına (4.sınıfa) devam ederken 1888'de babası Tahir Efendi vefat etti.¹³² Yakalandığı gırtlak veremi hastalığından kurtulamayarak vefat eden Tahir Efendi'nin vefatı, aileyi maddi ve manevi bakımlarda perişan bir vaziyete soktu. Bir yıl sonra evlerinin yanması üzerine, aile iyice muhtaç duruma geldi. Babasının öğrencisi Pirzinli Mustafa Efendi aynı arsaya 60 liraya küçük bir ev yaptı ve burada oturmaya devam ettiler.¹³³

Ailesi maddi sıkıntı içinde bulunan Akif bu durumu düşünerek on gün kadar devam ettiği *Mülkiye*'yi bıraktı ve 1889 yılı sonunda açılarak tedrisata başlamış olan *Baytar Mektebi*'ne geçti. İlk sivil veteriner yüksekokulu olan bu mektebin mezunlarına hemen iş verilecekti. Dört yıl olan Baytar Mektebi Ahırkapı'daki sivil Tıbbiye okulunda açıldı. Burada gündüzlü olarak iki yıl okuyan Akif, 1891 yılında inşası tamamlanan Halkalı'daki okula geçti ve kalan iki yılı da yatılı olarak burada okudu. Aynı zamanda spora da önem veren Akif, Fatih'ten Halkalı'ya yürüyerek gidip gelir, koşar, yüzer, gülle atardı. Spora

¹²⁹ Düccane Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi- Mehmet Akif ve Kuran Meali*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2007, s.17,

¹³⁰ Düzdağ, "Giriş", s.4

¹³¹ Düzdağ, *age.*, C.II, s.22

¹³² Cündioğlu, *age.*, s.21

¹³³ Kuntay, *age.*, ay., Düzdağ, "Giriş", s.6

olan bu düşkünlüğü daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. İstanbul Boğazı'nı yüzerek geçmiş, daima sabahtan akşama kadar yürüyebilecek halde bulunmuştur. Hatta Çatalca'ya yürüyerek gidecek kadar kuvvetli bir bünyesi vardı. Tatil günleri etraf köylerde düğünlerde güreş tutuyordu.¹³⁴

Akif 22 Aralık 1893'te o zaman *Halkalı Baytar ve Ziraat Mektebi* adını taşıyan *Veteriner Fakültesi*'nden birincilikle mezun oldu. 26 Aralık'ta “*Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nezareti*” fen heyetinin baytarlık işlerine bakan beşinci şubesine *Baytar Müfettiş Muavini* olarak tayine dildi. Fransa'dan davet edilmiş olan “zabıta-i sıhhiye-i hayvaniye müfettişi” ile beraber bulunacaklardı.

28 Aralık 1893'te “*Hazine-i Fünûn*” mecmuasında bir “*gazel*”i yayınlandı. Bu onun bilinen ilk matbu eseridir. *Hazine-i Fünûn* mecmuasının 18 Ekim 1894 tarihinde çıkan nüshasında bir “*gazel*”i daha yayınlanmıştır. Edirne'de bulunduğu sırada yazdığı bazı şiirler ve bir “*terkib-i bend*”, Edirneli şiir meraklısı bir dostunun defterinde bulunmuştur.

Vazifesinin merkezi İstanbul olmakla beraber önce Edirne'de, daha sonra Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerinde dolaşarak bulaşıcı hayvan hastalıklarıyla ilgili çalışmalar yaptı. Bir ara ordunun ihtiyacını karşılamak için gerekli alımları yapmak üzere Şam ve civarında dolaştı. Bu seyahatlerde köylüyü de yakından tanıma imkanını elde eden, halkın dert ve meseleleri hakkında doğrudan bilgi sahibi olan Akif'in tespit ve tahlilleri, şiirlerine realist ve canlı tablolar halinde aksetmiş, çözüm tekliflerinin isabetli olmasını sağlamıştır.¹³⁵ 1898 yılına kadar olan dört sene zarfında Osmanlı ülkesinde Rumeli, Anadolu ve Arabistan'ın çeşitli bölgelerinde vazifeli olarak dolaşmış, muhtelif merkezlerde kısa veya uzun müddetlerde kalmıştır. Bu dolaşmaları sırasında Edirne'de *Baytar Müfettişi* ve Adana'da *Vilayet Baytarı* olarak bulunmuştur. 1896 Mayıs ayında hayvan alımı ile vazifeli olarak Adana'ya ve Şam'a gitmiştir. Akif 1898 yılına kadar Osmanlı toprağının değişik yerlerini müfettiş olarak dolaşmıştır. Halkı ve köylüyü yakından tanıması bu görevi sırasında olmuştur.

Akif, sekiz yaşındayken başlamış olduğu hıfzını seneler sonra ikmal edecektir. Nitekim Baytar Mektebi'nden arkadaşı M.Sabri Sözen, okul senelerinde de, okul bittikten sonra da hem Hıfz-ı Kur'an'la hem de Arapçayla meşgul olmaya devam ettiğini

¹³⁴ Düzdağ, *age.*, C.I, s.31, Kuntay, *age.*, 205, Düzdağ, “Giriş”, ay.

¹³⁵ Orhan Okay ve Ertuğrul Düzdağ, “Mehmet Akif”, *DİA*, C.XXVIII, s.433

söylemektedir.¹³⁶ Zamanın en yüksek fen okulunu; “Yüksek Baytarlık Mektebi”ni bitiren Akif, Fransızca meslek kitapları ve hasta hayvanlarla uğraşırken, bir yandan da kendi kendine gayret ederek Kur’an hafızı olmuştur. Zaten Kur’an’ı okuya okuya gayet pişkin bir hale geldiğinden, fazla bir gayret göstermesine gerek kalmadan hıfzını kolayca ikmal etmiştir.¹³⁷

Akif 1 Eylül 1898’de yirmi beş yaşında iken Tophâne-i Âmire veznedarı Mehmet Emin Bey’in kızı İsmet Hanım’la evlendi. İlk üçü kız olmak üzere altı çocuğu oldu: Cemile, Feride, Suad, İbrahim Naim, Emin ve Tahir. İbrahim Naim bir buçuk yaşındayken vefat etti. Düğününden sonra bir ay kadar “veznedar konağında oturan yeni evliler, arkasından Akif’in annesinin evine geçmişler, ilk çocukları olduktan sonra burayı da bırakarak kira evine çıkmışlardır. Bundan sonra sık sık ev değiştirerek İstanbul’un çeşitli semtlerinde oturdular. Akif, dostlarına yakın olmak için de birkaç kere evini taşımıştır.¹³⁸

1906 yılında gelindiğinde Akif, mezun olduğu Halkalı Ziraat Mektebi’ne *Kitabe-i Resmîye Muallimi*, 1907’de de Çiftlik Makinist Mektebi’ne *Türkçe Muallimi* olarak tayin edildi. 23 Temmuz 1908’de Osmanlı ülkesinde ikinci defa Meşrutiyet ilan edildiği sırada Akif İstanbul’da *Umûr-i Baytariye Dairesi Müdür Muavini* olarak görev yapmakta idi. 1908’den itibaren Darulfünûn Edebiyat Şubesi’nde *Edebiyât-ı Osmaniyye Muallimi* oldu.¹³⁹

Yıllardan beri mutlakîyet idaresine karşı gizli bir ihtilalci teşkilat şeklinde çalışan İttihâd ve Terakki Cemiyeti, Meşrutiyet’in ilanından sonra açıktan üye kaydına başlamıştı. Bu cemiyet memlekete bir hürriyet-i meşrûa getireceğini, felakete sürüklenmekte olan vatani kurtaracağını, orduyu ve idareyi, eğitimi ve medreseleri ıslah edeceğini vadediyordu. Memleketin çok kötü olan durumu karşısında, henüz gücü ve kabiliyeti belli olmamakla beraber, hemen hemen bütün aydınlarla birlikte din alimleri ve tekke şeyhleri de Cemiyet’i bir ümit olarak görmekte ve desteklemekte idiler.¹⁴⁰ Meşrutiyet’in ilanından on gün sonra¹⁴¹, Rasathane müdürü Fatih Hoca (Gökmen), Akif’i bir kaç arkadaşıyla beraber İttihad ve Terakki Cemiyeti’ne üye yaptı. Daha önceki gizli teşkilat günlerinde bu

---

¹³⁶ Cündioğlu, *age.*, s.22

¹³⁷ Eşref Edip’in 1938 baskılı kitabında yer alan, Nevzad Ayas’ın Vefatından dört ay önce Akif’le yaptığı mülakatından., Düzdağ, *age.*, C.I, ss.24-35

¹³⁸ Düzdağ, “Giriş”, s.11, Kuntay, *age.*, s.179

¹³⁹ Adem Çalışkan, “Ölümünün 56. Yılında Mehmet Akif Ersoy’un Hayatı Edebi Kişiliği ve Eserleri”, *Din Öğretimi Dergisi*, S.38, Ocak 1993

¹⁴⁰ Düzdağ, “Giriş”, a.y

¹⁴¹ Mithat Cemal, 4 gün sonra olduğunu belirtilmektedir (Kuntay, *age.*, s.85)

cemiyetle ilgilenmeyen Akif, daha çok millete faydalı olacak irşad ve eğitim faaliyetlerine katılmak niyetiyle buraya üye olmayı kabul etti.¹⁴² Akif, İttihâd ve Terakki'nin Şehazadebaşı Kulübü'nde cemiyetin Hey'et-i İlmiyye üyesi olarak, *Mu'allakât* ve *Lâmiyyetü'l-'Arab* gibi eserleri okutup, Arap edebiyatı ve tercüme usulü dersleri verdi.¹⁴³ Akif Fatin Hoca'nın Cemiyet'le ilgili izahatını dinledikten sonra, üye olurken yapılması gereken "yemin"e itiraz etmişti. Yemindeki "Cemiyetin bütün emirlerine bilâ kayd ü şart itaat" ibaresini kabul etmeyerek, "*Ben Cemiyetin yalnız emr-i marufuna biat ederim. Mutlak söz veremem*" dedi. Fatin Hoca, Akif'in kararlılığı karşısında, kendi re'yi ile yemini onun istediği şekilde değiştirmiş; bu ise, önce Cemiyet içinde epeyce bir münakaşaya ve neticede yeminin değiştirilmesine sebep olmuştur. Akif'in Cemiyetle ilgisi fazla uzun sürmemiştir. Cemiyet, parti halinde çalışmaya girdikten ve üyeleri arasında bulunan batıcı, ırkçı ve menfaatçilerin faaliyetleri ortaya çıktıktan sonra Akif ve arkadaşları muhalefete geçmişlerdir.

Meşrutiyetin ilanı ile siyasi yayın faaliyetlerinin kapısı açılınca, okumuş kesim içinde İslami hassasiyetleri ön planda olanlar; Ebulula Mardin ve Eşref Edib'in sahibi olduğu haftalık *Sırâtımüstakîm* dergisinde bir araya geldiler. Milli mücadele yıllarında Ankara, Kastamonu ve Kayseri'de yayınına devam eden dergi, 641. Sayısında 6 Mart 1925'te Bakanlar Kurulu tarafından kapatılmış, 1948'de yeniden çıkmış ve 362 sayı daha yayınladıktan sonra 1966 Şubat'ında neşriyatını tatil etmiştir. Akif derginin başyazarıydı. Kendisinin hemen hemen bütün şiir ve yazıları burada yayınlanmıştır. Birkaç şiir ve yazısında *Sa'dî* müstear adını kullanmış, ayrıca imzasız şiirleri de çıkmıştır. Akif siyasi tartışmalardan hep uzak durmuştur. 31 Mart Vak'ası'ndan önce ortaya atılan siyasi gürültülere ve tartışmalara rağmen Akif'in bu siyasi konularla ilgili tek bir yazısı bile bulunmamaktadır. Buna rağmen 31 Mart isyanı patlak verince asiler, *Sırâtımüstakîm*'in çıkarılmasına engel olmuşlar, dergi 5 gün çıkarılamamıştır. 1912 yılı başında *Sırâtı üstakîm*'in sahiplerinden Ebulula Mardin, ilmî çalışmaları dolayısıyla dergiyi bırakmış, Eşref Edib'e kalan derginin ismi *Sebilürreşad* olarak değiştirilmiştir. Akif dergide makaleleri ve şiirleri yanında Tefsir-i Şerif'lerini de yayınlamaktadır.¹⁴⁴

---

¹⁴² Düzdağ, "Giriş", s.12

¹⁴³ Okay ve Düzdağ, s.433

¹⁴⁴ Düzdağ, "Giriş", ss.12-20

M.Akif, 1914 yılı başlarında Abbas Halim Paşa'nın maddi desteğiyle Mısır ve Medine'ye iki aylık bir seyahate çıktı. Harbiye Nezareti tarafından istihbarat çalışmaları yapmak üzere kurulmuş olan Teşkilât-ı Mahsûsa'nın verdiği görevle 1914 yılı sonlarında Berlin'e gitti. Batı'yı yakından tanınmasına imkan veren ve üç ay süren bu gezi sırasında Almanlar'a karşı savaşırken esir düşmüş İngiliz ve Rus tebaası Müslüman askerlerin kamplarını ziyaret etti. Onlara, savaştan sonra bağımsızlıklarını kazanmak için faaliyet göstermeyi telkin eden konuşmalar yaptı. Mısır ve Medine seyahati "EI-Uksur'da", Berlin seyahati de "Berlin Hatıraları" adıyla Safahat'ın beşinci kitabında çıktı. 1915'te aynı teşkilatın verdiği bir görevle, Arabistan'da başlayan Şerif Hüseyin isyanına karşı devlete bağlı kabilelerin desteğinin devamını sağlamak amacıyla teşkilat başkanı Eşref Sencer'in idaresindeki bir heyetle Necid bölgesine (Riyad) gitti. Bu seyahatin edebi meyvesi, yine Hatıralar'da "Necid Çöllerinden Medine'ye" şiiiriyle ortaya çıktı. Ertesi yıl, Şeyhülislamlığa bağlı dini- akademik bir kuruluş olan Daru'l- Hikmet-i İslamiyye'nin başkatipliğine tayin edilen M.Akif, daha sonra kuruluşun aslî üyesi oldu.

1919 yılının ilk aylarında Anadolu'da milli mukavemet ve mücadele faaliyetleri başlamış, bilhassa 15 Mayıs'ta İzmir'in işgalinden sonra Yunan kuvvetlerine karşı Batı Anadolu'da Ayvalık ve Balıkesir'de ilk cephe açılmıştı. İşgal altındaki İstanbul'da bulunan Akif, Milli Mücadele hareketine fiilen katılma kararıyla 1920 Şubatında Eşref Edib'le beraber Balıkesir'e gitti. 23 Ocak Cuma günü namazdan sonra, Zağnos Paşa Camii'nde halka va'z ederek onları mücadeleye ve savaşanlara yardım etmeye davet etti. Bu sırada İstanbul'da yüksek maaşlı bir görevde bulunmasına rağmen Balıkesir'e, oradan döndükten sonra da Ankara'ya gitmeye karar vermesi, onun vatanseverliğinin açık bir göstergesiydi. Ayrıca halkın sevip saydığı Müslüman bir aydın sıfatıyla Milli Mücadele'ye katılması, bu hareketin, İttihatçıların yeni bir macerası olduğu şeklindeki şüpheyi büyük ölçüde gidererek Kurtuluş Savaşı çalışmalarına önemli bir güç katmıştır. Nitekim bu sebeple ona "Milli Mücadele'nin manevi lideri" sıfatı verilmiştir.

Balıkesir'den İstanbul'a gelmesinin ardından işgal altında çalışmanın daha zorlaşp sansürün gitgide şiddetlenmesi yanında, Ankara'dan Hey'et-i Temsiliyye tarafından gelen davet üzerine, on iki yaşındaki büyük oğlu Emin'i de yanına alarak 10 Nisan 1920'de gizlice yola çıktı. Ali Şükrü Bey'le buluşarak Geyve'ye ulaştı. Buradan, Büyük Millet Meclisi'nin açılışından bir gün sonra Ankara'ya vardı. Hacı Bayram Camii'ndeki ilk

vaazının ardından, vazifesinden izinsiz ayrıldığı gerekçesiyle Dâru'l- hikmeti'l- İslâmiyye'deki görevinden azledildi. Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi üzerine Burdur mebusu seçildi. Zaman zaman Eskişehir, Burdur, Sandıklı, Dinar, Afyon, Antalya, Konya, Kastamonu gibi şehirlerde halka ve diğer bazı mebuslarla birlikte cephelerde askerlere hitaben Milli Mücadele'yi teşvik eden konuşma ve vaazlarını sürdürdü. Bunların en önemlisi, meclis kararıyla gittiği Kastamonu'da Nasrullah Camii'nde verdiği ünlü vaazıdır. Bu vaaz, son derece ihâtalı bir bakışla dünyanın siyasi vaziyetini tahlil edip, Sevr Antlaşması'nın bizim için nasıl bir felaket olacağını izah eden, onu yırtıp atmayı ve Batılı sömürgecilerin karşısına iman ve silahla dikilmeyi hayati bir mecburiyet olarak telkin edip, Milli Mücadele'yi büyük bir heyecanla teşvik eden önemli bir belgedir. Bu vaaz ve diğer konuşmalar, Akif'in İstanbul'dan ayrılırken arkasından gelmesini söylediği Eşref Edip'in İstanbul'da tekrar çıkardığı Sebîlürreşâd'ın üç sayısıyla (sy. 464-466) ilk sayısında yayınlanmıştır. Vaaz, memleketin her tarafına süratle yayılıyor, ordu kumandanlarınca ayrı risale olarak bastırılıp askere ve halka dağıtılıyor, minberlerde ve kürsülerde tekrar tekrar okunuyordu. İstiklâl mücadelelerinde halkın ve askerinin büyük bir şevkle bir birlik ruhu teşkil etmesinde, Akif'in gerek bu önemli vaazının, gerekse bundan sonraki vaazlarının ve yazılarının önemli bir rolü vardır.¹⁴⁵

Ülkenin bu karışık günlerinde, “Erkân-ı Harbiye'nin isteği üzerine, Maarif Vekaleti, 7 Kasım 1920'de gazetelere verdiği bir ilan ile “İstiklâl Marşı için bir müsabaka açıldığını, güfte ve beste için beşyüzer lira mükâfat konulduğunu” bildiriyordu. Müsabakaya yedi yüzden fazla şiir geldi. Fakat içlerinde, arzu edilen tesiri uyandırabilecek olanı yoktu. Bunun üzerine Maarif Vekili Hamdullah Suphi ve arkadaşları Akif'e başvurular. Akif ise para için şiir yazmayacağını belirterek teklifi geri çevirdi. Kendisine, mükâfat şartının kaldırıldığının bildirilmesi üzerine şiiri tamamlayıp teslim etti. İstiklâl Marşı 1 Mart 1921'de TBMM'de okundu ve 12 Mart'ta resmen kabul edildi. Ancak meclis kararı olduğu için kazanana verilmesi zaruri hale gelmiş bulunan mükâfat Akif tarafından alınıp Dâru'l-mesâî adlı bir hayır cemiyetine bağışladı. Bu cemiyet, fakir İslam kadın ve çocuklarına iş öğretmek sefaletlerine nihayet vermek” gayesi ile kurulmuş bir müessesesi idi.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Okay ve Düzdağ, s.434, Düzdağ, “Giriş”, ss.41-47, Çalışkan, *agm.*, s.79

¹⁴⁶ Düzdağ, “Giriş”, s.50, Okay ve Düzdağ, ay.

Akif, Milli Mücadele'nin bağımsızlık anlaşmaları ve Cumhuriyet'in ilanı ile başarıya kavuşmasının ardından, iktidarla gerilimli bir ilişkinin içine girmişti. Ali Şükrü Bey cinayeti, Meclis'ten soğumasına sebep oldu.¹⁴⁷ Birinci Meclis'in sona ermesinden sonra, 1923 Mayıs ayı başında ailesiyle birlikte İstanbul'a döndü. TBMM'nin ikinci dönem seçimlerine aday gösterilmemişti. Ekim 1923'te Abbas Halim Paşa'nın davetlisi olarak 1923 ve 1924 yılı sonlarında Kahire'ye gitmiş, kışları orada geçirmiştir. Akif'in Mısır davetini kabulünde, kazanılan Milli Mücadele'den sonra ümit ettiği İslam Birliği ve bu birlikte Türkiye'nin önemli rol oynaması idealinin gerçekleşmemesinin doğurduğu hayal kırıklığının büyük tesiri olmuştur. 1925 yılındaki gidişinden sonra 17 Haziran 1936'ya kadar geri gelmemiş ve on buçuk yıldan fazla Mısır'da kalmıştır. Akif, Mısır'da, Kahire yakınlarındaki Hilvan kasabasında Abbas Halim Paşa'nın sarayının karşısında bulunan ve kendisine tahsis olunan küçük bir köşkte iki sene kalmış, ailesini getirttikten sonra ise Hilvan'ın bir köşesinde ufak bir ev kiralayarak orada oturmuştur. Akif'in Mısır'dan geri dönmemesinde, hak kazandığı emekli maaşının bağlanmamasından doğan geçim sıkıntısı ve hükümetin muhalif kabul ettiği birçok fikir ve siyaset adamı arasında kendisinin de polis takibine alınmasının ağırlığına gitmiş olması önemli rol oynamıştır.¹⁴⁸

Diyanet İşleri Reisliği, bir Kur'an-ı Kerim tercümesi ve tefsiri ile "Tecrîd-i Sarih Tercümesi" yaptırmak istemekteydi. 21 Şubat 1925 tarihinde T.B.M.M.'nde Diyanet İşleri Reisliği'nin bütçe müzakereleri yapılırken, Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi, Meclis Başkanlığı'na 53 imzalı bir takrir sunmak suretiyle, gerek Kur'an-ı Kerim'in gerekse bazı âsar-ı İslâmiye'nin Türkçeye tercüme edilmesi amacıyla 20.000 liranın tahsisini teklif eder. Bu teklifin verilmesine yol açan esas sebep, bazıları tarafından Kur'an-ı Kerim'in hatalı bir surette neşredildiğinin görülmesidir. Teklife Meclis içerisinde bir tek muhalif ses çıkmaz. Tercüme için herkesin düşündüğü isim Akif'dir. Müşâvere Heyeti a'zası Ahmet Hamdi Akseki teklifi Akif'e götürür. Ancak Akif teklifi ısrarla reddetmekte ve bu işi yapabilecek ehliyeti haiz olmadığını söylemektedir. Uzun süren ısrarlar sonucunda ve Elmalılı Hamdi Yazır ve Babanzâde Ahmet Naim'in projeye dahil olmasıyla, nihayet teklifi kabul eder. Akif projenin meal, Elmalılı ise tefsir kısmını deruhde ederken, Babanzâde ise Buhâri-i Şerîf'in muhtasarı olan, Zebidî'nin Tecrîd-i Sarih

¹⁴⁷ Hakan Arslanbezer, "Mehmet Akif Ersoy; Şairin Düşünür Olarak Portresi", *Akif'ten Asım'a*, ed. Sezgin Çevik, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s.15

¹⁴⁸ Okay ve Düздаğ, ay.

adlı eserinin tercüme ve şerhini üstlenmiştir. Akif dostlarının ısrarıyla istemeye istemeye kabul ettiği tercüme için Mısır'da 1926 yılından itibaren çalışmaya başlamıştı. 1928 yılında tercüme bitmiş, 1929-1932 yıllarında ise tebyîz ve tashîh safhaları devam etmiştir. Bu dönemlerde tercümelerini parça parça İstanbul'a göndermektedir. Ancak tercümenin bittiğini belirtmesine rağmen, tebyîz ve tashîhinin bitmemiş olmasını gerekçe göstererek bir türlü tamamını göndermemektedir.

Kur'an-ı Kerim tercümesi meselesini Hasan Basri Çantay şöyle anlatır: "Akif'in en çok yıldığı ve korktuğu şey "Kur'an-ı Kerim tercemesi" idi. Ben ona ne kadar yalvardım, ikna edemedim. Onun kanaatince Kur'an-ı Kerim terceme edilemezdi...Kur'an-ı Kerim tercemesi hakkında hepimizin, hele merhum Ahmed Hamdi Aksekili'nin gösterdiğimiz anûdâne ısrar, eyvah ki Akif'in hem geceli gündüzlü bir çok senelerini, hayatını eritti, hem memleketimizi o mev'ud şiiirlerinden mahrum etti. Bari Kur'an tercemesi meydana atılabildi mi? Ne gezer!. Üstâd: "Beni tatmin etmeyen bir terceme başkasını nasıl tatmin eder?" diyordu."¹⁴⁹

Akif'in tercümesini göndermekten vazgeçmesinin sebebi, Harf İnkılabı ile Türk harflerinin kabul ve tatbikiyle beraber, camilerde namazın Kur'an yerine Türkçe tercümesiyle kıldırılmaya başlanmasını haber almasıdır. Nihayet camilerde Türkçe Kur'an'ların, Türkçe ezan ve tekbir ve salâların okunmaya başlandığı ve bu dinî inkılâbın bütün ülke sathına yayıldığı 1932 yılında Akif, Diyanet İşleri Reisliği ile yaptığı mukaveleyi feshetti. Daha önce aldığı 1.000 lirayı da iade etti.¹⁵⁰

Akif, Mısır'daki hayatının son yedi senesinde Kahire'deki Mısır Üniversitesi "El-Câmiatü'l- Mısriyye"de Türkçe muallimliği yapmıştır. On yıldan fazla süren Mısır dönemi, geçim sıkıntısı yanında, eşinin müzmin bir asabî rahatsızlığa müptelâ olması, başı boş kalan çocuklarını arzu ettiği gibi yetiştirememesi, vatan hasreti, İslam aleminin perişan halinin kendisinde doğurduğu büyük ıstıraplarla geçti. 1935 yılına gelindiğinde rahatsızlanan Akif, hava değişimi için Temmuz ayında otomobille Kudüs ve Hayfa'ya uğradıktan sonra Beyrut'ta sayfiye yeri olan Cebel-i Lübnan'a gitti. Buradan, Bereketzâde Cemil Bey'in daveti üzerine Antakya'ya geçti. Burada üç hafta kadar kaldı. Hastalığı ilerleyen Akif, nihayet 1936 Haziran'ında Hilvan'dan ayrılarak, İskenderiyye'den deniz

¹⁴⁹ Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1966, s.40

¹⁵⁰ Cündioğlu, *age.*, ss.107-143

yoluyla İstanbul'a geldi. 17 Haziran günü İstanbul rıhtımında, sayıları on'u geçmeyen yakınları ve dostları ile merhum Abbas Halim Paşa'nın kızı Emine Abbas Halim Hanım'ı temsilen gelen kâhyası karşıladılar. Kâhyanın Prens adına daveti üzerine Akif, önce onun Maçka'daki evine misafir oldu. İki gün sonra müşahede için Şişli Sıhhat Yurdu'na, burada yirmi gün kaldıktan sonra ise, Paşa'nın çocuklarına ait olan, Beyoğlu'ndaki Mısır Apartmanı'nda kendisi için hazırlanmış bir daireye yerleştirildi. Emrine bir hastabakıcı verildi. Akif siroz hastalığına yakalanmıştı.

Birkaç hafta sonra merhum Said Halim Paşa'nın oğlu Halim Bey, Alemdağı'ndaki kendilerine ait olan Baltacı Çiftliği'nde, Akif'i rahat ettirecek şekilde tedbirler alarak, kendisini oraya davet etti. Çiftlikte üç ay kalan Akif, tedavi için İstanbul'daki daireye gelip birkaç gün kalarak çiftliğe dönüyordu. Nihayet bitkinliğinin artması ve havaların soğuması üzerine tamamen Mısır Apartmanı'na yerleşen Akif, 63 yaşında, 27 Aralık 1936 Pazar günü akşamı 19.45'te vefat etti. Resmi şahıs ve makamların ilgi göstermediği İstiklal Marşı şairinin cenazesi, Beyazıt Camii'nden üniversite gençliğinin ve halkın katıldığı büyük bir cemaatle Edirnekapı Mezarlığı'nda dostu Babanzade Ahmet Naim'in kabrinin yanında toprağa verildi. 1960 yılındaki yol inşaatı sebebiyle her iki mezar Süleyman Nazif'in kabriyle birlikte Edirnekapı Şehitliği'ne nakledildi. Mehmet Akif yılı olarak ilan edilen vefatının ellinci senesinde (1986) Kültür Bakanlığı tarafından kabrinin üzerine yeni bir lahit yaptırıldı.¹⁵¹

B. Eserleri

1. Mensur Eserleri

a. Tefsirler

Akif'in tefsir yazılarının hepsi elli yedi tanedir. Bunların on sekizi manzum olarak yazılmış olup Safahat'a alınmışlardır. Elli üç tanesi ayet ve dört tanesi hadis üzerine yazılmıştır. Yazılar bilinen tefsir usulü üzerine yazılmış değildir. Akif memleketin ve halkın o günkü meselelerine hitap eden bir ayet veya hadisi mevzu olarak, okuyuculara onlarla yol göstermeye çalışmıştır. İlk tefsir Sebilürreşad'ın 8 Mart 1912 tarihli 183. Sayısında çıkmıştır. Tefsirlerin üzerlerinde *Tefsîr-i Şerîf* veya *Hadîs-i Şerîf* klişesi bulunur.

¹⁵¹ Düzdağ, "Giriş", ss.70-76, Okay ve Düzdağ, s.435

b. Vaazlar

Akif'in bir tanesi kitap içinde yayınlanmış dokuz vaazı vardır. Bunlardan birincisi *Mevâiz-i Dîniyye* kitabında yayınlanmadan önce İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Şehzadebaşı Kulübü'nde yapılmış ve Sırâtımustakîm'de çıkmış bir konuşmasıdır. Kalan sekiz vaazın üçü Balkan Harbi sırasında İstanbul'un üç büyük camiinde (Beyazıt, Fatih, Süleymaniye); birisi 1920 başında Balıkesir Zağnos Paşa Camii'nde; dört tanesi ise, birisi Nasrullah Camii'nde olmak üzere, Kastamonu ile kazalarında ve yöresinde verilen vaazlardır.

c. Makaleler

Çeşitli cemiyet, edebiyat ve fikir meseleleri üzerine, makale, sohbet ve hatıra şeklinde kaleme alınmış elli yazıdan ibarettir. Bunların on yedisi "*Hasbihal*", on biri "*Edebiyat Bahisleri*", dördü "*Eski Hatıralar*", ikisi "*Letâif-i Arabdan*", genel başlıkları altında- bazen ikinci bir başlık daha taşıyarak- yayınlanmışlardır. On beşinin ise ayrı başlıkları vardır.

Akif'in düşünceleri, bilgisi, kültürü ve irfanı, çok samimi bir dille kaleme aldığı bu yazılarında görülmektedir.

d. Tercümeler

1) 1908'den Önceki Tercümeler

Akif'in 1908'den önce yayınlanmış olan tercüme yazılarından bilinenler, 1898 yılı içinde "Resimli Gazete" de tefrika edilmiş olan "*Uranie*" adlı eser ile "Servet-i Fünûn"da yayınlanan üç makalesinde Fars edebiyatından yaptığı tercümelerdir.

2) 1908'den Sonraki Tercümeleri ve Yazarları

Akif bu dönemde, hepsi Sırâtımustakîm ve Sebîlürreşâd'da yayınlanmış ve 168 tefrika devam etmiş olan 55 ayrı tercüme yapmıştır. Bunların bir kaçında *Sa'dî* mahlasını kullanmıştır. Tercümeler altı yazardan yapılmıştır;

Ferid Vecdi: Akif tercümelerine, Sırat-ı Mustakîm'in 10 Eylül 1908 tarihli 3. Sayısında Ferid Vecdi'nin 17 tefrika devam eden "*Müslüman Kadını*" eseri ile başlamıştır.

Dördü birer yazılık olan bu tercümelelerin diğerleri: “*Hadika-i Fikriyye*” (önce dört ayrı yazı, sonra 21 tefrika) ve “*Müslümanlık’la Medeniyet*” (31 tefrika) tir.

Muhammed Abduh: Akif’in Abduh’tan ilk tercümesi 27 Ekim 1908 tarihli 10. Sayıda çıkan “*Müslümanlık’ta Esaslar*”dır. Akif, Abduh’tan 27 tercüme yapmıştır. Bunların yirmi üçü tek makale halindedir. Uzun olan ikisi, “*Hanoto ile Şeyh Muhammed Abduh’un Münakaşası*” (12 tefrika) ve “*Asır Sûre-i Celîlesinin Tefsîri*” (5 tefrika)dir.

Azm-zâde Refik: Akif’in bu zattan, “*Müslümanlık’ta Ferdin Hakimiyetiyle Cemiyetin Hakimiyeti*” adını taşıyan bir tercümesi vardır. Yazı üç sayı devam etmiştir: c.4, no.82-84.

Şeyh Şiblî en-Nu’mânî: Bu zattan da “*Medeniyet-i İslâmiyye Tarihinin Hataları*” adıyla yapılmış ve on sayı devam eden bir tercüme vardır. C.8, no.187-209

Abdulaziz Câviş: Akif’in kendisinden en fazla tercüme yaptığı yazardır. İlk tercüme, 15 Nisan 1915 tarihli 335. Sayıda çıkmıştır: “*Kavmiyet ve Din.*” Bu zattan yapılan tercümele uzun yazılardır ve 122 sayı devam etmişti. Bunların en uzunları 55 tefrikalık (tamamı 122 tefrika olan tercümenin son 55 yazılık bölümü Akif’e aittir), 28 tefrikalık “*Anglikan Kilisesine Cevap*” ve 11 tefrikalık “*Âlem-i İslâm Hastalıkları ve Çareleri*” tercümeleleridir.

Said Halim Paşa: Akif Said Halim Paşa’dan iki eser tercüme etmiştir: “*İslâmlaşmak*” (c.15, no.378-381, 4 tefrika), “*İslâm’da Teşkilât-ı Siyâsiyye*” (c.19, no. 493-501, 8 tefrika)

3) Dîvân-ı Lügâti’t-Türk Tercümesi

Akif, gençlik çağlarında Resimli Gazete’de birlikte bulunduğu şair ve lisan alimi Sâmih Rıfat ile birlikte, Maarif Vekaleti adına *Dîvân-ı Lügâti’t-Türk*’ü Türkçeye çevirmişlerdir.

4) Kitap Olarak Basılmış Tercümeleleri

1. “*Müslüman Kadını*”, İstanbul, Ahmet Sâki Bey Matbaası, 1325, 165 sayfa, Sıratımustakîm Kütüphanesi, aded: 5.

2. “Hanoto’nun Hücümüne Karşı Şeyh Muhammed Abduh’un İslam’ı Müdafaası”, İstanbul, Tevsî-i Tıbbâ’at Matbaası, 1331, 80 sayfa, Sebilürreşad kütüphanesi, aded: 8.

3. “İslâmlaşmak”, İstanbul Hukuk Matbaası, 1331, 32 sayfa, Sebilürreşad Kütüphanesi Neşriyatı.

4. “İçkinin Hayat-ı Beşerde Açtığı Rahneler”, Ankara, Ali Şükrü Matbaası, 1339-1342, 68 sayfa, TBMM Hükümeti Umûr-i Şer’iyye ve Evkâf Vekâleti Tedkikat ve Te’lifât-ı İslâmiyye Neşriyatından, aded: 4.

5. “Anglikan Kilisesine Cevap”, İstanbul Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1339-1341, 290 sayfa, TBMM Hükümeti Umûr-i Şer’iyye ve Evkâf Vekâleti Tedkikat ve Te’lifât-ı İslâmiyye Neşriyatından, aded: 9.

5) Diğer Eserler Ve Yazılar

1. “Kavâid-i Edebiyye”, İstanbul 1329, (1.Forma)16 sayfa, Sıratımustakîm Matbaası, Darulfünûn dersleri: bir forması mevcut olan eserin devamı bulunamamıştır.

2. “Edebiyat Dersleri”: Akif’in 1914 yılında Dâru’l-Hilâfeti’l-Âliyye Medresesi’nde edebiyat dersine girdiği sırada çıkan, “Cerîde-i İlmiyye”de böyle bir kitabın dört formasının yayınlandığı, ders kitapları listesine yazılmış, ancak bu kitap bulunamamıştır.¹⁵²

6) Mektuplar

Akif’in mektupları, yakın tarih açısından taşıdığı önem kadar, büyük şairin duygu dünyası, edebî ve fikrî yapısını değerlendirmeye imkan vermesi itibariyle önemli metinlerdir. Yusuf Turan Günaydın, Akif’in yayınlanmış mektuplarını, yazdıkları muhataplarına göre şu şekilde tasnif etmektedir:

1. İki kızına ve damatlarına yazdıkları mektuplar. Bu mektuplar Dünder Akünal tarafından yayınlanmıştır. Suat Hanım ve eşine yazılan mektuplar altı adettir.

2. Eşref Edib Fergan(1883-1971)’a yazdığı mektuplar. Eşref Edib’in sağlığında yayınlamadığı bu mektupları Sami Önal yayınlamıştır. Bu mektuplar toplam yedi adettir.

---

¹⁵² Düzdağ, “Giriş”, ss. 96-100

3. Mahir İz(1895-1974)'e yazdığı mektuplar. Bu mektuplar bizzat Mahir İz tarafından Uğur Derman'a verilmiş,o da yayınlamıştır. Toplam 15 adet olan bu mektupların asılları Hacettepe Mehmet Akif Müzesi'ndedir.

4. Şerif Muhiddin Targan(1892-1967)'a yazdığı mektuplar. Targan'a gönderilen üç mektup İsmail Kara tarafından yayınlanmıştır.

5. Kuşçubaşı Eşref Sencer(1873-1964)'e yazdığı mektuplar. Cemal Kutay bu mektuplara, eserlerinde kimi zaman parçalar halinde, kimi zaman bazı cümlelerini çıkartarak ve dilini sadeleştirerek yer vermiştir.

6. Fuad Şemsi İnan(1886-1974)'a yazdığı mektuplar. Fevziye Abdullah Tansel bu mektupları "Tarih ve Edebiyat Mecmuası"nda yayınlamıştır. Mektuplar toplam 13 adettir ve asılları Türk Petrol Vakfı'ndadır.

7. Rizeli Taşcıoğlu Süleyman Efendi'ye gönderdiği mektuplar. Kaya Bilgegil tarafından yayınlanmıştır. Mektuplar toplam üç adettir.

8. Şefik Kolaylı'ya yazdığı bir mektup. Şükrü Elçin tarafından yayınlanmıştır.

9. Hacı Hafız Ömer Aköz'e yazılmış bir mektup. Bu mektup Abdülkerim Abdulkadiroğlu'nun iki ayrı eserinde yer almıştır.

10. Akif'in mektuplarından ikisi Türk Dili Dergisi'nin Mektup Özel Sayısı'nda yer almıştır.¹⁵³

2. Manzum Eserleri

a. Safahat Dışında Kalmış Şiirleri

1) 1908'den Önce Yazdıkları

Akif, Halkalı Baytar Mektebi'nin son sınıflarında bulunduğu yıllarda (1891-1893), şiirlerini zamanın dergilerine göndermeye başlamıştı. Ayrıca gerek arkadaş ve tanıdıklarına yolladığı manzum mektuplar gerek diğer manzumeleri, şiir meraklıları arasında elden ele yayılıyordu. 1893'te *Hazine-i Fünun* dergisinde, 1895'te *Mekteb* mecmuasında ve Filibe'de çıkan *Gayret* gazetesinde bazı şiirleri yayınlanmıştı. Sonraki yıllarda *Resimli Gazete* dergisinde şiirleri çıktı.

¹⁵³ Yusuf Turan Günaydın, "Mehmet Akif'in Mektupları", *HECE Dergisi Mehmet Akif Özel Sayısı*, S.133, Ocak 2008, Ankara 2007, ss.440-442

Akif, 1908'den önce yazdığı şiirlerinden beğendiklerini, 1908'den sonra neşretmiş ancak beğenmediklerinin hepsini ortadan kaldırmıştır. Bir kısmı da evleriyle birlikte yanmıştır. Eski şiirlerinden 1900'den önce yayınladıkları ile, dostlarının ve bazı şiir meraklılarının defterlerinde kalanlar kurtulmuşlardır.

2) 1908'den Sonra Yazdıkları

M.Akif'in edebî ve fikrî hayatında dönüm noktası 1908 yılıdır. Bu yıl içinde Dârulfünûn Edebiyat-ı Umûmiyye Müderrisliğine tayin oldu. Böylece edebiyatla uğraşması kolaylaştı.¹⁵⁴Akif, sanatının başlangıçlarında, nazmını bir içtimaî ikılâp için vasıta olarak kullandıktan ve böylelikle ifade ve üslup maharetlerini arttırarak olgunlaştıktan, yani çıraklık devri diye vasıflandırılan dönemden sonra, din ve ahlak ideallerinin dünyasına cesurane ayak bastı.¹⁵⁵ Akif, olgunluk devri şiirlerini yayınlamaya başladığı 1908 yılından itibaren o zamana kadar sevdiği ve takdir ettiği tarzı bırakarak hayalden uzak, yalnız içinde yaşadığı toplumun meselelerine çözüm arayan bir şiiri benimsemiş, hatta eski şiirlerinin elinde kalanlarını ortadan kaldırmıştır.¹⁵⁶

Akif, Bu dönemde intişâr etmiş manzumelerinden bir kısmını, daha öncekilere yaptığı gibi Safahat'ın dışında bırakmıştır. Bunlar, en uzununu 248 mısralık *Hersekli Arif Hikmet* manzumesi olmak üzere 700 mısra tutan on yedi şiirden ibarettir. Hepsisi Sırat-ı Mustakîm- Sebîlürreşâd'da yayınlanmıştır. Akif ayrıca "O benim milletime aittir" diyerek, 41 mısralık *İstiklal Marşı*'nı da Safahat'ın dışında bırakmıştır.

b. Bestelenmiş Şiirleri

1) *İstiklal Marşı*: 1930 yılına kadar Ali Rıfat Çağatay'ın bestesi resmi olarak kabul edilerek çalınıp söylenmiş, 1930 yılında, Cumhurbaşkanlığı Orkestrası Şefi olan Zeki Üngör'ün- bugün de söylenmekte olan- bestesi, yeni bir emirle, Çağatay'ınkinin yerine koyulmuştur.

2) *Ordunun Duası*: Ali Rıfat Çağatay tarafından, Genel Kurmay Başkanlığının isteği üzerine marş olarak bestelenmiş ve askeri birliklerde söylenmiştir.

3) *Köse İmam*: Ali Rıfat Çağatay tarafından, operet şeklinde bestelenmiştir.

¹⁵⁴ Mehmet Doğan, *Camideki Şair Mehmet Akif*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.23

¹⁵⁵ Nurettin Topçu, *Mehmet Akif*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006, s.37

¹⁵⁶ Okay ve Düzdağ, ay.

4) *Bülbül*: Ali Rıfat Çağatay tarafından bestelenmiştir.

5) *Meçhul Şehid (Çanakkale)*: Sadettin Kaynak tarafından bestelenmiştir.

6) “*Ezelden âşinânım ben...*” (“Gece” şiirinin ilk neşrindeki şeklinden dört mısra): Şerif İçli tarafından bestelenmiştir.

7) “*Lâmekânlarda mısın, nerdesin ey gâib ilâh?*” (“Nerdesin” başlıklı kıt’a): Ali Nihad Karamemişoğlu tarafından bestelenmiştir.

8) “*Allah’a dayan sa’ye sarıl...*” (Gölgeler’deki “Yeis Yok!” şiirinin son beyiti ile Ali Ulvi Kurucu’nun ona eklediği dört beyit): Ali Kemal Belviranlı tarafından bestelenmiştir.¹⁵⁷

c. Safahat

“Safahat”, Akif Ersoy’un şiirlerini topladığı yedi kitaplık külliyyatın genel adıdır. Kelime anlamı “safhalar, evreler, dönemler” ve biraz geniş bir manalandırma ile “görünümler, manzaralar” demektir. Birinci kitap yalnız *Safahat* adını taşır. Sonraki kitapların ayrıca isimleri vardır. Müstakil ciltler halinde ve farklı zamanlarda basılmış olan kitaplar, Latin harfli baskılarından önce tek cilt olarak basılmamışlardır. Yedi kitabın altısının bütün baskıları İstanbul’da, yedinci kitabın ise Kahire’de yapılmıştır. Tamamı aruz vezni ile yazılmış, 11.240 mısradan oluşmaktadır. Akif şiirlerinin büyük çoğunluğunu başmuharriri bulunduğu Sırâtımustakîm/ Sebîlürreşâd dergisinde, ilk sayısından başlayarak yayınlamıştır.

1) Birinci Kitap: Safahat:

Kırk dört manzumeden oluşmaktadır. Bu manzumelerde beşerî ve içtimai dert ve meseleler ele alınır; okuyucunun dikkati çekilerek, bunları düşünmesi, üzülmeye ve neticede çare araması istenir. Fakirlik, hastalık, acizlikle beraber yardım, iyilik ve ümidin de yolu gösterilir. Cahillik ve istibdat ile meyhaneye ve kahvehane nefret uyandıracak ayrıntılarıyla tasvir edilir. İnsanın hayat karşısındaki aczi ve geçim sıkıntısı önündeki çaresizliği canlandırılırken, çalışmaya ve azme davet edilir. Cami ve ibadet, imanın teselli verici kudreti belirtilir ve İlâhi alemin sırları karşısında duyulan hayret ifade edilir.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Düздаğ, “Giriş”, ss. 101-104

¹⁵⁸ Düздаğ, “Giriş”, ss. 104-107

2)İkinci Kitap; Süleymaniye Kürsüsünde

Alem-i İslâm'ı anlatan bir vaazdır. Tek bir şiirden meydana gelmektedir. Sırâtımustakîm ve Sebîlürreşâd dergilerinde yazan, İstanbul başta olmak üzere bütün İslam âlemini dolaşmış olan Abdürreşid İbrahim'in anlattıklarına dayanılan bölümde, vaiz, İslam'ın ruhunu Japonya'da bulduğunu söyler. Aydınlarla halkın kopukluğu ayrı dünyalar oluşturmaktadır. Bunu bir millet ve devlet için öldürücü bir dert olarak gören vaiz, ilerlemiş batıdan bir an önce alınması gerekenleri işaret eder.¹⁵⁹

Seyyah-vaiz 1908'de Kanunu Esasi'nin ilan edildiğini duyunca İstanbul'a gelmiştir. Fakat İstanbul'da tam bir cinnet hali yaşanmaktadır; mektepler kapatılmış, sanayi durma noktasına gelmiş, gazete ve dergiler siyasi kavgaların tarafları haline gelen aydınlar ve fikir adamlarının sözcüleri olmuşlardır. Süleymaniye Kürsüsünde, Meşrutiyet öncesi ile Meşrutiyet sonrası Türkiye'sinin Türk ve Müslüman oluşuyla "içeriden", Türkiye dışından biri oluşu dolayısıyla da "dışarıdan" birinin bakış açısından yapılmış bir eleştirisidir. Kendisinin de temsilcilerinden biri olduğu İslâmcılık fikriyatının bakış açısında Türk İslam dünyasının o günkü meselelerine ilişkin çözüm önerilerini de ihtiva eden bu eserde, "dışarıdan" bir vaiz aracılığıyla ülkenin uzaktan görünüşünü tasvir etmiştir. Akif'in birinci kitapta tasvir ettiği perişanlık manzaraları ve ıstırap hikâyelerini bu ikinci kitabında bütün İslam dünyasının ortak problemi olarak ortaya koyduğu görülür. Ona göre, İslamiyet'in insanları davet ettiği kavramların Müslümanlar tarafından terk edilmiş olması onları karanlığa, cehalete fakirliğe ve sonunda sömürge olmaya itmiştir. Bundan kurtulmanın yolu, İslamiyet'i hurafelerden arındırarak Asr-ı Saadet'teki saflığına kavuşturmak ve çağın ihtiyaçlarına cevap verecek bir yorumunu yapmaktır. Bu da ancak cehaletten kurtulmak ve çağın bilgisiyle donanmakla mümkün olabilecektir.¹⁶⁰

3) Üçüncü Kitap: Hakkın Sesleri

Akif'in şiir kitapları içinde en küçük hacimli olanıdır. Kitapta, tamamı daha önce Sebîlürreşâd'da yayınlanmış on şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerden sadece sonuncusunun müstakil bir başlığı vardır; *Pek Hazin Bir Mevlîd Gecesi*. Hz. Muhammed'in doğum günü

¹⁵⁹ İnci Enginün, "Yeniden Yayınlanan Safahat'a Sunuş", Mehmet Akif Ersoy, *Safahat,; Birinci Kitap Safahat,(Ayrıbasım)*, Yayına Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Dergah Yayınları, İstanbul 2007, s. 9

¹⁶⁰ Fazıl Gökçek, "Süleymaniye Kürsüsünde Hakkında", Mehmet Akif Ersoy, *Safahat,; İkinci Kitap Süleymaniye Kürsüsünde(Ayrıbasım)*, Yayına Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Dergah Yayınları, İstanbul 2007, ss. 20-21

münasebetiyle yazılmış, İslam dünyasının perişanlığının dile getirildiği ve bu durumdan kurtulmak için Hz. Peygamber'in manevi yardımının talep edildiği on üç mısralık kısa bir şiirdir. Diğer şiirlerin müstakil başlıkları yoktur; bunlardan sekizi dergide “Tefsîr-i Şerîf”, biri de “Hadîs-i Şerîf” üst başlığı altında yayınlanmış, fakat kitaba alınırken bu ibareler çıkarılmıştır. Akif ayetlerin ve Hadis-i Şerif'in serbest yorumunu yapmamış, ayetleri ve hadisi çıkış noktası almış ve bunun ilhamıyla mevcut toplumsal- siyasal meselelerle ilgili duygu ve düşüncelerini dile getirmiştir.

Bu şiirler Balkan Savaşı sırasında yazılmışlardır. Bu yüzden hepsinde doğrudan yada dolaylı olarak bu savaşın doğurduğu felaket ve acılar işlenmiş, başka bir deyişle şair bu acıları dile getirmeye vesile olacak ayetleri seçmiştir. Bu şiirlerle Akif, savaşın toplumda açtığı yaraları tasvir ederek, en azından bu felaketten ders alınması için aynı hataların tekrarlanmaması yolunda uyarılarda bulunmuştur.¹⁶¹

4) Dördüncü Kitap: Fatih Kürsüsünde

Uzun soluklu tek bir manzumeden meydana gelmektedir. Fatih Camii'nde verilen bir vaaz olarak tasarlanan kitap, “*İki Arkadaş Fatih Yolunda*” ve “*Vaiz Kürsüde*” başlıklı iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölüm, Eminönü'nde vapurdan inen iki arkadaşın Fatih'e doğru yürürken mektep-medrese çatışmasından tarihi eserlerin korunması meselesine kadar bir dizi memleket meselesi etrafında karşılıklı konuşmaları şeklinde düzenlenmiştir. Bu iki arkadaş milletin geçmişi, hali ve geleceği konusunda farklı fikir ve beklentilere sahiptirler ve daha çok çatışma içindedirler. Bu bir bakıma toplumda caminin dışındaki bölünmüşlüğü yansıtır. Eserin esasını oluşturan ikinci bölüm ise bir vaazdan meydana gelmektedir. Vaaz camide verilmektedir ve caminin toplayan bir araya getiren anlamlarına uygun olarak, birbirlerinden farklı düşüncelere sahip bu iki kişi burada bir araya gelir. Ancak vaaz, söz konusu bölünmüşlüğün sadece bu iki arkadaşla sınırlı olmadığını, milleti oluşturan unsurlar- aydınlar, gençler, din adamları vb.- arasında da derin görüş ayrılıklarının bulunduğunu ortaya koyan tespitlerle doludur. Akif'in bu şiirde amacı Süleymaniye Kürsüsünde'de olduğu gibi, bir din adamının aracılığıyla topluma seslenerek, ona doğru yolu göstermek ve onu parçalanmışlıktan kurtarmaya çalışmaktır. Kaza ve kader

---

¹⁶¹ Fazıl Gökçek, “Hakkın Sesleri'ne Dair”, Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*,; *Üçüncü Kitap Hakkın Sesleri(Ayrıbasım)*, Yayına Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Dergah Yayınları, İstanbul 2007, ss. 7-8

meselerleri, İslam dünyasına yerleşmiş olan yanlış tevekkül anlayışı ve tevekkülden asıl ne anlaşılması gerektiği de bu bölümde üzerinde durulan diğer konulardır.¹⁶²

5) Beşinci Kitap: Hatıralar

Toplam on adet şiirden oluşmaktadır. Bunlardan dördü birer ayetin, ikisi ise birer hadisin yorumlandığı şiirlerdir. Uzun soluklu ve hacim bakımından kitabın dörtte üçünden fazlasını oluşturan üç şiir; “*El Uksur'da*”, “*Berlin Hatıraları*” ve “*Necid Çöllerinden Medine'ye*”, şairin seyahat izlenimlerini yansıtan manzumeleridir. “Uyan” şiirinde ise, İslam dünyasının geri kalmışlığına ve zayıflığına karşı yazıklanma ve öfke duygusu ortaya koyulmaktadır.

Kitapta genel olarak bir karamsarlık havası hakimdir. Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı için bir yıkımla sonuçlanan boğucu atmosferinde yazılan bu şiirlerde Akif de kendisini umutsuzluğa kapılmaktan koruyamamıştır.¹⁶³

6) Altıncı Kitap: Asım¹⁶⁴

Akif'in, üzerinde en fazla çalıştığı eseridir. Bu çalışmanın da çıkış noktasını oluşturan “*Asım*”, 2292 mısralık bir manzumedir. Eserin 1086 mısralık kısmı 1919'dan 1924'e kadar parça parça Sebülürreşâd'da yayınlanmış, 1206 mısralık bölümü ise doğrudan doğruya 1924'te yapılan kitap baskısına girmiştir.¹⁶⁵ Ali Nihad Tarlan, “Asım”ı şu cümlelerle niteler: “*Asım, Akif'in hakikaten bir şah-eseridir. Dil bakımından bu kitap, Türk dilinin son belagat seviyesine yükselmiş bir mahsulüdür... Yerinde sade, yerinde saf-dilane, yerinde muhteşem ve kahramane, bazen tatlı esprilerle yüklü bu eser, Türk edebiyatının bir zaferidir.*”¹⁶⁶

Eserin yazıldığı dönemde (1919-1924), Birinci Dünya Savaşı kaybedilmiş, önce İzmir ardından da İstanbul işgal edilmiştir. İzmir'in işgali dolayısıyla Balıkesir'e giderek Zağanos Paşa Camii'nde verdiği vaazla halkı Yunan işgaline karşı direnişe çağırarak Akif,

¹⁶² Fazıl Gökçek, “Fatih Kürsüsünde Hakkında”, Mehmet Akif Ersoy, *Safahat,;Dördüncü Kitap Fatih Kürsüsünde(Ayrıbasım)*, Yayına Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Dergah Yayınları, İstanbul 2007, ss. 7-10

¹⁶³ Fazıl Gökçek, “Hatıralar Hakkında”, Mehmet Akif Ersoy, *Safahat; Beşinci Kitap Hatıralar(Ayrıbasım)*, Yayına Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Dergah Yayınları, İstanbul 2007, ss. 7-10

¹⁶⁴ Akif'in geleceği kendisine emanet ettiği Asım'ı ayrıntılarıyla ikinci bölümde inceleyeceğiz.

¹⁶⁵ Düздаğ, “Giriş”, s.112

¹⁶⁶ Tarlan, *age.*, s.118

İstanbul'un işgali üzerine Anadolu'ya geçmiş ve Milli Mücadele'ye katılmıştır. Eser, Milli Mücadele'nin bu heyecanlı günlerinde şekillenmiştir.

Eserin başında tıpkı bir tiyatro eserindeki gibi, şahıs kadrosu verilmiştir. Bunlar; Akif'i temsil eden *Hocazâde*, onun babasının bir öğrencisi olan Ali Şevki Efendi'yi¹⁶⁷ temsil eden *Köse İmam*, bu " ilmi az, görgüsü çok, fitratı yüksek imam"ın oğlu *Asım*¹⁶⁸ ve Hocazâde'nin oğlu *Emin*'dir. Yine eserin başında bu "muhavere"nin Birinci Dünya Savaşı içerisinde, Hocazâde'nin Sarıgözel'deki evinde cereyan ettiği belirtilmiştir. Emin, eserde sadece bir sahnede görünmekte ve bir tek cümle ile bu "muhavere"ye katılmaktadır. Asım da son sahnede katılmakta ve Hocazâde'nin sorduğu bazı sorulara cevap vermektedir.

Hocazâde ve Köse İmam, eser boyunca sürekli birbirleriyle çatışma halindedirler. Fakat ikisi de Akif'in ilk Safahat'tan itibaren şiirleriyle ortaya koyduğu görüşleri savunmaktadırlar.¹⁶⁹ Köse İmam Akif'in bedbin tarafını temsil eder. Denilebilir ki, Çanakkale savaşlarına kadar, her muharebeyi kaybeden, iktisâden, ahlâken hatta sıhhatçe çökmüş bir milleti görerek ümitsizliğe kapılan Akif'in bir parçasıdır Köse İmam. Buna mukabil, Köse İmam'ın bu ruh halini tenkid eden, onu haddinden fazla karamsar bulan, hatta onun mensup olduğu medrese takımını da zaman zaman suçlayan, yer yer milletimizin şanlı geçmişinden bahsederek, yeniden o günlerin geleceği ümidini veren Hocazade ise Akif'in, Çanakkale savaşlarını görerek ümitsizliklerini inançla değiştiren Akif'i temsil eder. Akif böylece, milletin de içinde bulunduğu birbirine zıt iki ruh halini büyük bir ustalıkla "Asım"ın kahramanlarında sembolleştirmiş, bu iki zıtlığın çatışmasında galibiyeti, Asım'ın ruhen, bedenen güçlü, ümitli, imanlı nesline yüklemiştir.¹⁷⁰

Köse İmam II. Abdulhamid devri insanının, Hocazâde ise büyük mücadeleler sonunda II. Meşrutiyet'in ilanını sağlayan ve hürriyeti elde eden yeni neslin temsilcisidir. Köse İmam zamanında istibdada ve devrin padişahı II. Abdulhamid'e şiddetle karşı çıkmış ve hatta bu uğurda sürgüne gitmiştir. Fakat o, II. Meşrutiyet'ten sonra toplumda meydana

---

¹⁶⁷ Ali Şevki Efendi, Akif'in babası Hoca Tahir Efendi'nin talebelerindedir. Mithat Cemal Kuntay kitabında, "Sırp Mektebinde tarih muallimi" olan Ali Şevki Hoca'nın Akif'in yakın dostu olduğunu söyler. "Hoca tok sözlüdür..Akif hocanın asıl bu tarafını seviyordu.." Köse olduğu için Akif onu bu adla kişileştirmiştir; "Akif iki eserinde bu tok sözlü adamı söyletir: 'Köse İmam'(Safahat'ın birinci Kitabı)da ve 'Asım'da.'" (Kuntay, *age.*, ss.64-69)

¹⁶⁸ Çantay, *age.*, s.124

¹⁶⁹ Fazıl Gökçek, "Asım Hakkında", Mehmet Akif Ersoy, *Safahat, Altıncı Kitap Asım(Ayrıbasım)*, Yayına Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Dergah Yayınları, İstanbul 2007, ss. 11-12

¹⁷⁰ Orhan Okay, *Mehmet Akif Bir karakter heykelinin anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1989, s.71

gelen değişiklikler konusunda muhalif bir tavır içindedir ve bu yüzden eski devri temsil ediyor gibi görünmektedir. Buna karşılık Hocasâde de tarihi köklere bağlı kalınarak gerçekleştirilecek bir değişimden yanadır. Böylece Köse İmam eskinin iyi taraflarını ileri sürerek, Hocasâde ise toplumdaki değişimin iyi yönlerini öne çıkararak kendi nesillerini savunurlar. Fakat esere, Çanakkale şehitlerinin muhteşem destanı ile Asım'ın niteliklerinin anlatıldığı son bölümü dışında, özellikle Köse İmam'ın konuşmalarına karamsarlık ve umutsuzluk hakimdir. Hocasade'nin Köse İmam'a ve onun nesline itirazlarının temelinde ise onların bu umutsuzluğu kendilerine de sirayet ettirmiş olmaları vardır. Böylece bu eski iki dostun kendi nesillerinden umutsuzlukları, ülkenin geleceğini Asım'a emanet etme konusunda birleşmelerine yol açar. Özellikle Hocasade'nin Asım'a dair anlattıkları, Köse İmam'ı da Asım'ın nesli konusunda umutlandırmaktadır. Eserin sonuna doğru Köse İmam ayrılır, sahneye Asım çıkar. Kendi neslinin hatalarını kabul eden, ama bunlardan ders çıkarmak gerektiğinin de bilincinde olan Hocasade'nin Asım'a Almanya'da yarım bıraktığı tahsilini tamamlaması yönündeki telkini veya nasihati üzerine Asım, kendisi ve arkadaşları adına bu nasihati dinleyeceğine dair söz verir. Artık ülkenin geleceğinin Asım'ın nesli ile aydınlığa kavuşacağına kuşku kalmamıştır. Bu umutla eser sona erer.

7) Yedinci Kitap: Gölgeler

Kırk bir manzumedan meydana gelmekte olup, 1933 yılında Kahire'de bastırılmıştır. Kitabın 216 mısralık "Fir'avın ile Yüzyüze" şiiri Akif'in en kuvvetli şiirlerindedir. "Gece", "Hicran" ve "Secde" şiirleri ise şairin manevi tasavvufi iç dünyasına ve gönül alemine çevrilen bakışımı aksettirir.

Bu kitabın ve Safahat külliyyatının en son şiiri ise 1933'te yazılmış olan, 208 mısralık "San'atkâr"dır.¹⁷¹

Görüldüğü gibi Mehmet Akif Ersoy, Safahat adıyla tanınan meşhur eserinin yanı sıra nesir ve nazım olarak te'lif ve tercüme pek çok eser ortaya koymuştur. Aşağıda bu eserlerinin tamamında çeşitli vesilelerle ortaya koymaya çalıştığı model genç Asım tipi incelenecektir.

---

¹⁷¹ Düzdağ, "Giriş", ss.115-116

İKİNCİ BÖLÜM

İDEAL GENÇ MODELİ OLARAK ASIM

Mehmet Akif'in yaşadığı dönemi çeşitli açılardan ele aldıktan sonra bu bölümde onun mükemmel bir genç olarak idealize ettiği Asım figürü üzerinde durulacaktır. Bu noktada önce Asım'ın kimliği, fiziksel özellikleri ve karakteri bağlamında incelenecek ardından da Asım'dan beklenenler ele alınacaktır.

I. ASIM'IN KİMLİĞİ

Asım, Akif'in idealize ettiği, hem halen yaşayan hem de geleceği inşa edip onu ayakta tutacak olan Müslüman genç (gençleri)dir.

Nurettin Topçu ideal kavramını şöyle tanımlar: “İdeal diye, zihni realitelerin üstüne yükselterek düşünce ve duygulara sürekli tatmin getiren tasavvurlara denir. Bu tasavvurlar ilme, sanata, ahlaka ve dine ait olmak üzere sınıflanırlar. Hepsinde müşterek olan karakterler, sonsuzluğa çevrilmiş, yani tatmin ile nihayetlenemez oluşları ve menfaat gözetmeyişleridir”.¹⁷² Akif'in ideali de, ilmî, sanatsal, ahlâki ve dini değerleri en doğru şekilde bünyesinde barındıran ve böylece sonsuza kadar İslam'ı ayakta tutacak olan “Asım'ın nesli”dir.

Akif, idealinde çizdiği Asım'ı, Safahat'ın yedinci kitabı *Asım*'da, babasının bir talebesi olan Köse İmam'ın oğlu olarak resmetmiş, bu resimle gelecek için ümit bağladığı modeli ortaya koymuştur. Akif, bir ümide ihtiyaç duymuştur; çünkü olumsuzlukların kol gezdiği, ümitsizliğin her tarafı sardığı bir ortamda yaşamaktadır.

Akif, hayal ettiği Asım'ı, karmaşık olaylar içerisinde sunduğu bir anlatım içerisinde kurgulamaktadır. Bu kurgu şöyle gelişmektedir:

Köse İmam, oğlu Asım'la beraber Hocasade'yi ziyarete gelmiştir. Sohbet etmeye başlarlar. Hocasade ile Köse İmam sohbetlerinde ülkenin içinde bulunduğu olumsuzlukları, ahlakî bozulmaları tartışır. Köse İmam, emekli bir paşanın içine düştüğü durumu resmeder ve onun şahsında toplumdaki ahlak kaybına dikkati çeker. Paşa, zengin olduktan sonra namazını kılmamaya, görüntüsünde şaşırtıcı değişiklikler yapmaya

---

¹⁷² Topçu, *age.*, s.36

başlamıştır. Köse İmam, Paşa'nın evli olmasına rağmen, Rum hizmetçisine aşık olduğunu ve nikah için kendisinden ilmuhaber istediğini anlatır. Köse İmam da ilmuhaberi yazmaz; fakat Paşa başka bir vesileyle kendisine bir ilmuhaber yazdırır. Ne var ki, Rum hizmetçinin, Paşa'nın malına mülküne sahip olmak için onunla evlendiği ortaya çıkınca Köse İmam acilen bir başka ilmuhaberi yazdırarak, paşanın eski karısı ve ondan olan çocuklarının hukukunu koruma altına almaya çalışır. Köse İmam, bu hikâyeyle toplumdaki ahlâki çözümlere dikkat çekmektedir.

Köse İmam'ın ardından Hocasade de gittiği bir köy düğününü tasvir etmeye başlar. *“Hem bir kır görürüz, hem de güreş seyredemiz.”* diyerek gittiği düğün, o kadar perişan vaziyetleri göstermektedir ki *“tarifi muhal”*dir. *“Bet beniz sararmış biçare”* köylüler, bayıra serilmişler, çayıra bakmaktadırlar. *“Karınlar şiş, kollar sıska çocuklar gibi kalkık, gözleri bulanık bakan, göz kapakları şişmiş”* köylülerin, bir de *“sıtma ile boyunları bükülmüş”*tür.¹⁷³

Gençler adeta seksenlik dedeler gibi görünmektedir. *“Meydan açılsın, savulun!”* diyen bir sesin ardından yırtık bir davulun sesi duyulur. Fakat davuldan ses çıkmamaktadır. Aynı şekilde zurna da *“hımhum edip”* durmaktadır. Güreşte ödül olarak yaşlı ve zayıf bir keçi verilecektir. Derken pehlivanlar meydana çıkar. Son derece çelimsizdirler; *“Gömlek gibi etten de soyunmuşlar”*dır. Güreş başlamıştır ancak kısa bir süre sonra pehlivanlar yorulmaya başlarlar. *“Göğüsler körükten beter ötmektedir”*. Çok geçmeden dördü yere serilir, kalkmaya halleri yoktur. Bu sırada gelin arabası görünür. Gelin arabası, bir tabuttan bile daha kötüdür.¹⁷⁴

Hocasade bu manzaranın *“yüreklar yarası”* olduğunu söyler ve eskinin ihtişamından bahsetmeye başlar. Bir zamanlar bağılık bahçelik olan bu meralar sağmallarla doludur, hayvanlar besilidir, gündüzleri kadın erkek herkes çalışır, akşam olunca ahali ezan sesiyle bir araya toplanır. Bu güzelliği ortaya koyan ise *“müsel sel iman”*dir. Fakat şimdi, mazinin bu parlak tablosu, adeta bir kara tabloya dönüşmüştür. Halk, fakirlik ve borç içindedir. Bulduğu parayı da kahvehanelerde harcamaktadır. İbadetler çok seyrelmiş, namaz kılan kişi sayısı azalmıştır. Okula, ilme önem verilmemektedir. İçki, kumar, fuhuş

¹⁷³ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, haz. M.Ertuğrul Düzdâğ, Çağrı Yayınları, İstanbul 2006, s. 357. (Bundan sonra Safahat'tan yapılan alıntılarda Safahat'ın bu baskısı esas alınmıştır).

¹⁷⁴ *Safahat*, ss.358-360

yayılmış, hastalıklar artmıştır. Evlilikler azaldığı için yeni bir nesil ortaya çıkamamaktadır. Bu tabloyu Hocaşade Öyle tasvir eder:

Köylünün bir Şeyi yok sıhhati, ahlâkı bitik;
Bak o sırtındaki mintan bile tiftik tiftik.
Bir kemik bir deridir ölmeyi kaldıysa diri;
Nerde evvelki refâhın acaba onda biri
Dam çökük, arsa rehin, bahçeyi "icrâ" ister;
Bir kalem borca bedel faizi defter defter!
Hiç bakım görmediğinden mi nedendir, toprak
Verilen tohmu da inkâr edecek öyle çorak
Bire dört aldığı yıl köylü, emin ol, kudurur.
Har vurur bitmiyecekmiş gibi, harman savurur.
Uğramaz, gün kavuşur, çiftine yâhud evine;
Sabah iskambil atar kahvede, akşam domine.
Muhtasaf gay-ı müfid ilmi kadardır dini;
Ne evamir, ne nevahî, seçemez hiç birini.
Namazın semtine bayramları uğrar sade;
Hiç Şu görmez yüzünün düşmanıdır seccade.
Hani, üç beş kişiden fazla musallî arama
Mescid ambralık eder, başka ne yapsın, imama!
Okuma bahsini geç... Çünkü o defter kapalı,
Bir redif zâbiti mektepleri debboy yapalı.
Sıtma, fuhş, içki, kumar, türlü fecâyî salgın...
Sonra söylenmeyecek Şekli de var hastalığın.
Bir taraftan bulanır levse hesapsız nâmûs;
Bir taraftan serilir toprağa milyonla nüfûs.
Hadi aldirmayalım yüksele dursun vefeyât,
Nerde noksânı telâfî edecek taze hayât
Evlenip âile teşkili bugün zor geliyor;
Görüyorsun ya nikâhlar ne kadar seyreliyor!"¹⁷⁵

Halkın perişan halini gösteren bu örneklerden sonra söz dönüp dolaşıp Mektep-Medrese ayırımına gelir. Köse İmam yalnız medrese tahsili görmüştür. Hocaşade ise Medrese ile birlikte Mektep tahsiline de müdavim olmuştur. Bu mevzuda ikisinin arasında bir çatışma var gibidir. Köse İmam medreseyi, Hocaşade ise Mektebi müdafaa

¹⁷⁵ *Safahat*, ss. 360-362

cephesindedir. Ancak Hocazade hem Köse İmam'ı kırmamak, hem de hemfikir olduğu hususlarda O'na hak vermek taraftarıdır.¹⁷⁶

Köse İmam, bu mektep- medrese çatışmasında halkın içine düştüğü durumu yakından müşahede etmiştir. Konya'nın bir köyünde iken şahit olduğu bir olayı anlatır. Köy ahalişi mektepli muallimi kovmuştur. Bunun üzerine Köse İmam, köye giderek muallimin önemini anlatan bir vaaz verir ve köylüyü bu hareketinden ötürü azarlar. Fakat durum zannedildiğinden farklıdır. Köylü muallimi, ücretini de ödeyerek kendileri istemiştir. Fakat muallimin, halkın değerlerine aykırı bir ahlak ve yaşam tarzı vardır, temizliğe dikkat etmemektedir; bu yüzden kovulmuştur. Köylü kendisini Köse İmam'a şöyle anlatmaktadır:

Köylü câhilse de hayvan mı demektir. Ne demek!
Kim teper ni'meti insan meğer olsun eşşek.
Koca bir nâhiye titreştik odunsuz yattık;
O büyük mektebi gördün ya, kışın biz çattık
Bize lâzım iki şey var: Biri mektep, biri yol.
Niye Türk'ün camı yangın, niye millet geridir;
Anladık biz bunu, az çok senelerden beridir.
Sonra baktık ki hükûmetten umup durdukça,
Ne mühendis verecekler bize, artık ne hoca.
Para bizden, hoca sizden deyiverdik... O zaman
Çıkagelmez mi bu soysuz, aman Allah'ım aman!
Sen, oğul, ezbere çaldın bize akşam, karayı...
Görmeliydin o muallim denilen maskarayı.
Geberir câmie girmez, ne oruç var ne namaz;
Gusül abdestini Allah bilir amma tanımaz.
Yelde izler bırakır gezdi mi bir çiş kokusu;
Ebenin teknesi ömründe pisin gördüğü su!
Kaynayıp çifte kazan, aksa da çamçak çamçak
Bunu bilmem ki yarın hangi imam paklayacak
Huyu dersin, bir adamcıl ki sokulmaz adama...
Bâri bir parça alışsaydı ya son son arama!
Yola gelmez şehrin soysuzu, yoktur kolayı
Yanılıp hoşbeş eden oldu mu, tınmaz da ayı,
Bir bakar insana yan yan ki, uyuz olmuş manda,

¹⁷⁶ Metin Önal Mengüşoğlu, *Müstesna Şair Mehmet Akif*, Pınar Yayınları, İstanbul 2007, s.139

Canı yandıkça döner öyle bakar nalbanda.
Bir selâm ver be herif. Ağzın aşınmaz ya... Hayır,
Ne bilir vermeyi hayvan, ne de sen versen alır.
Yağlı yer, çeşmeye gitmez; su döker, el yıkamaz;
Hele tırnakları bir kazma ki, insan bakamaz.
Kafa orman gibi, lâkin o bıyık hep budandır;
Ne ayıptır desen anlar, ne tükürsen utanır:
Tertemiz yerlere kipkirli fotinlerle dalar;
Kaldırımdan daha berbâd olur artık odalar;
Örtü, minder bulanır hepsi, bakarsın, çamura.”¹⁷⁷

Mektepli muallimin bu haline karşı, köye gelen yabancı mühendislerin hali daha güzeldir:

“Su mühendisleri gelmişti... Herifler gâvur a,
Neme lâzım bizi incitmediler zerre kadar;
İnan oğlum, daha insaflı imiş çorbacılar!
Tatlı yüz, bal gibi söz... Başka ne ister köylü
Adam aldatmayı a'lâ biliyor kahbe dölü!
Ne içen vardı, ne seccadeye çizmeyle basan;
Ne deyim dinleri bătılsa, herifler insan”.¹⁷⁸

Köse İmam bu olayla medresenin yerine açılan mekteplerin, derde deva olmadığını anlatmaya çalışır. Yenilenmenin eskiyi yıkmadan olması gerektiğini söyler. İnkılâbı eleştirir:

“İnkılâb ümmetinin şanı yakıp yıkmaktır.
Size çılgın demiyen varsa, kuzum, ahmaktır.
Yıkmak insanlara yapmak gibi kıymet mi verir
Onu en çolpa herifler de, emîn ol, becerir.
Sâde sen gösteriver “işte budur kubbe!” diye;
İki ırgatla iner şimdi Süleymâniyye.
Ama gel kaldıralım dendi mi, heyhat, o zaman,
Bir Süleyman daha lâzım yeniden bir de Sinan.
Bunların var mı sizin listede hiç benzeri, yok.
Ya ne var bir kuru dil, siz buyurun, karnım tok!”¹⁷⁹

¹⁷⁷ *Safahat*, ss. 376-377

¹⁷⁸ *Safahat*, s.377

Mektep- medrese adı altında yapılan eski-yeni çatışmasında, Hocasade de eskinin hurafelere bağılı anlayışını eleştirir. Din adamları hurafeleri din diye kullanmakla beraber, basma kitaba karşı yazma kitabı evlâ göreceğ kadar yeniliğe karşıdır:

“Hani vâiz geçinen masjkara şeyler var ya,
Der ki bir tânesi peştahtayı yumruklayarak,
Dinle dünya nenin üstünde durur, hey avanak!
Yerin altında öküz var, onun altında balık;
Onun altında da bir zorlu deniz var kayalık
Öteden Kürd atılır.
Doğru mu dersin be hoca
Ne demek doğru mu dersin gidi câhil amca!
Sözlerim basma değil, yazma kitaptan tekmîl;
Kim inanmazsa kızıl kâfir olur böylece bil.”¹⁸⁰

Hocasade eskinin hurafelerle örülü anlayışıyla alay eder:

“Ben bu dünyâyı görürdüm de sanırdım sağlam.
Ne çürükmüş o meğer sen şu benim bahtıma bak.
Tutalım şimdi öküz durdu, balık durmayacak;
Diyelim haydi balık durdu biraz buldu da yem.
Ya deniz... Hiç dibi yokmuş bu işin... Ört ki ölem!”¹⁸¹

Hocasade, eskiyi tamamen reddetmez fakat eskiye kırgındır. Çünkü İslâm’ın aşılacağı azim ve sebatı, eskiler aşılammıştır. Bir hatta birkaç nesil ümitsizlik ve tembellik içinde bocalayıp durmuştur:

“ Ben ki ecdâda söven maskaralardan değilim,
Anarım hepsini rahmetle... Fakat münfa’ ilim.
- Niye
- Zerk etmediler kalbime bir damla ümîd.
Hoca dünyada yaşanmaz, yaşamaktan nevmîd.
Daha mektepte çocuktuk bizi yıldırıldı hayat;

¹⁷⁹ *Safahat*, ss.378-379

¹⁸⁰ *Safahat*, s.390

¹⁸¹ *Safahat*, ay.

Oysa hiç korku nedir bilmeyecektik heyhât!
Neslim ürkekmiş, evet, yoktu ki ürkütmeyeni;
“Yürü oğlum!” Diye teşcî edecek yerde beni,
Diktiler karşıma bir kapkara müstakbel ki,
Öyle korkunç olamaz hortlasa devler belki!
Bana dünyâyâ çıkarken “batacaksın!” dediler...
Çıkmadan batmayı öğren, ne kadar saçma hüner!
Ye’si ezber bilirim, azmi yüzünden tanımam;
Okutan böyle okutmuştu beğendin mi İmam?
“iki üç yüz senedir serpemiyor bizde şebâb;
Çünkü biçârenin âtisine îmanı harâb.
Hissi yok fikri bozuk azmini dersin: meflûc...
Hani rûhunda o haksızlığa isyan, o hurûc
Karşıdan zinde görürsün, sokulursun ki; yarım...
Yandık ecdâdımızın nârına, hâlâ yanarım!
Ye’si tekfir eden îmânıma olsun ki yemîn,
Bize telkîn-i ümîd etmediler, yoksa bu dîn,
Yine dünyâlara yaymıştı yeşil gölgesini;
Yine hakkın sesi boğmuştu dalâlin sesini.”¹⁸²

Tüm bu manzaraların gösterdiği tek bir şey vardır; cemiyet bozulmuştur. Millet bünyesi köklü bir yara almıştır. Gidişat kötüdür. Ahlâk düşüktür. Din, asliyetini kaybetmiş, bid’at ve hurafelere, masal ve efsanelere boğulmuştur. Tarih yanlış belletilmiştir. Bilgi seviyesi çok aşağıdadır. Kültür ve folklor din yerine ikame olmuştur. İnsanlar yeis ve korku içerisinde. Kimsenin istikbale dair bir ümidi kalmamıştır. Hasta döşeğindeki geçmişin bu yenilmez pehlivanı düşman tarafından kuşatılmıştır.¹⁸³ Hocalar ilimsizdir. “Belki on şerhe bakıp bir kuru mana çıkararak”¹⁸⁴ ulemanın elinde din harab olup gitmektedir. Medreseler alim yetiştirememektedir: Hocasade:

Medresen var mı senin Bence o çoktan yürüdü.
Hadi göster bakayım şimdi İbnü’r- Rüşd’ü
İbn-i S’inâ niye yok. Nerde Gazalî görelim
Hani Seyyid gibi, Râzî gibi üç beş âlim?”¹⁸⁵

¹⁸² *Safahat*, ss.391-392

¹⁸³ Mengüşoğlu, *age.*, s.148

¹⁸⁴ *Safahat*, s.402

¹⁸⁵ *Safahat*, ay.

diyerek, medreselerin artık zamanın şartlarına uyum sağlayamadığını dile getirir. Mekteple medrese birinci bölümde de değinildiği gibi iki farklı insan tipini temsil etmektedir. Modernleşme ile birlikte ortaya çıkan fikir akımlarından Batıcılık, dinin terakkiye engel olduğunu öngörüyordu. İlerlemenin ve çağa ayak uydurmanın ancak Batı'nın kültür, ahlak, hukuk, eğitim, kısacası her alanda referans alınması ile mümkün olduğunu savunan aydınlar, dini bu alanlardan çıkarma yoluna giderek, Batı'nın aslında Hıristiyan şeriatına mensup olduğunu ve dinlerini hayatlarından çıkarmadıklarını göz önünde bulundurmamışlardı. Bu anlamda Türk aydınlarının benimsediği Batıcılık ideolojisi aslında pozitivizmi referans edinmekteydi. Bu durum aydınlar arasında bir tefrikaya yol açtığı gibi, Batıcı aydınlar ile halkın geneli arasında da bir tefrikaya sebep olmuştur.

Batıcılığın ilerleyen dönemlerde bir devlet politikası olarak uygulanmaya başlamasıyla beraber, din ve pozitif bilimlerin yan yana okutulduğu medreseye alternatif olarak, yalnızca pozitif bilimlerin okutulduğu mektepler açılmaya başlandı. Özellikle eğitim alanında ortaya çıkan bu ikili yapı, buralardan iki farklı tarzda insan yetişmesi, toplumda da bir gruplaşmaya sebebiyet verdi. Özellikle Müslüman halk ile aydınların arasının açılmasına neden olan bu ikili yapı, ve dinin yavaş yavaş hayat sahnesinden çıkarılma çalışmaları halkın yalnızca dışarıdan değil, içerden de gelecek olan yeniliklere karşı bir tavır takınması sonucunu doğurmuştur. Çünkü halk geleneklerine bağlı kalmakta ve dinini hayatının her alanında yaşamaya devam etmek istiyordu. Fakat medreseye karşı açılan mekteplerin zihni yapısı dinin ve her türlü gelenek ve göreneğin referans olmaktan çıkarılmasını bunların yerine aklın ve bilimin koyulmasını öngörüyordu. Aydınlar arasında ortaya çıkan dine kayıtsızlık, halk arasında yanlış bir kanaate sebep olmuştu. Bu kayıtsızlığın sebebinin bilim ve fen olduğunu düşünen halkta, bu unsurlara karşı bir tepki gelişti.

Bu noktada Akif, bu ikilemden çıkmak için Batı ve Batılılaşma karşısında seçmeci bir bakış açısı geliştirmektedir. Bizdeki aydınların din düşmanlığı, fiili olarak din ile bilim arasındaki uzlaşmazlıktan değil, aydınların bu iki olgu arasında kurdukları yanlış ilişkiden kaynaklanmaktadır. Batı'da yaşanan din ve bilim arasında bir gerilim, ilgisiz bir şekilde

bize yansıtılmaktadır. Oysa bir medeniyetin yaşadığı deneyim başkasına teşmil edilemez.¹⁸⁶ Akif bu düşüncesini ve halkın yaşadığı fikri çatışma ve karmaşayı, mektebi eleştiren Köse İmam ile medreseyi eleştiren Hocasade'yi konuşturarak dile getirmektedir. Bu konuşmalar aslında bir dönemin toplum anatomisine ayna tutmaktadır.

Ülkenin temel meselelerine dair bu tartışma bir süre daha devam eder. Sohbeti son derece karamsar bir hava hâkimdir. Bu karamsarlık içinde Köse İmam:

“ - Şimdi oğlum, kızacaksın ya, fakat boş ne desen;
Bu rezalet beni, me'yûs ediyor âtîden.
Hâle baktıkça adam kahroluyor elde değil;
Bizi kim kurtaracak var mı ki bir başka nesil?”¹⁸⁷

diye sorar. Hocasade, o ana kadar sakladığı gizli umudunu açığa çıkarır:

“ - Asım'ın nesli, Hocam,
- Nerde!
- Hayır, haksızsın!
Gâlibâ oğlana pek fazla bu günler hırsın
- Âsım'ın nesli... diyorsun. Ne uzun boylu hayâl!
- Âsım'ın nesline münkâd olacak istikbâl.
Sana vicdânımı açtım okudum, dinlesene;
Söylenen başkasıdır, bakma, hocam, söyleyene.”¹⁸⁸

Asım, Akif'in geleceğe dair önerdiği insan tipidir. Akif, yaşayan hayatın gerçekleri içinde, gelecek için teklif ettiği insan modelini Asım ile ortaya koymaktadır. Şüphesiz Asım figürü tarihi gerçeklerden bağımsız değildir. Akif geleceğe, yukarıda bahsettiği tarihi olayların birebir içinden seslenmektedir. Akif düşüncesini şiirde yoğururken, tarihe ve topluma karşı bir sorumluluk bilincinin meyvesi olarak Asım'ı ortaya çıkarmıştır. Nitekim Akif, geleceği tarihle hesaplaşarak inşa eder. Tarih onun için geçmişte kalmış olaylar bütününden ibaret değildir. Bu nedenle şiirlerinde, sağlam bir tarih bilinci olmadan geleceğin inşa edilemeyeceğini ortaya koyar.

---

¹⁸⁶ Kadir Canatan, “Mehmet Akif'in ‘Şark’ ve ‘Garp’ İmgesi”, HECE Dergisi Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı, S. 133, Ocak 2008, s. 110

¹⁸⁷ *Safahat*, s.409

¹⁸⁸ *Safahat*, s.409

Akif'in tarihi vakalara yaptığı atıflar romantik bir geçmiş zaman duygusunun özlemlerini yansıtmaz. O, bir yanda medeniyetin son temsilcisi olarak gördüğü Osmanlı'yı ve onun unsurlarını ayakta tutmaya çalışırken diğer tarafta yıkıntılar arasından tarihin temellerine ulaşarak bir medeniyeti yeniden inşa etmenin çabasındadır. Onun için tarih geçmişle avunmanın, gerçekle yüzleşmekten kaçınmanın sığınağı değil, geleceği okumanın imkanını sunarken gelecek inşasının referanslarını verir. Akif, tarihe bakarak geleceği okuyan bir şairdir. Ve bu okumalarında tarihle gelecek ilişkisini son derece tutarlı, gerçekçi bir şekilde kurmaktadır.

Akif, tarihle yüzleşirken atalarına sövmeyen, tarihten ibret alırken karamsarlığa kapılmayan, tarihle sevinirken gerçeklerden bağımsız olmayan bir “tarih okuması” yapmıştır. Ne geçmiş zaman zaferleriyle avunup yaşadığı acı gerçeklerden kopan biridir ne de toplumsal çürümenin, siyasal bozgunun tüm yükünü tarihe yükleyip geçmişi unutan, reddeden bir yaklaşım sahibidir. Çünkü bir milleti oluşturan unsurlar sadece tarihteki ortak zaferler değil aynı zamanda yaşanmış ortak acılar, yenilgilerdir de. Bu ince ayırımın en iyi farkında olan şahsiyetlerden biridir Akif. Dönemin bir çok aydınının yaptığı gibi tarihle yüzleşmekten kaçınıp, tarihi tümüyle reddedip kendi dışında medeniyetlerden kurtuluş reçeteleri aramayışında beslendiği bu tarih bilincinin katkısı vardır. Onun gözünde tarih her şeyden önce bir ibret aynasıdır. İnsanlık birikiminin saklandığı hafıza kaydı tarih bundan da öte bir anlam ifade eder Akif için: umudunu hiçbir zaman yitirmediği milletinin, İslam ümmetinin yarınlarına dair tüm referanslarının şifreleri de bu tarihte yatmaktadır.¹⁸⁹ Akif, millete karşı duyduğu sorumluluğu Asım ile dile getirir. Asım, mevcut durumda vatanın bağımsızlığı için Çanakkale'de savaş vermektedir. Akif Asım'a geçmiş zaman, mevcut zaman ve gelecek bağlamında roller yükler. Asım geçmişteki muhteşem medeniyeti kuran, onu korumak için cephede savaşan ve onu yaşatmak için madde ve fikir planında mücadele verecek olan kişidir. Müslüman-Türk gençliğinin ideal tipini yaşatan Asım, İstiklâl Savaşında, lâv saçan bir volkan şiddetiyle, şiirden ve sözden çıkıp hayat sahnesine atılmıştır.¹⁹⁰ Dönemin şartları varlık ve yokluk mücadelesini gerektirirken Akif, ölüm ile var oluş arasındaki bu savaşta dirilişi gerçekleştirecek projeyi Asım olarak

---

¹⁸⁹ Akif Emre, “Bir İslam Şairinin Gelecek Tasavvuru”, *HECE Dergisi Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı*, S. 133, Ocak 2008, ss. 40-41

¹⁹⁰ Topçu, *age.*, s.41

isimlendirmiştir. Asım hem diriliş reçetesi, hem de bir sosyal değişme ve yenileşme teklifidir.

Akif'in alkışladığı Asım nesli, savaş içinde birdenbire olağanüstüye yükselen günün nesliyse, sulh içinde de aynı başarı, üstünlük ve fazileti gösterecek olan, geleceğin de neslidir. Savaşta geçici olarak gelen bu üstün-insan, gelecekte her gün ve her işteki durumuyla böyle olan bir kuşağın özlemidir. “Şimdiki zaman” şairi olan Akif, bu şiirinde gelecek zamanı da gününe taşımıştır. Daha doğrusu, olağanüstü şartlarla şimdiki zaman kendini aşarak geleceğe ulaşmış, gelecek de şairin özlemiyle şimdiki zamana gelmiş, böylece şiir çift katlı bir zaman dokusu kazanmıştır. Ve böylece realitenin içinden ideal bir neslin çizgileri doğar, savaş içinde bütün gündelik iğretliliklerinden kurtulan Asım nesli, geleceğin nesli haline gelir, şimdiki zaman içinde.¹⁹¹

Asım, Akif'in gelecek projesidir. Ümid-i vatandır. Akif, dünya görüşünün örgüsünü tamamlamış ve hem sıkıntıların en zirvede olduğu dönemde en gür haykırışları terennüm etmiş, hem de en âkil olanı arayan bir cemiyet insanı olarak mesuliyetinin gereğini ortaya koyarak yol göstericilik görevini Asım etrafında yeni nesillere aktarmıştır.¹⁹² Akif'in yakın arkadaşlarından Süleyman Nazif Asım'ı: “Asım, asrımızın gelecek nesillere tahsis edilmiş bir hediyesidir. Âsım, bir ıstırap içinde kıvrana kıvrana can veren altı yüz senelik bir devrin şarkısıdır. Milletimizin bitmez tükenmez felaket ve ıstırapları, Tuna'nın yetim kıyılarından, Umman'ın öksüz sahillere kadar hükmünü yürütmüş bir devrin, ihtişamlı batışını Âsım'ın sayfaları arasında görmek mümkündür.”¹⁹³ sözleriyle ifade eder.

Görüldüğü gibi Akif, Asım'ı, her anlamda mükemmel bir portre olarak ortaya koymaktadır. Şimdi bu portrenin, Asım'ın fiziksel özelliklerinde müşahhaslaşan yönlerine bakmak gerekir.

A. Asım'ın Fiziksel Özellikleri

Mehmet Akif'in tasvirine göre, Asım, güçlü, kuvvetli, beden ve fizik yapısı son derece güzel bir gençtir. Yaratılış itibarıyla kusursuzdur. Türk sporlarıyla ilgilenmekte; güreş tutmaktadır. Güreşte rakipsizdir. Hocasade (Akif), Köse İmam'ın oğlundan şikâyet

¹⁹¹ Sezai Karakoç, *Mehmet Akif*, Diriliş Yayınları, İstanbul 2005, s.44

¹⁹² Şehsuvaroğlu, *age.*, ss. 92-93

¹⁹³ Süleyman Nazif, *Mehmet Akif, Şairin Zatı ve Asarı Hakkında Bazı Malumat ve Tetkikat*, İstanbul: Matbaa-i Amidi, 1924, s.18.

etmesi üzerine Asım'ın bir "*hilkat mucizesi*" olduğunu söyler. Çölde Asım'la beraber bulunduğu sırada kazanılan bir zafer üzerine kutlama için bir güreş müsabakası tertip edilmiştir. Asım, istememesine rağmen, meydana çıkmaya ikna olur. Hocazade, Asım'ın muhteşem özelliklerini, bir güreş sahnesinde anlatmaya başlar;

Asım'ın görüntüsü azametlidir. Adeta ölüme kayıtsızdır;

“Gövde yalçın kayadan âbide, lâkayd-i ecel!”¹⁹⁴

Endamı ahenklidir. Güçlü ve belirgin kasları vardır. Omuzları geniştir. Uzun boyludur. Başı vücuduna göre ölçülüdür. Kendisini izleyen bakışları yoracak derecede girintili çıkıntılı, kaslı bir vücuda sahiptir. Adalelerinin çapı, neredeyse boyuna eşittir. Kolları, bilekleri demir gibi sağlam, bükülmezdir. Çevik hamlelerle rakiplerini yere sermektedir. Vücudundaki yaralar ona ayrı bir azamet katmaktadır. Bu haliyle Asım "*muazzam bir heykel*"¹⁹⁵ gibidir:

“Hiç unutmam, büyücek bir zafer olmuş da nasib
Asker etmişti güreşlerle yazışlar tertib.
“Hadi Âsım!” dedik, “olmaz” dedi, biz dinlemedik;
Bularak bir de kalın, pırpıta benzer dizlik
Yaralıymış demedik, üç kişi tuttuk soyduk
Çıktı meydanda gezen hasmına bîçâre çocuk.
Neydi oğlandaki endâmın o âhengi fakat!
Belli her uzvu için ayrı çalışmış hilkat.
Ya kemikler ne salâbetli, ya etler ne katı:
Tepeden tırnağa, gûyâ, dolamışlar halatı,
İki üç katlı büküp bir çınarın gövdesine.
Hele taşmış dökülürken o muazzam sîne,
Öyle bâriz adelâtın ebedî dalgalan,
Ki yorar ârızalar seyrine dalmış nazan.
Çok geniş dersin omuzlar, boy o nisbette uzun,
O ne mevzun kafadır, sonra, ne sağlam o boyun!
Ufarak bir kapı sırtın kabaran eb'âdı,
Çarpışıp durmada nâçâr iki müdhiş kanadı.
Enseden ta bele sarkan o derin hat, o yarık,

¹⁹⁴ *Safahat*, s. 416

¹⁹⁵ *Safahat*, ay.

Arzı umkunda nihan tûl-i mücerred artık!
Bel nisâbında, omuzlar gibi taşkın çatılar,
Adalî baldırının kutru hemen boynu kadar.
İki çam bölmesi kol, kim tutacak kim bükecek
O bileklerle o ellerse demirden daha pek.
Yaralar başkaca endâmına heybet veriyor,
Bir şehâmetli temâşâ ki vücud ürperiyor.
Vakiâ hasmı da gürbüz delikanlıydı ama,
Âsım'ın savleti kuvvet mi sorar hiç adama
Silkiyor dut gibi bîçâreyi sağdan, soldan.”¹⁹⁶

Asım'ın fiziksel özelliklerinin bu şekilde kusursuz bir alanda tanımlanması, Akif'in kahramanının mükemmelliğini tamamlayan bir unsur olarak değerlendirilmelidir. “Sağlam kafa, sağlam vücutta bulunur.” atasözünde olduğu gibi ruh olarak mükemmelleştirilen Asım'ın ilk önce bedenen kusursuzlaştırılması gerekmiştir. Bu bağlamda Asım'ın şahsında ideal gencin gücü, kuvveti ve görünüşüyle idealize edildiğini belirtmekte yarar vardır.

B. Ahlakî Özellikleri/ Karakteri

Fiziksel özelliklerinin en üst düzeyde tahayyül edilmesi, şüphesiz Asım'ı, Akif'in zihin dünyasında ideal bir genç olarak kurgulamaya yetmeyecektir. Onun için Akif, fiziksel özelliklerinin yanında Asım'ı ahlaki bakımdan da ayrıntılı olarak resmetmiştir. Dolayısıyla bu ideal gencin ahlaki özelliklerinin tüm boyutlarıyla ortaya konulması da kaçınılmaz olmaktadır. Burada bu boyutlar ele alınacaktır.

1. Vatanseverlik

Asım, vatani için cepheden cepheye koşan, milli ve manevi değerleri uğrunda savaşı bir gençtir. Arkadaşlarıyla birlikte Çanakkale'de düşmana karşı büyük kahramanlıklar sergilemiş, eşsiz zaferlere imza atmıştır. Ölüme korkusuzca atılmış, açlığa ve sefalet göğüs germiş, son derece zor şartlarda ve kısıtlı imkânlar içinde olmasına rağmen, vatanını ve milletini düşman çizmesi altında ezdirmemiştir. Asım, pek çok arkadaşını harpte kaybetmiş, yüce derecelere malik, bir genç gazidir aynı zamanda:

“- Ne fazilet mi Çocuklar koşuyor, aç çıplak
Cebheden cebheye arslan gibi hiç durmuyarak.

¹⁹⁶ *Safahat*, ss. 417-418

Yine vardır bir ölüm korkusu arslanda bile;
Yüzgöz olmuş bu çocuklar ölümün şahsiyle!
Cebhenin her biri bir kıt'ada, etrâfı deniz;
Kara dersin daha dehşetli: Ne yol var, ne de iz.
Harekâtın görüyorsun ya, Hocam, en kolayı,
Yalın ayak Kafkas'ı tutmak, baş açık Sînâ'yı!
Yapılır zannediyorsan, bakalım, sen de soyun...
Kıt'a kapmak, köşe kapmak değil artık bu oyun."¹⁹⁷

Asım, Çanakkale'de gösterdiği kahramanlıkla, vatanını milletini düşmana çiğnetmemiştir:

“ Âsım'ın nesli... diyordum ya... nesilmiş gerçek;
İşte çiğnetmedi nâmûsunu, çiğnetmeyecek.”¹⁹⁸

Asım, o denli kahramandır ki, İslam tarihinin en önemli kumandanlarından, Haçlılara en büyük darbeyi vuran Selahaddîn-i Eyyûbi ve Kılıçarslan'a benzer. Hatta onları kendisine hayran etmiştir. Asırlara sığmayacak bir büyüklüktedir ki; ancak Hz. Peygamber(s.a.s)'in kucağına layıktır:

“ Sen ki son ehl-i salîbin kırarak savletini,
Şarkın en sevgili sultânı Salâhaddîn'i,
Kılıç Arslan gibi iclâline ettin hayran...
Sen ki, İslâm'ı kuşatmış, boğuyorken hüsrân,
O demir çenberi göğsünde kırıp parçaladın;
Sen ki, rûhunla berâber gezer ecrâmı adın;
Sen ki, a'sâra gömülse taşacaksın... Heyhât,
Sana gelmez bu ufuklar, seni almaz bu cihât...
Ey şehîd oğlu şehîd, isteme benden makber,
Sana âgûşunu açmış duruyor Peygamber.”¹⁹⁹

I. Cihan Harbi'ni yaşayan Akif, Anadolu'nun çocuğunu cephede tanımıştır. Asım, ana tez olarak Anadolu çocuğunun yeryüzünde benzeri bulunmayan hayat kudretini, hiç

---

¹⁹⁷ *Safahat*, s.409

¹⁹⁸ *Safahat*, s. 411

¹⁹⁹ *Safahat*, ss. 412-413

yıkılmayacak yaşama azmini ortaya koymaktadır.²⁰⁰ Asım, inanç ve dini pratiğinin yanında, İslam adına mücadele ve mücadele eden, Batı'nın, son İslam yurdunu istila için Çanakkale Boğazı'na yığıldığı kuvvetler ve üstün silah gücüne karşı, iman dolu göğsü ve azmi ile çarpışan birisidir. Akif'in bütün benliğiyle ve coşkusuyla bağlandığı Asım'ın nesli, ideal manada inanan ve inancını pratiğe dönüştüren tip olarak, mücadele azmi ve imanı ile sadece İslam'ın son kalesi durumundaki vatani değil, aynı zamanda onunla birlikte İslamiyet'i de kurtarmış olmaktadır.²⁰¹

Asım'ın vatan uğruna çarpışan bir genç olarak tarif edilmesi ve bunun büyük bir iştiyakla onaylanması, Akif'in savaş fikrini destekleyen nefret dolu bir şair olduğunu değil; Kurtuluş Savaşı da dâhil pek çok savaşın dehşetini ve Müslümanlara verdiği zararları görmüş olmasının izlerini taşımaktadır. Çünkü Akif, şiirlerinde romantik ve destansı bir idealizm tınısı kullansa da içinde bulunduğu toplumun gerçeklerine göre tavır alan bir şairdir.²⁰² Akif, yaşadığı dönemin sosyal hadiselerinden kopuk aydın kesimin aksine, olaylarla ve kişilerle iç içe, toplumun hassasiyetlerini ön plana alan ve milli ve manevi değerleri yaşayan ve yaşatan bir münevverdir. Savaşların varlık- yokluk ve kölelik- özgürlük savaşı halinde cereyan ettiği, milletin açlık ve sefaletin gölgesinde yaşam mücadelesi verdiği bir dönemde Akif de toplumsal duyarlılığını ortaya koymakta ve yaşadığı sancıları her fırsatta ifade etmektedir.

2. Ahlâki Duyarlılık

Fiziksel yapısı itibariyle son derece sportif ve mükemmel bir görüntü sergileyen Asım'ın ahlâki özellikleri de fizik mükemmelliğini aratmayacak cinstendir. Ancak Asım'ın bazı yönetsel hataları bulunmaktadır. Bu yüzden babası Köse İmam, oğlu Asım'ın bu davranışlarından rahatsızdır. Oğlu için endişelenmektedir. Hocazade'yi ziyaretinin asıl sebebi de budur; Asım'ı Hocazade'ye şikayet etmektedir:

“- Âsım'ın hâli fenâ: Pek mütehevvir, ama, pek!

Ne nasîhatten alır şey, ne azar dinleyecek.

- Atak oğlandır esâsen... Demek azdırdı işi...

²⁰⁰ Topçu, *age.*, s.40

²⁰¹ Vahit İmamoğlu, *Mehmet Akif ve İnanan İnsan*, Ravza Yayınları, İstanbul, 1996, s.140

²⁰² Züleyha Çolak, “İstiklal Marşı ve Akif'in Milli Birlik Projesi”, *Vefatının 75. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, haz. Vahdettin Işık, Zeytinburnu Belediyesi Kültür yayınları, İstanbul 2011, ss. 279.

- Bilmem azdırdı mı, lâkin hoşâ gitmez gidişi.”²⁰³

Asım, üstün ahlaki meziyetlere sahip bir gençtir. Haksızlıklara, kötülöklere tahammülü yoktur; bu tür davranışlara gördüğü yerde müdahale etmektedir. Bu yüzden de çoğu zaman fevrî davranmakta; ahlaksızlıklara kendisi ceza verme yoluna gitmektedir. Nitekim bir Ramazan günü oruç tutmayıp sigara içen ve sigarasının dumanını babasının yüzüne üfleyerek dine ve oruca hakaret eden birkaç kişiyi yumruklarıyla yere sermiştir:

“- Üsküdar’dan geliyorduk, ikimiz: Âsım, ben.
Saat on bir sularındaydı... Vapur beklerken,
Yolcular Bafra’yı tellendirivermez mi sana
Kaçiver, belli ki çingar çıkacak durmasana!
Hayır oğlum, nasıl olduysa, apıştım kaldım.
Çocuğun tavrı değişmişti. Dedim: "Bak, Âsım,
Dalaşırsan bu heriflerle üzersin babanı. "
İçlerinden biri, hem şüphesiz, en kaltabanı,
Üç nefes püfleyerek burnuma: "Sen söyle, Hoca!
Niye bağlanmalı hayvan gibi hâlâ oruca "
Deyivermez mi, tabî’î senin oğlan tokadı,
Herifin yırtılacak ağzına kalkıp yamadı.
Gâlibâ pek canı yokmuş ki yuvarlandı leşi...
Asıl itler gerideymiş, koşarak dördü, beşi,
Ansızın serdiler evlâdımı karşımda yere.
Ben şaşırılmış, "aman oğlum!" demişim bir kere.
Hele yâ Rabbi şükür, toplanıp oğlan birden,
Kömür almış deve kalkar gibi doğruldu hemen.
O nasıl cehd idi kurtulmak için anlamalı:
Silkinip attı belinden asılan dört çuvalı!
Dedim: Artık sizi haklar bu zıpır şimdi durun,
Ne ağız kaldı yiğitlerde, hakikat, ne burun;
Kime indiyse, nüzûl inmişe benzetti onu!
Bu sevimsiz şakanın hayli firaklıydı sonu:
Hani, selhâne civârında durup seyre bakan,
Karabaşlar görülür. Yüzleri kan, gözleri kan;
Bu çomarlar da o vaz’iyyete gelmişlerdi.
Hepsinin hakkını Allah için oğlan verdi!

²⁰³ *Safahat*, s.414

Hele bir tânesinin beyni dağılmıştı, eğer,
İşi sulh etmemiş olsaydı gelen dört asker.
-Anlasaydık şu neden sonrakinin fazla payı
- Ya tabancayla hücum etti uzaktan bu dayı.
Bereket versin o askerlere da'vâ bitti;
Sedyeler geldi, polislerle herifler gitti”²⁰⁴

Asım, dinine, imanına, ahlakına son derece bağlı bir gençtir. İnandığı değerler uğrunda kavga etmekten çekinmemektedir. Zayıf olanın ezileceğini düşünmektedir, bu yüzden kol kuvvetini kullanmaktadır. Ancak Köse İmam, oğlunun bu halinden hiç memnun değildir. Korkuları vardır, Hocazade'den Asım'a nasihat etmesini ister:

“Kuvvetin sırtını kimmiş, göreyim, okşamayan
Ne zaman altta kalırsan, o zaman derdine yan
'Beşerin adli masal, hak zıdırındır yalnız;
Dövülen mahkemelerden kovulur, çünkü: Cılız!
Bizim oğlan bunu virdetmiş, okur her yerde...
- Doğru söz, sonra, tabî'î, efelik var serde!
- Efelik çok güzel amma, sonu çıkmaz bu yolun;
Etme oğlum, şuna bir parça nasihatte bulun.
Çünkü ben korkuyorum, söylemiş olsam tekrar,
Yüzgöz olduk, edecek mes'ele isyanda karar.”²⁰⁵

Asım'ın bu fevri hareketleri, ergen psikolojisi içinde değerlendirildiğinde anlamını bulabilir. Nitekim gençlik çağı; daha yeterli, güçlü, olanla yetinmeme, olmayanın özlemiyle yaşanan bir hayat çağıdır. Ergenler, her sabah uyandığında dünkünden daha farklı, daha ümit verici ve mutlu bir dünya arar. Bu dünyada yaşayanların, özellikle bu dünyayı yönetenlerin her bakımdan yeterli, üstün ahlaksal değerlerle donatılmış, kişilikleri, başkaları ile ilgili sorumluluklarının bilincini taşıyan, kişisel haklarının sınırlarını iyi çizebilen kimseler olmalarını arzu eder. Ancak böyle bir dünyada ve dünyalılarının yanında idealine kavuşabileceğine, daha doğrusu, geçmişteki hayat evrelerinin ve çağına özgü dinamik varlığının telkin ettiği hayat şeklinin etkisiyle, aradığı kendisini gerçekleştirebileceğine inanır. Böyle bir dünyayı kendisine vaat edenlere bağlanır. Onları,

²⁰⁴ *Safahat*, ss. 414-415

²⁰⁵ *Safahat*, s.416

yarınki kendisini yaratma çabalarını destekleyen, bu çabaların başarılı olması için çalışan kimseler gibi görür.²⁰⁶ Asım'ın yukarıdaki davranışları da, idealinde çizdiği, adil, ahlâki değerlerle donatılmış, daha güzel bir dünyanın özlemiyle gösterdiği davranışlardır.

Akif, mücadele ve mücadeleyi ideal manada düşündüğü dindarlığın vasıflarından biri olarak ele almaktadır. O, burada mücadeleyi bir taraftan toplum içinde dini ve ahlâki prensiplere olumsuz tavır takınanlara karşı yapıcı bir karşı koyma olarak ele alırken, diğer taraftan vatan müdafaasında dışarıdan gelecek tehlikeleri göğüslemek olarak görmektedir. Esasen Asım'ın mücadelesi toplumdaki dini ve ahlâki prensipleri hiçe sayanlara karşı olduğu gibi, memleketi istila etmeye çalışan dış güçlere de karşıdır. O, önce kendi nefisini İslami özelliklerle bezemiş, ruhunu ahlâki prensiplerle temizlemiş, daha sonra çevresindeki olumsuz davranışlara karşı tepki göstermeyi kendine vazife bilmiş, devamlı olarak mücadele içinde olan birisidir.²⁰⁷

3. İnce Ruhluluk

Hocazade, Köse İmam'ın, Asım'ın isyan etmesinden korktuğunu dile getirmesi üzerine: “*Ne demek! Hiç sana isyan mı edermiş Âsım?*”²⁰⁸ diyerek, korkularının yersiz olduğunu anlatmaya başlar. Asım, babasının zannettiği gibi değildir aslında. Köse İmam oğlunu yeteri kadar tanımamaktadır, Asım'ın dışına değil içine bakmalıdır. Çünkü Asım, içinde bin bir güzelliği saklamaktadır. Hocazade, çölde beraber geçirdikleri vakitlerde Asım'ı her haliyle mercekten geçirmiştir. Ve o heybetli vücudun altında gizlenen ince ruhu babasının da görmesini istemektedir. İnce ruhlu, imanlı ve sağlam bilgi sahibi her yönüyle eşsiz bir gençtir Asım:

- Hocam, evlâdına benzer bulamazsın arasan,
Görmedim ben bu kadar dörtbaşı ma'mûr insan.
Ne büyük hilkat o Âsım, ne muazzam heykel!
Onu, bir şi'r-i hamâset gibi, ilhâm-ı ezel,
Sana sunduysa, açıp rûhunu teşrîhe çalış...
Gâlibâ oğlanı yanlış görüyorsun, yanlış!
Yalnız göğsünün eb'âdı mı sandın yüksek
În de a'mâkına bir bak, ne derinmiş o yürek!
Dalgalandıkça içinden taşan îman denizi,

²⁰⁶ Halis Özgü, *Genç Erkek Psikolojisi*, Özgü Yayınevi, İstanbul 1973, s.166

²⁰⁷ İmamoglu, *age.*, s.139

²⁰⁸ *Safahat*, ay.

Dökülen hisleri gör: İncilerin en temizi,
Gövde yalçın kayadan âbide, lâkayd-i ecel;
Sanki hiç duygusu yok... Bir de fakat rûhuna gel;
O ne ifrât ile rikkat! Hani, etsen ta'mik,
Bir kadın ruhu değildir belki o kadar rakik.”²⁰⁹

Akif'in, Asım'ı ince ruhlu bir genç olarak nitelemesi, ondaki ahlaki güzelliklerin ön plana çıkarılması için gösterdiği bir gayrettir. Bir yandan ahlaksız davranışlara şiddetle karşılık veren bir genç olan Asım bir yandan da ince ruhlu bir genç olabilmektedir. Bu da Asım'ın ifrat ve tefritten uzak, gerektiğinde nazik gerektiğinde sert bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir.

4. Doğru Bilgi Sahibi Olmak

Asım, çölde beraber bulunduğu sürede Hocazade'de derin izler bırakmış, ilim irfan sahibi bir gençtir. Beyni zindedir, akıllıdır. Bildikleri anlattıkları sağlamdır; bu yüzden Hocazade ondan dinlediklerini ganimet saymıştır. Asım, adeta sonsuz bir cihan gibidir; ayrıca bütün cihanı içinde saklayan bir insandır:

Sonra, irfânı için söyleyecek söz bulamam;
Oğlanın bildiği, öğrendiği herşey sağlam.
Boynu dehşetli, evet, beyni de lâkin zinde;
Kafa enseyle beraber gidiyor seyrinde.
Çölde ben hayli görüştüм bu sefer Âsım'la;
Hoca, te'min ederek söylerim îmanımıla:
İğtinâm etmeye baktım çocuğun sohbetini;
Pek yakından tanıdım çünkü husûsiyyetini.
Ne güreştirmedığım kaldı, ne koşturmadığım;
Ne de "her şeyde sıfırsın!" diye coşturmadığım.
Çölün âsûde muhîtinde geçen günlerimiz,
Bana gösterdi tamâmiyle ki: Oğlun eşsiz;
Bî tenahî safahâtıyla ayrı cihan
Bî-tenâhî safahatında da, lâkin, insan..”²¹⁰

---

²⁰⁹ Safahat, ay.

²¹⁰ Safahat, ss. 416-417

Asım'ın doğru bilgi sahibi bir genç olarak betimlenmesi, Akif'in kendi devrinde cehaletin, yanlış ve eksik bilginin doğurduğu sonuçlardan duyduğu ıstırapı yansıtır. Bu yüzden Akif, akla ve aklın eğitimde kullanılmasına büyük önem veriyordu.²¹¹ Dolayısıyla idealindeki insanın da aklını kullanan ve her şeyde doğru bilgiye sahip olmayı şiar edinen bir genç olmasını istiyordu.

5. Merhamet

Akif'in idealindeki Asım, son derece merhametli bir insandır. Öyle ki, güreşte kendisinden zayıf olan rakibini bilerek yenmemiştir. Basit düşünceler içinde değildir; kibirli rakibinin yenilgi sonrasında kahrolacağını düşünerek, onun kibriyle böbürlenmesine müsaade etmiştir:

“Ay! Herif sıyrılıyor, hem ne kolaylıkla, bakın!
Aman Asım, bu güreş olmasın uydurma sakın
Hele anlat şu işin neyse hakîkî rengi
" Yenemezmiş onu: Bir kerre değilmiş dengi,
Bir de bîçâre adam pek mute'azzım şeymiş,
Kahrolurmuş kederinden tutarak yenseymiş,
Sonra, lâyük mı imiş yerlere sermek şimdi,
Böyle düşmanla bütün gün dövüşen bir yiğidi" ²¹²

Asım'ı merhametli bir genç olarak betimlemek aynı zamanda onu özgüven sahibi olarak da betimlemektir. Çünkü Asım, kendisini güreşte ispatlamıştır ve bir yenilginin şanını yok edemeyeceğini bilmektedir. Asım'ın merhameti aynı zamanda onun Müslüman kimliğinin de bir göstergesidir. Zira “Muhammed, Allah'ın Resulüdür. Beraberinde bulunanlar da inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı merhametlidirler... Allah, içlerinden iman edip Salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vaat etmiştir.”²¹³ Ayetinde de belirtildiği gibi, İslam'da merhamet her zaman övülen bir davranış olmuştur.²¹⁴

²¹¹ Numan Aruç, “Mehmet Akif Ersoy'un Eğitim Felsefesi”, *Vefatının 75. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, haz. Vahdettin Işık, Zeytinburnu Belediyesi Kültür yayınları, İstanbul 2011, s 190.

²¹² *Safahat*, s.418

²¹³ Fetih 48/29

²¹⁴ Bkz., Tevbe 9/128; Buhari, Edeb, 19; Müslim, Tevbe, 17.

6. Sorumluluk, Yardımseverlik

Asım, sorumluluklarını bilen yardımsever bir gençtir. Halkın fakirlik ve perişanlık içinde kıvranmasına Asım'ın gönlü razı değildir. Elinden geldiği kadar herkesin yardımına koşar; acılarını dindirmeye çalışır:

“- İşte, oğlum, çocuğun rûhunu sarsan esbâb;
Muttasıl kıvranıyor, kalbi yıkık beyni harâb.
Hangi bîçârenin âlâmını etsin ta'dîl;
Kimin imdâdına koşsun O kadar çok ki sefil!..
Hangi mâtemli evin derdine çıksın ortak
Bir yığın kül kesilen, baksana, binlerle ocak!
Hangi yardım dilenen aczi tutup kaldırsın
Hangi mel'un çetenin boynunu ilkin kırsın”²¹⁵

Sorumluluk sahibi olmak, ideal Müslüman için vazgeçilmez niteliklerden biridir. Kur'an'da geçen “Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o, çok zalim, çok cahildir.” ayetinden²¹⁶ de anlaşılacağı üzere insan sorumluluk bilincine sahip bir canlıdır. Dolayısıyla Akif'in Asım ideali de sorumluluğunu bilen bir kişi olarak temayüz etmektedir.

7. Haksızlık Karşısında Duyarlılık

Asım, adaletsizliğe pirim vermemek için sürekli eylem halindedir. Suçlu gördüklerine cezalarını kendisi vermektedir. Babası oğlu için endişelenmektedir:

“Bizim ev mahkeme; hâkim, bereket versin, acar;
Gecedен hükmü verir, gündüzün icrâya koşar!
- Neme lâzım, herifin pek amelî şey bileği!
- Ama hiç sorma bizim çektiğimiz gâileyi:
Akşam olmaz mı, kızın benzi uçuktur mutlak...
Ağabeyim gelmedi hâlâ... diye korkak korkak,
Dikilir karşıma... Lâhavle derim, sabrederim;
Beni kim tesliye etsin ki, ben ondan beterim!
Çullanır beynime yüzlerce mehîb endîşe;

²¹⁵ *Safahat*, s.420

²¹⁶ *Ahzâb* 33/72.

Bütün a'sâbımı sarsar, bakamam hiçbir işe.
Sa'at artık bilemem altı mı, yâhud yedi mi;
Heyecan, geldi mi oğlan; helecan, gelmedi mi."²¹⁷

Asım Ebu Zer (ra) gibi tavizsizdir, herkesin de tavizsiz olmasını istemektedir. Gün boyu gördüğü kötülöklere, adaletsizliklere müdahale eder; meyhane basar, nara atan sarhoşları döver, kumarbazları tehdit eder. Zalim bir koca elinden bir kadını kurtarır, halk aç iken av köpeğini balıkla besleyen birini yere serer.²¹⁸ Asım, halkın çoğunluğu fakirlikle boğuşurken, asgari bir kısmının zevk-ü sefa içinde yaşamasına, halkın ihtiyacı olan şeyleri eğlence için kullanmalarına, israf içinde yüzmelerine dayanamaz. Halkın perişan vaziyeti karşısında açıktan gülüp eğlenenlere tahammül edemez, eliyle müdahalede bulunur:

“Ne demir leblebi meslek bu, Ebû Zer-vâri
Ömer'in zâbıta me'mûru geleydin bâri!
Sen o meyhâneyi basmakla mükellef miydin
Ya kumarbazları ma'nâsı nedir tehdîdin
Toplanıp cümbüş ederken elin evlâdı, gece,
Hangi bir hakla gidip hepsini dövdün delice
Na'ra atmış diye sarhoşları, tut sen, kovala...
Bâri git bekçi yazıl, aylık alırsın budala!
Niye cebren ayırırsın kocasından kadını
Komşular, baksana, "kel kâhya"komuşlar adını!
Balık almış, ne olur? Sonra yedirmiş, ne çıkar
Sanki hiç beslememiş kendisi vaktiyle zağar.
Sana bir şey dememiş, kısmış oturmuş dilini;
Niçin, oğlum, seriyorsun herifin pestilini .."²¹⁹

Asım, babasının bu tenkitlerine karşı kendini savunur. Yaptıklarının sebeplerini bir bir anlatmaya başlar. Cemiyete karşı sorumluluk duygusuyla hareket etmektedir, adaleti eliyle sağlamaya çalışmaktadır. Sağdan soldan dinlediklerinizle hüküm vermeyin, bir de benden dinleyin der:

"Harekâtım sizi bîzâr ediyormuş... Çok şey!

²¹⁷ *Safahat*, s.420

²¹⁸ Suat Yıldırım, "Mehmet Akif'e Göre İdeal Türk Gençliğinin Vasıfları", *MEB Din Öğretimi Dergisi*, Nisan 1985, s.41

²¹⁹ *Safahat*, s.421

Babacığım, öyle değil, dinlemeyin rast geleni;
Dinleyin suçlu muyum, haklı mıyım, bir de beni.”²²⁰

Meyhaneyi basmıştır çünkü insanlar aç ve açıkta sürünürken, adeta nispet yapar gibi perdeleri açarak zevk ve eğlenceye dalanların, paralarını bu yola harcamaya hakları yoktur. Hiç olmazsa gizli içmelidirler. Bu durumu kabullenemez, meyhanedekileri uyarır, dağılmalarını söyler. Fakat adamlar Asım’a “defol git!” diye karşı çıkınca Asım dayanamaz, kollarından tutarak hepsini dışarı atar:

“Herkes aç bekliyor kaldırımın sırtında...
Siz gidin, perdelerin hepsini kaldırtın da,
Alenî işret edin âleme göstermek için!
Be adamlar! Azıcık saygı sayın: Gizli için.
Meze tûfanına dalmış, kulaç atmaktasınız;
Yutkunan halka bakın, pencerelerden, sayısız.
Paranız yok ya, şu ben var diyeyim, bol keseden;
Hakkınız nerde sefih olmaya, dünyâ açken
Hadi yâhû, yetişir... Çok bile içtikleriniz;
Durmak olmaz, dağılın, belki uzaktır yeriniz...
Hani aldırmasalar bâri, "defol git!" dediler...
Dedim: Artık kime âidse defolmak o gider.
Kollarından tutarak hepsini attım bir bir;
Söyleyin varsa kabâhat, acabâ bende midir?”²²¹

Kimsenin gaz bulup yakamadığı, karanlıklar içinde kaldığı bir dönemde, bir kumarhanenin haftada bir sandık gaz tükettiğini öğrenince, bu israfa bir dur demek için kumarhaneden gazı alıp halka dağıtır. İnsanlar üç gün boyunca ışığa kavuşurlar. Ayrıca öksüzler için de zorla bin lira koparmıştır:

“Gelelim şimdi kumarbazları tehdîde. Evet,
Bütün evlerde ışısız bunalırken millet,
O kulüpten sırtan şenliğe insan duramaz:
Yanıyormuş, dediler, haftada bir sandık gaz!
Ben bu isrâfî tabîî çekemezdim artık;
Taşdım söylenen petrolü sandık sandık.

²²⁰ *Safahat*, ay.

²²¹ *Safahat*, s.422

Bir ufak ölçü, dedim... Buldu nihâyet bakkal;
Aldı herkes gazı, gülyâğı gibi, miskal miskal!
Ne donanmıştı sokak, doğrusu şehrâyindi!
Sormayın parçalanan zulmeti: Üç gün sindi!
Babacığım, işte kumarbazlara zulmüm bu kadar;
Bir de öksüzler için bin lira aldım zor zar.”²²²

Ahlaki idealizm hisleriyle bütün temel ahlakî erdemlere karşı kuvvetli bağlılık duyan ergenlik dönemi genci, en çok doğruluk ve adalet duygularını içinde hissetmeye başlar. Gittikçe gelişip büyüyen doğruluk ve adalet özlemlerine yakın ve uzak çevresinde cevaplar arar. Bu arayış içinde insanları, toplumları, farklı yönetimleri, siyasi sistemleri merak ve inceleme konusu edinir. Fakat genç, belli bir süre sonra doğruluk özlemlerinin çoğu zaman karşılık bulmadığını, adalet beklentilerinin çok kere haklı bir sebebe dayandırılarak asla izah edilemeyen büyük haksızlıklarla boşa çıkarıldığını görür. Toplumda hakim olan hayat felsefesi, ya gitgide onu esir alır veya genç, kendini zorlu bir mücadelenin içinde bulur.²²³

Bu tipik ergen psikolojisi içinde, Asım’ın kendi adaletini kendisinin temin etmesi ilk bakışta anarşik bir davranış şekli gibi görünse de aslında devlet gücünün zayıfladığı bir ortamda ideal bir gencin sorumluluk üstlenip en azından kendi çevresindeki adaletsizliklerin üzerine giden duyarlı bir vatandaş olmasının bir sonucudur. Bu aynı zamanda “Bir kötülük gördüğünüz zaman elinizle düzeltin, buna gücünüz yetmezse dilinizle düzeltin, buna da gücünüz yetmezse kalbinizden buğz ediniz. Bu ise imanın en alt mertebesidir” hadisine göre bir Müslüman’ın temel görevlerinden birdir.²²⁴ Dolayısıyla Asım’ın adaletsizliklere karşı şiddetle harekete geçmesini bu pencereden değerlendirmek gerekir.

8. Milli Değerlere Saygı

Asım’ın bir diğer ahlaki vasfı da milli değerlere olan bağlılığıdır. Asım, ülkesinin içinde bulunduğu sıkıntı dolu günlerde, fütursuzca nara atarak eğlenmenin, açlık içinde inleyen halka büyük bir saygısızlık olduğunu düşünür ve her zaman yaptığı gibi bu

²²² *Safahat*, s.422

²²³ Turgay Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi-kuramsal bir çalışma-*, Düşünce Kitabevi, İstanbul 2003, s.182

²²⁴ Buhari, İlim, 3

saygısızca davranışlara müdahale eder. Akif'in milli değerlere sahip bir genç idealize etmesi, onun ulusçu bir fikir adamı olduğu anlamına gelmez. Zira Akif, ulusçu anlayışın zararlarını dile getiren şiirler yazmıştır. Buradaki milli değerlerden kastedilen de zaten doğrudan bir ulusun kendine has değerleri değildir. Asım'ın sahip olduğu değerler, Osmanlı toplumunun bir arada yaşama sanatına uygun olarak tarih boyunca gelişmiş; gündelik yaşama ya da ülkenin içinde bulunduğu duruma yönelik tutum ve davranışları kapsamaktadır

“Gelelim cünbüşe insâf ediniz vakti midir?
Yâhud insan gi,bi eğlense herifler ne denir?
Muhtekir kâfilesiymiş, ne edeb var ne hayâ.
Sefil inleyerek can veredursun dünyâ,
Yine siz dinlemeyin, anlamayın mâtemini,
Sürün artık serilen yurdunuzun don demini!
Sağda yüzlerce ölen, solda hesapsız sürünen,
Karşıdan bunlara gülmek ne demektir alemen?
Durmayın, derdime ortak görünün kalkın da,
Demiş olsam, bilirim, vüsûnüzün fevkında.
Ağlamak çok kişinin zevki değilmiş, lâkin
Gülmemek herkes için, zannederim, pek mümkün.
Komşulardan sıkılın, petsen atın na'raları;
Büsbütün sustururum sonra, çıkarsam yukarı!
Son sözümdür size... Beyhûde fakat, nerde duyan?
Taştı kusmuk gibi her pencereden bin hezeyan.
Pek tabî'i durulmazdı...”²²⁵

Asım, milletlin içine düştüğü perişan durumdan dolayı çok üzgündür. Toplumun yaşadığı acılara kayıtsız değildir. Bana dokunmayan yılan bin yaşasın tarzında düşünen ve içinde yaşadığı toplumun acılarına, sorunlarına aldırış etmeyerek huzuru bozan insanlara karşı tahammülsüzdür. Çünkü dönemin savaş şartlarında insanlar arasında adaleti sağlayacak güçlü bir merkezi yönetimin olmayışı, vurguncuların, çetelerin her yerde kol gezmesi sonucunu doğurmuştu. Asım'ın bu “kendi adaletini kendi sağlama” düşüncesini,

---

²²⁵ *Safahat*, ss.422-423

hem gençliğin heyecanlarıyla dolup taşan birinin millet sevgisi ve onun değerlerine saygısının bir sonucu hem de dönemin şartlarıyla değerlendirmek gerekir.

9. Yiğitlik ve Heyecan

Asım, toplumda gördüğü olumsuzlukların elle düzeltmeyle bitmeyeceğine inanmaktadır. Bu yüzden sorunu kökten halletmeyi düşünmektedir; darbe yapmak. Babîâlî'yi basmayı kafasına koymuştur. Bu son derece tehlikeli bir iştir. Fakat Asım sonuçlarını hesaba katmaksızın, son derece korkusuzca ve delice hareket etmektedir. Hedefine ulaşmak için her yolu denemeye hazırdır. Kimsenin uyarılarını dikkate almaz. Yalnız kız kardeşi Melek onu biraz dizginlemektedir. Fakat her an kardeşini saymayıp harekete geçme tehlikesi vardır:

“Hocâzadem, sen asıl derdi bizim kızdan işit:

Senin aptal daha bir hayli de çılgın bularak

Bâbîâlî'yi...

-Aman ..

- Basmayı kurmuş...

- Hele bak!

Acabâ kim ki ayartan .. Ama zannetmem pek..

- Deme, oğlum, bana tekmiğini anlattı Melek.

Kız biraz azmine engel herifin, yoksa fenâ...

Hem basar, hem de asar, çok deli şey, âmennâ!

- Söyle, pek kanlı oyundur, yanılıp oynamasın.

- Beni hiç saydığı yok nâfile... Bir sen varsın,

Bir de hemşiresi var zabtedecek şimdi onu.

Aman oğlum, bana terk etmeyiniz mecnûnu!

- Yok canım, vazgeçer elbette, bu gerçek mi deli

- Bilemem, korkuyorum kız beni îkâz edeli.

İş o evvelki vakâyi' gibi olsaydı, evet,

Belki bir parça tesellîye bulurdum cür'et.

Lâkin, oğlum, görüyorsun: Kurulan perde yaman;

Hani, baştan başa kan, dış yüzü kan, iç yüzü kan!

Bir damar patlamasın sel götürür memleketi;

Yoksa göstermeye Rabbim o elîm âkıbeti.

- Yine ifrâta kapıldın sanırım...

- Hiç de değil,
Şen şu vaz'iyete bir baksana: Cidden müşkil.
- Hadi müşkil diyelim, çâresi hiç yok mu ki
- Var.
- Nedir öyleyse telâşın, heyecânın bu kadar
- Heyecan yok, yalnız, mes'elenin ihmâli,
Bence pek doğru değildir. Evet, insan hâli,
Ya nihâyet kızı saymaz da bu ma'tûh oğlan,
Yeniden kâmete kalkarsa, ne olmaz o zaman
Kopacak fitneyi, oğlum, hele bir kerre düşün;
Sanırım ayn-ı hatâdır beni müfrit görüşün.”²²⁶

Asım yerinde duramayan, hareketli, kanlı canlı bir gençtir. Bu yapısı hareketlerine yansıdığı gibi, şiir zevkine de yansımıştır. Hocasade'ye yeni şiirleri olup olmadığını sorar. Hocasade ise Asım'ın bu hareketli yapısına uygun şiir istediğinin farkındadır. Ağırkanlı, cansız şiirlerin milletler için tehlikeli olduğunu söyler:

“- Yeni yazdıklarınız nerde, efendim, okusak
Aradım kimsede yok...
-Varsa da üç dört eserim,
Zât-ı sâminizi, hoşnûd edemez zannedirim:
Demevî zevkiniz elbet deme vî şi'r ister!
- Asabî olsa da râzîyız, efendim, bizler...
- Bir mizâc istemiyorsak o da: Lenfâilik;
Çünkü milletler için, doğrusu, gâyet mühlik.”²²⁷

Asım'ın bu gözü pek planları, toplumu saran vurdumduymazlığa karşı ihtilalcı bir genç kimliğini yansıtmaktadır. Gençlerin en büyük özelliklerinden biri olan ergen benmerkezciliği, yetişkinlerin hiçbir şey bilmediği, dolayısıyla kendilerinin her şeyle başa çıkabilecekleri düşüncesine²²⁸ dayanır. Bu dönemdeki gerginlikler, saldırganlık alanında en yüksek noktalarına ulaşır ve iyi kontrol edilemezler. Çocuklar dürtülerinin etkileriyle hareket ederler. Düşünce bakımından yeterli derecede gelişemedikleri için aşırılığa kaçan

²²⁶ *Safahat*, ss. 424-425

²²⁷ *Safahat*, s.427

²²⁸ Münire Erden-Yasemin Akman, *Gelişim ve Öğrenme*, 13. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2004, s. 74.

sert tepkiler gösterirler.²²⁹Asım'ın bu psikoloji içinde her şeyi düzeltebileceğine inanması ve bunun için Bâbîâlî'yi basmayı düşünmesi de, kendi yaşına göre makul bir teşebbüs olarak değerlendirilmelidir. Akif de bu diyaloglarla gençlerin ideal özelliklerini öne çıkarmaya çalışmaktadır.

---

²²⁹ Özgü, *age.*, s.70

II. ASIM'DAN BEKLENENLER

Bir önceki bölümde Asım'da mevcut olan fiziksel ve ahlaki özellikler üzerinde durduk ve Akif'in, Asım'ın şahsında Müslüman Türk gencinin ideal niteliklerini ortaya koyduğunu gördük. Bu bölümde ise bütün bu pozitif özelliklerine rağmen Akif'in Asım'ı hala yeterli görmediği ve onu ütopyik bir kahraman haline getirmek için onda gördüğü eksikleri ne şekilde dile getirdiği üzerinde duracağız.

Akif, her şeyden önce Asım'ı bir eğitimci vasfıyla karşısına almakta, yapması gerekenleri şiirsel üslubunun yanında, bir mantık örgüsü içinde Asım'a aktarmaktadır. Nitekim eğitimin temel konusu geniş anlamda insanın eğitilmesidir. Dar manada ise çocukların ve belli dereceye kadar da gençlerin terbiye edilmesidir. Öte yandan eğitim, sosyal ve kültürel bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü o ferdin yaşadığı toplum içinde geliştirmesi gereken bütün özelliklerini müspet anlamda geliştirmek ve istenen değişimleri belli bir gaye doğrultusunda gerçekleştirmek üzere faaliyetlerini sürdürmek durumundadır. Aynı zamanda geçmiş nesillerin geliştirdikleri kültür mirasının (daha ileriye götürmek üzere) gelecek nesillere aktarılması ve kazandırılması faaliyetidir. Şu halde yetişkin nesillerin, belirli bir plan ve ölçü dahilinde biriktirdikleri bilgileri ve hayat tecrübelerini yaşayışlarıyla birlikte çocuklar ve gençlere aktarmaları bir nevi eğitim olayını ortaya çıkaracaktır.²³⁰ Bunun dışında eğitimin netice alıcı olması bakımından eğitilenlerle eğitilenlerin birbirlerine karşı terbiyevî ilişkilerde açık davranmaları gerekir. Özellikle eğitici durumdaki yetişkin, eğitilen karşısındaki davranışlarını kontrol ederek onun üzerindeki nüfuz ve hakimiyetini sürdürmeye devam etmeli, buna karşılık çocuk itaat ve disiplin vasıtasıyla terbiyeciyi dinleme kabiliyeti ve alışkanlığı kazanmalıdır. Böylece genç nesiller kendilerinden daha yaşlı nesillere güvenebilmelidirler. Aksi halde onlar kendilerine gelemeyen ve kendilerini bulamazlar. Sonra yetişkinler de genç nesillere inanabilmelidir. Yoksa onları terbiye edemezler.²³¹

Şüphesiz Asım, Akif'in ideal genç modelidir. Dolayısıyla Asım her durumda mükemmel olmalıdır. Akif, Asım'ın şahsında, ideal Türk genci modelini ortaya koymaya çalışmakta ve Asım'ın omzuna çok fazla yük yüklemektedir. Bunu yaparken Asım'a büyük hedefler işaret etmektedir. Ancak büyük hedeflere varmak için güçlü vasıflarla donanmak

²³⁰ Kerim Yavuz, *Eğitim Psikolojisi*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1991, ss. 6-7

²³¹ Bedi Ziya Egemen, *Terbiye ilminin ana meseleleri : terbiye felsefesi*, s.18'den naklen Yavuz, age., s.10

gerekmektedir. Akif, Asım'ın sahip olması gereken vasıfları ve yapması gerekenleri de içtenlikle ve şiirsel anlatımıyla ortaya koymaktadır. Akif, karşısında her şeyden önce genç bir birey olduğunu bilerek, onun psikolojisini göz önüne alarak ona bir ahlak eğitimi, bir yol haritası çizmektedir. Nitekim ahlak eğitimi, ancak iyi ahlak örneklerine dayandığı zaman iyi sonuçlar verebilir. Eğitimciler formel bir ahlak eğitimi ile yetindikleri takdirde başarılı olamazlar. Onlar öncelikle yaptıkları ahlak eğitimine uyan bir hayat şeklini benimsemeli ve yaşantılarında uygulamalıdır. Eğitimciler, gençleri uğraştıran sorunları anladıklarını, onlara içtenlikle, sevgi ile yardıma hazır olduklarını gösterecek şekilde hareket ederlerse, büyükleriyle bu konuda düzenli ilişkiler ve sağlıklı diyalog kurabilen gençler, onların sözlerini, açıklamalarını büyük bir ilgi ile dinlerler. Onların önerilerine büyük bir istekle uyarlar. Akif de Asım'a bu yöntemle yaklaşmaktadır.²³² Asım'ın şahsında yer etmesi önerilen bu özellikler, aynı zamanda bütün gençliğe bir yol haritası mahiyetindedir. Akif, çocuklara ve gençlere kişilik olarak kazandırılacak özellikleri de böylelikle belirlemiş olmaktadır. Şimdi bunları belli başlı başlıklar altında incelemeye çalışalım.

A. Önce Adam Olmak

Akif, Asım'ı son derece karakterli bir genç olarak görmektedir. Fakat bazı varoluşsal hatırlatmaları da yapmayı uygun görür. Ona göre “adam olmak”, varlığının anlamını kavramak ve bu anlam çerçevesinde hayatını idame ettirmektir. Adam olmak, şuurlu ve farkında olmaktır. Gidilecek yolu bulmak için prensip sahibi olmak gerekir. İnsanın seçilmişlik vasfının içerdiği manayı anlaması, farkındalığının nispeti ölçüsündedir. Hürriyet için, esarete giden bütün yolları kapamak lazımdır. Semercilere kızmak bir şey ifade etmez; önce adamlığın gereğini yerine getirmek lazımdır. Kim, hangi konumda kendi varlığını idrak ediyorsa, kendi dışındakileri de benzer bir konumda inşa etmektedir²³³:

“Nasihatim sana: Herzeyle iştigâli bırak;
Adamlığın yolu nerdense, bul da girmeye bak!
Adam mısın: Ebediyyen cihanda hürsün, gez;
Yular takıp seni bir kimsecik sürükleyemez.
Adam değil misin, oğlum: Gönüllüsün semere;

²³² Özgü, *age.*, s.104

²³³ Erdoğan Erbay, *Mehmet Akif/İnsan ve Medeniyet*, Fenomen Yayıncılık, Erzurum 2011, s.69

Akif'in Asım'da idealize ettiğı adamlık modeli, şiirden de anlaşılacağı üzere boş işlerle uğraşmaktan, yalan yanlış konuşmaktan sakınmayı ifade etmektedir. Akif'e göre kişi, ancak bunları terk edince itibar görür. Adamlığın sonucu da Akif'e göre boyunduruk altına girmemek, bağımsızca yaşamaktır. Bağımsızlığın karşılığı da başkalarının kölesi gibi yaşamak onların isteklerini yerine getirmek demektir. Akif bunun yanında boyunduruk altına girmeyi dış sebeplere değil, bizzat kişinin kendi tavırlarındaki eksikliğe bağlamakta ve böylece özgüven ve benlik eğitimin önemini ortaya koymaktadır.

B.Kaba Kuvvetin Değil Kanunun Üstünlüğüne İnanmak

Asım, varoluşunun idrakine vardıktan sonra, bu idraki toplumsal planda uygulamaya geçmelidir. Öncelikle, memleketi kurtaracak, alıp yürüyecek bir genç kanunsuz iş yapmamalıdır. Zaten memleketin başına ne geldiyse zorbalardan zorbalıklarından gelmiştir. Kanun tanımaz insanların verdiği zarar, hala telafi edilememiştir. Yumrukla, kavgayla ulvî hedeflere ulaşılamaz. Kanunun altında birleşilmelidir; aksi halde dağınık bir sürüden farksız olunur:

“Bana anlat bakayım şimdi: Şu bîcâre ocak,
Zorbalardan saltanatından ne zaman kurtulacak
Hiç bu mantıkla, a dîvâne, hükûmet mi yürür
Bir cemâ'at ki erenler işi yumrukla görür,
Kafa bitmiş demek artık çekiver kuyruğunu!
Kuvvetin hakkı mıdır enselemek bulduğunu
Bize, Âsım, ne şunun yumruğu lâzım, ne bunun;
Birinin pençesi ister yalnız: Kânûnun.
Ver bütün kudreti kânûna ki vahdet yürüsün...
Yoksa millet değil ancak dağınık bir sürüsün...
Memleket zâten ayol, baksana: Allak bullak
Sen de hissinle yürürsen batırırısın mutlak.
Ya kuzum, zabtiye rûhuyle hükûmet sürenin,
Yeri altındadır, üstünde değildir kürenin!²³⁵

²³⁴ *Safahat*, s.384

²³⁵ *Safahat*, s.423

Asım'ın gözü pek, heyecanlı ve fevri karakteri, şiirde de görüldüğü gibi Akif'in kanun bilinciyle uyuşmamaktadır. Akif'e göre kişi, hürriyeti ve hakkı masûn kaldıkça insandır. Bu da ancak insanın sağlam iradesiyle sağlanır.²³⁶ Akif'in “yasal olmanın”, “hukukiliğin” önemine özel bir vurgu yapmasında şüphesiz anarşinin kol gezdiği bir ortamda yaşıyor olmasının önemli derecede etkisi vardır. Nitekim birinci bölümde de bahsedildiği gibi Balkan savaşlarının memleketi kasıp kavurduğu, eşkıyaların, çetelerin korkusuzca meydanlara indiği ve bunları zapturapt altına alacak herhangi bir hukuk düzeninin kalmadığı bir karmaşa ve anarşi ortamının hakim olduğu bir dönemde yaşamaktadır Akif. Asım'ı ve arkadaşlarını tahsillerini yarım bıraktıran süreç, 1913'te Mahmut Şevket Paşa'nın katlini takiben, İttihatçı cuntanın iktidara gelmesiyle başlamıştır. Enver Paşa ve arkadaşlarının bu meşhur Bâb-ı Âlî baskını (1913) ve yapılan hukuk dışı darbenin memlekette bir anarşi ortamının doğmasına ve yasal olmayan eylemlerin artmasına zemin hazırlamıştı. İkinci Meşrutiyet'le birlikte kazanılan hürriyet, komitacılar ve cuntacılar yüzünden son buldu. Bir sene gibi kısa bir sürede I. Dünya Savaşına girme faciasına imza atan cuntacılar, Asım'ın neslinin Çanakkale, Sarıkamış ve daha bir çok cephede yok olmasına sebep oldular. Bu aynı zamanda bir milletin, bir medeniyetin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakılmasıydı.

İşte Akif, bu kadar ciddi problemlere sebep olabilen illegalliğin hiçbir zaman meşru görülemeyeceğini, yapılan darbelerin hiçbir kesim tarafından destek ve kabul göremeyecek olduğunu ve sağlıklı bir geleceğin hukuka aykırı yollarla asla inşa edilemeyeceğini Asım'a özellikle vurgulamaktadır. Halbuki Asım'ın neslinin kuracağı gelecekte zulüm, adaletsizlik, çatışma olmayacak, hukukun çevrelediği bir huzur ve güven ortamında sağlıklı bir toplum inşa edilecektir. Fakat mevcut durumda toplum maddi manevi hastalıklarla mücadele etmekte ve mevcut karmaşa ve çatışma ortamında bir korku toplumuna dönüşmüş vaziyettedir.

Bir toplum için en büyük felaketlerden birinin huzur ve güven ortamının yerini anarşi ve kanunsuzluğa bırakmış olması olarak gören ve kuvvetin kontrolsüz ve keyfi kullanımının toplumsal ve siyasal düzen açısından doğuracağı zararların farkında olan

---

²³⁶ Necla Pekolcay, *Mehmet Akif'in Verdiği Mesajlar ve Tesir Alanları*, MUIFV Yayınları, İstanbul, 1991, s.67

Akif, eğitimci olmanın verdiği sorumluluk duygusuyla Asım'dan hislerini kontrol edip iradesini kullanmasını isteyerek ideal genç modelini hukuk sınırları içinde tutmaktadır.

C. İnkılâp Yapmak, Ama Nasıl?

Asım, mevcut durumu değiştirmek için kendince çözümler bulup uygulamaya geçmektedir. Bunun için en etkili yolun kol kuvveti olduğuna inanmıştır. Ancak Hocazade bunun çözüm olmadığını, Asım'ın istediği inkılâbı nasıl yapması gerektiğini ona bir misalle açıklar. Hocazade'nin verdiği misal Cemaleddin Afgani ile talebesi Muhammed Abduh arasında geçen bir konuşmadır.

Cemaleddin Afgani talebesine şöyle der: “Muhammed dinle! Ben çabucak netice verecek bir inkılâp istiyorum. Nazari olarak yazıp konuşmakla bir şey olmaz. Artık lafı bırakıp Müslümanların önüne düşmeli ve onları uyandırıp ayağa kaldırmalıyız. Yazıp söylediğin hakikatler, getirdiğin deliller yeter. Senin bu meseledeki ilim ve istidadın herkesçe malumdur. Bunları tekrar ispat etmeye de muhtaç değilsin. Yani sözün kısası: Lafı bırak, harekete geç!”

Hocasının bu sözlerine Abduh şöyle cevap vermiş: “Üstadım haklısınız. Dediğiniz gibi yapalım. Bizzat ortaya çıkıp Müslümanlara yol gösterelim. Bunun için de, İslam diyarlarından birine, mesela Sudan'a gidelim. Urbâna yeni bir medrese kuralım. Birkaç tane daha faziletli mücahit zat bulalım ve bunlarla beraber yeni nesilleri yetiştirmekle meşgul olalım. İslam âlemini uyandırmak için bu yeni neslin içinden çıkacak genç Cemaleddinleri her tarafa gönderelim ve arzu ettiğiniz inkılâbı gerçekleştirelim.”

Fakat Afgani'nin istediği “çabucak netice verecek inkılâp” başka, Muhammed Abduh'un gösterdiği yol başkadır. Afgani talebesinin teklifine itiraz ederek, yine eski isteğini tekrar eder: “Fakat senin söylediğin şeyin olması, yirmi yıla ve çok zahmetli çalışmalara bağlıdır. Sen şimdi onu bırak. Benim öyle yirmi yıl beklemeye tahammülüm yok! Hemen netice verecek yirmi günlük işe bakalım!”

Abduh ise buna “*Kulunuz ma’zurum*” diyerek cevap verir ki, “faydalı, netice alacak ve devamlı olacak köklü inkılâplar yirmi günde meydana gelmez. Kusura bakmayın ben bu işte yokum” demektedir²³⁷:

“Mısır’ın en muhteşem üstâdı Muhammed Abdu,
Konuşurken neye dâirse Cemâleddin’le;
Derki tilmîzine Afgan’lı:
"Muhammed, dinle!
İnkılâb istiyorum, başka değil, hem çabucak.
Öne bizler düşüp İslâm’ı da kaldırmazsak,
Nazariyyât ile bir şeyler olur zannetme...
O berâhîni de artık yetişir dinletme!
Çünkü muhtâc-ı tezâhür değil isti’dâdım... "
- "Şüphe yok, hakk-ı semûhileri var Üstâdım...
Gidelim bir yere, hattâ şu bizim Sûdân’a;
Yeni bir medrese te’sîs edelim Urbâna.
Daha üç beş de fazîletli mücâhid bulalım,
Nesli tehzîb ile, i’lâ ile meşgûl olalım.
Çıkarıp gönderelim, hâsılı, Şeyhim, yer yer,
Oradan âlem-i İslâm’a Cemâleddin’ler... "
- "Bu, fakat, yirmi yıl ister ki kolay görmüyorum...
Yirmi günlük işe bak sen!"
- "Kulunuz ma’zûrum."²³⁸

Hocazade bu misalden sonra, inkılâbın hangi metotla yapılması gerektiğini anlatır. Asım, Afgani gibi acelecidir. Fakat gerçek bir inkılâp ancak Abduh’un gösterdiği yolla yapılabilir. Alelacele, sağlam temeller üzerine bina etmeden yapılan hiçbir değişiklik, kalıcı çözümler getiremez. Kalıcı bir inkılâp için önce sabır gerekir. Bu anlayışla önce memleketin dört bir yanında medreselere açılacak, buralardan yetişen gençlerle inkılâp yapılacaktır. Böyle olursa inkılâp ancak kalıcı olabilir. Afgani ile Muhammed Abduh arasındaki anlayış farkında Akif, Afgani’nin aceleci ve fevri yöntemini reddedip, onun yerine yerine Abduh’un ilmi ve adam yetiştirmeyi önceleyen tarzını tercih etmektedir. Asım da bunu yapmalıdır, çünkü asıl inkılâp ilim ve irfan inkılâbı olmalıdır.

²³⁷ M.Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, MÜİFV Mehmet Akif Araştırmaları Merkezi, C.III, İstanbul 2006, ss.52-53

²³⁸ *Safahat*, s.429

Akif, doğru olan tercihi şöyle ifade eder:

“Kıssadan hisse çıkarsak mı, ne dersin Âsım!
Anlıyorsun ya, zarar yok daha iyi anlaşalım:
İnkılâb istiyorum ben de, fakat, Abdu gibi...
Yoksa, ellerde kör âlet efeler tertîbi,
Bâbîâlî’leri basmak, adam asmakla değil.
Çek bu işten bütün ihvanını kendin de çekil.”²³⁹

Gençler her yerde ve her çağda yaşadıkları çevrenin elverdiği ölçüde bozuk düzeni eleştirmişler, daha iyi bir düzenin savunucusu olmuşlardır. Eşitsizlikleri olağan karşılayan, haksızlıklar karşısında susan yaşlıları eleştirmişlerdir. Eski kuşakların ılımlı tutumunu korkaklık ya da ikiyüzlülük olarak değerlendirmişlerdir. Gençlerdeki başkaldırma eğilimi doğal ve evrensel bir eğilimdir.²⁴⁰

Akif ise olgun ve sağlam fikirlerle yeni neslin heyecanını teskin etmeye çalışmıştır. Çünkü genellikle heyecanla yapılan işler hüsrarla bitmektedir. Zaten zamanın darbeleri ile beyni ve benliği zedelenmiş olan milleti, bir anda intibaha getirmek mümkün değildir. Onun için inkılâbın tedricen ama temelden yapılması makbuldür. Memleket ancak böyle intizamlı ve insicamlı bir çalışma ile kurtulabilir.²⁴¹ Akif medeniyetin yeniden eski ihtişamlı günlerini kazanması için yapılmasını istediği inkılabın, çözüm üretecek, sonuç getirecek bir eğitim seferberliğiyle yapılabileceğini ortaya koyar.

Akif’in eğitim anlayışı işlevci bir anlayıştır, Akif salt kuramsal bilgi taraftarı değildir. Bilginin pratiğe hizmet etmesi gerektiğini düşünür. Çünkü dönemin şartları bilginin yalnızca teoride kalmasını engellemekte, pratiğe, file, eyleme dökülmesini gerektirmektedir. İslam alemi savaşların, yoksulluğun, sefaletin ve cehaletin pençesinde kıvrılmaktadır. Onu bu durumdan kurtarmanın birinci yolunun eğitimden geçtiğini savunur Akif. Asım’ın nesli, memleketin her tarafında açılacak eğitim kurumlarında yetişecek ve İslam alemini yeniden ayağa kaldıracak teorik ve pratik bilgiyle donanacaktır. Böylece bilimsel ve teknolojik gelişme sağlanacağı gibi, hurafelerden, batıl inanışlardan arınmış, İslam’ın aslına uygun bir yorum da geliştirilmiş olacaktır. Asım bu inkılabın

---

²³⁹ *Safahat*, ss.429-430

²⁴⁰ Yörükoğlu, *age.*, s200

²⁴¹ Selahaddin Yaşar, *Mehmet Akif; Hayatı Sanatı Fikirleri*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1985, s.64

sembol karakterini oluşturmaktadır. Zamanın şartları insanı ne kadar umutsuzluğa ve acil çözüm arayışlarına teşvik etse de Akif, heyecana kapılmadan, büyük düşünen bir aydın olarak tercihini uzun sürecek olsa da eğitimden yana kullanmaktadır. Çünkü medeniyeti ayağa kaldırmak, toplumsal hayatta karşılığı bulunan, çözüm üreten ve gelişme sağlayan bir marifetle mümkün olabilir.

D.Marifet ve Fazilet Sahibi Olmak

Akif Müslümanların, Osmanlı'nın yüzyıllardır yaşatıp olgunlaştırdığı medeniyetin aslına dönmelerini gaye edinmiştir. Bu medeniyetin ana unsurları *marifet* ve *fazilet*dir. Marifet; ilim, bilgi, teknik, ustalık, hüner demektir. Fazilet ise yüksek hasletler, iyi huy, iyi ahlakıdır. Marifet, halkı mutlu kılacak bütün maddi sebep ve imkânları temin eder. Fazilet de, bu maddi imkânların, memleketin hayırlı yolda yükselmesi için güzelce kullanılmasını sağlar.²⁴² Faziletler, kendisiyle muttasıf olan iki vücut arasında bir ahenk ve fark meydana getirmek şanından olan, ruhî seciye ve hasletlerdir. Bütün faziletler de güzel fiillerden ibarettir. Adalet içinde yaşayan bir topluluğun bütün fertleri faziletli olurlarsa, her biri haddini bilerek ve hakkını tanıyarak diğerlerinin hak ve hukukuna tecavüz etmeyeceği için aralarında mutlaka yardımlaşma ve dayanışma meydana gelir. Önde gelen ilk ahlâkçılar faziletleri dört esasa dayandırmışlardır. Bunlar; hikmet, şecaat, iffet ve adalettir. Bu dört ana faziletin mutedil olması bütün güzel ahlâkın kaynağı olduğu gibi, ifrat ve tefrîdi de kötü ahlâkın kaynağıdır. Güzel ahlâkın temeli olan bu dört aslî fazilette, itidalin kemaline ulaşabilmek, insanlığın en yüksek mertebesidir.²⁴³ Asım'ın da öncelikle marifet ve fazilet hasletlerine sahip olması gerekmektedir.

“Çünkü milletlerin ikbâli için, evlâdım,
Ma’rifet, bir de fazilet... İki kudret lâzım.
Ma’rifet, ilkin, ahâlîye sa’âdet verecek
Bütün esbâbı taşır; sonra fazilet gelerek
O birikmiş duran esbâbı alır, memleketin
Hayr-ı i’lâsına tahsîs ile sarf etmek için.”²⁴⁴

²⁴² Düздаğ, age., s.56

²⁴³ Ahmet Hamdi Akseki, *Ahlâk İlmi ve İslam Ahlâkı: Ahlâk Dersleri*, 3. Baskı- Ankara, Nur Yayınları, ss. 195-196

²⁴⁴ *Safahat*, s.430

Bu iki unsur birbirleriyle çok yönlü bağlantılara sahip oldukları için, beraber buldukları zaman toplum açısından bir anlam ifade ederler. Tek buldukları zaman ikbali sağlayamamanın ötesinde, zararlı sonuçlara bile sebep olurlar. Marifetten yoksun bir fazilete sahip topluma miskinlik, sefalet ve gerilik hâkim olur. Faziletsiz marifet de, adeta insanın ruhunu zehirleyen bir yara gibidir ki, vebadan bile daha tehlikelidir. Özellikle fen ve teknik, yani marifet, değer açısından nötr bir kavramdır. İyiye kullanılması mümkün olduğu gibi, tersi de mümkündür. Belli değer ölçülerine sahip olmayanlar, maddi güç üstünlüğünü ellerine geçirirlerse büyük haksızlık ve zulümlere sebep olabilirler.²⁴⁵

“Ma’rifet kudreti olmazsa bir ümmette eğer,
Tek fazilette teâli edemez, za’fa düşer.
İbtidâliğe mahsûs olan âvâre sükûn,
Çöker a’sâbına. Artık o da bundan memnûn!
Ma’rifet, farz edelim, var da, fazilet mefkûd...
Bir felâket ki cemâ’atler için, nâ-mahdûd.
Beşerin rûhunu tasmîm edecek karha budur;
Ne musîbettir o: Tâunlara rahmet okutur!”²⁴⁶

Müslümanlar yüzyıllarca İslam’ın kendilerine verdiği faziletle, büyük medeniyetler kurmuş ve ilerlemeler kaydetmişlerdir. Bu sebeple Osmanlı medeniyetine “Medeniyet-i Fâzıla” denilmiştir. “Muhakkak ki Sen, en yüksek ahlâk üzeresin”²⁴⁷ ayetinde açık olarak belirtildiği gibi, İslam’da güzel huy, güzel ahlâk esas bir gayedir.²⁴⁸ Fakat Müslümanlar sahip oldukları yüce faziletleri son üç asırdır koruyamayıp kaybetmişlerdir. Birinci bölümde Osmanlı Devletinin XI. yüzyıldan itibaren hızlı bir biçimde gerilemesinin siyasi, sosyo- kültürel ve ekonomik anlamda pek çok sebebi açıklanmıştı. Bütün bu etkenlerle birlikte, Akif’e göre gerilemenin başlıca sebebi Müslümanların, yüzyıllarca medeniyetimizin fazilet kaynağı olan İslam’ın aslından uzaklaşmaları ve İslam’ı akıl ve bilim dışı olarak gören telakkileri benimsemeye başlamalarıdır. İslam ümmeti bu yanlış ve zararlı akımlara kendini kaptırınca fen ve teknik alanında Batı milletlerinden geri kalmış ve

²⁴⁵ Ali Özer, “Mehmet Akif’in Eğitim Görüşleri”, *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Safahat*, Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1986, s181

²⁴⁶ *Safahat*, ay.

²⁴⁷ Kalem 68/4

²⁴⁸ Akseki, *age.*, s.198

kendisini bir türlü toparlayamamıştır. Öyle ki artık Batının emriyle yatıp kalkar olmuştur. Çünkü ilim ve irfan kimdeyse, hâkim olan odur:

“Bizler, edvâr-ı fazîletleri cidden parlak
Bir büyük milletin evlâdıyız, oğlum, ancak
O fazîlet son üç asrın yürüyen ilmiyle,
Birleşip gitmedi; battıkça da ümmet cehle,
Bünyevî kudreti günden güne meflûc olarak,
Bir düşünüş düştü ki: Davransa da, sarsak sarsak.
Garb’ın emriyle yatıp kalkmaya artık mahkûm;
Çünkü hâkim yaşatan Şevket-i fenden mahrûm.
Biz, evet, hasmımızın kudret-i irfânından,
Bînasîbiz de o yüzden bu şerefsiz hüsrân.
Sonra, a’sâra süren haybeti çekmekle, bugün,
O fazîlet bile hissiz, hareketsiz, ölgün.
Şimdi, Âsım, bana müfrit de, ne istersen de,
Ma’rifetten de cüdâ Şark o faziletten de.”²⁴⁹

Akif’in Asım’da bulunmasını istediği marifet ve bunun hayırlı ve mutedil bir şekilde kullanılması olan fazilet, aynı zamanda İslam’ın bilgi düşünce ve davranış bütünlüğüne verdiği önemi de göstermektedir. “Kendi yapmadığınız şeyleri başkalarına niçin söylersiniz?”²⁵⁰ ayeti de bunu açıkça göstermektedir. Dolayısıyla Akif’in rüya kahramanı genci de bir yandan marifete sahip olacak bir yandan da bunu hayatına uygulayacaktır. Ancak marifetin elde edilmesi, ince bir ayrıntıyı da içinde barındırır. Akif’e göre marifet elde edilirken taklitten uzak durmaya özen gösterilmelidir. Çünkü taklit, özgün yapıyı bozarak toplumu kişiliksiz bir hale getirir. Oysa ilerleme ve kalkınma alanında her milletin atacağı adım kendine özgü olmalıdır. Çünkü milletler kültür ve medeniyet bakımından farklı özellik ve zihniyetlere sahiptir ve hiçbirinin beslenme kaynağı diğerine benzemez. Bu yüzden bir milletin başka bir milletin izinden yürümesi, hiçbir zaman onun önüne geçememesi demektir. Öyleyse ilerleme yolunda her milletin yürüyeceği yol kendine has olmalıdır.²⁵¹ Her milletin bir *sırr-ı terakkîsi* vardır. Müslüman

---

²⁴⁹ *Safahat*, ss.430-431

²⁵⁰ Saf 61/2-3.

²⁵¹ Yüksel Kanar, “Mehmet Akif’in Medeniyet ve Çağdaşlık Algısı”, *Vefatının 75. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, haz. Vahdettin Işık, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.227

bir genç olan Asım'ın sahip olduğu terakkî sırrını Akif; “*mâhiyyet-i rûhiyye*” diye adlandırır. Buna göre Müslümanların ilerlemesinde İslam medeniyetine “has bilinç” ve “öz değerler” esas alınmalıdır. “Milli romantik duyuş tarzı” da denilen bu kavramı Akif, özellikle dini ve örfî manasıyla ele alır:

“Sırr-ı terakkînizi siz,
Başka yerlerde taharrîye heveslenmeyiniz.
Çünkü her noktada taklîd ile sökmez hareket.
Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini;
Veriniz hem de mesâînize son sür'atini.
Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız
Çünkü milliyeti yok san'atin, ilmin; yalnız,
İyi hatırdâ tutun ettiğim ihtarı demin:
Bütün edvâr-ı terakkiyi yarıp geçmek için,
Kendi “*mâhiyyet-i rûhiyye*”niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz.”²⁵²

Gücünü “*mâhiyyet-i rûhiyye*” sinden almayan bir milletin, karşılaştığı yenilikler karşısında benliğini çabucak kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olduğuna işaret eden Akif, milleti, sağlam kökleri ve muazzam gövdesi olan bir ağaca benzetir. Ağacın kökleri “milletin sîne-i mâzisine merbut”tur. Milletin sonsuzluğa uzanması tarihine, sahip olduğu faziletlerle bağlılığı ölçüsünde mümkün olacaktır. Ve fakat bir millet kökleriyle bağını kesmeye kalkarsa, bu onun kendi eliyle heder olması demektir ki, Akif'in Asım'ın şahsında teklif ettiği insan tipi ve bu insanların oluşturacağı toplum için, sakınılması gereken birinci tavır budur. Eğer millet yanılıp da aslıyla bağlarını koparırsa, Akif'e göre yine kendi öz değerleriyle aşî yapmalıdır. Sahip olduğu faziletleri, öz kimliğine muarız olan değil, sine-i milletin kabında yoğurup harmanlayıp, yine kendine ait hale getireceği marifetle birleştirmelidir:

Sonra, dikkatlere şâyân olacak bir şey var:
İnkîşâfâtını bir milletin erbâb-ı nazar,
Kocaman bir ağacın tıpkı çiçeklenmesine,
Benzetirler ki, hakîkat, ne büyük söz bilene!
Bu muazzam ağacın gövdesi baştan aşağı;

---

²⁵² *Safahat*, s.178

Sayırsız kökleri, teknil dalı, teknil budağı;
Milletin sîne-i mâzîsine merbut, oradan
Uzanıp gelmededir... Öyle yaratmış Yaradan.
Bir cemâat ki: Nihâyet ona gelmez de iyi,
Ağacın hey'et-i mecmûası, yâhud çiçeği,
Ta gider, sîne-i milletten urup hâke serer;
Milletin kendi olur işte o baltayla heder!
İnkişâf etmesi âfide de pek zordur onun:
Çünkü meydanda kalan kütle yığınlarca odun!
Hastalanmışsa ağaç, gösteriniz bir bilene;
Bir de en çok köke baksın o bakan kimse yine.
Aşılarken de vurun kendine kendinden aşı.
Şâyed isterseniz ağacın donanıp üstü, başı,
Benzesin tâze çiçeklerle bezenmiş geline;
Geçmesin, dikkat edin, balta çocuklar eline!
İşte dert, işte devâ, bende ne var? Bir tebliğ...
Size âid sizi tahlîs edecek sa'y-i belîğ.²⁵³

Bu beyitlerle Akif, XIX. yüzyılda Batı'nın geliştirdiği bilim ve teknolojiyle birlikte tüm dünyaya ve özellikle de İslam dünyasına üstünlüğü bağlamında Müslüman aydınlar arasında oluşan fikrî bölünme ve karmaşa içerisinde, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, Müslümanlar için terakkînin, yüzyıllardır değişmeyen kaynak olan İslam'ın verdiği faziletler üzerine Batı'dan alınacak marifetin raptedilmesiyle mümkün olduğunu ifade etmektedir.

E. Ümitvar Olmak

İslam ümmetinin düştüğü bu geri kalmışlık durumu son derece vahimdir. Millete genel anlamda bir rehavet ve karamsarlık çökmüştür. Ancak Akif bu karamsar havanın gençlere hâkim olmasını istememektedir. Asım ümitvar olmalıdır. Çünkü geleceği inşa edecek olan kişidir Asım. Ümitvar olmak için sebepleri de vardır Asım'ın. Müslümanlar her ne kadar ellerindeki marifet ve fazileti koruyamayıp kaybetmişlerse de, İslam medeniyetinin kökü son derece sağlamdır. Fazilet en derin köklere yaslanmaktadır. Ve o ağacı, İslamiyet gibi, hiç kurumayan bir su kaynağı beslemektedir. Hadiseler sizi karamsar

²⁵³ *Safahat*, s.179

etmesin der Asım'a, çünkü kökler bu kadar derinken, vurulan iki üç darbe ile ağacımızın dalları, hatta gövdesi bile fişkırıp yükselecek, perişan ufuklarımızı şenlendirecek, kavrulan imanımıza bin vaha serip onu yeşertecektir. Ortılığı yüzlerce kötülük kaplamış olsa da, aslında milletin kalbinde onların yeri yoktur.²⁵⁴

“Lâkin ister misin, oğlum, mütesellî olmak:
İctimâî bütün âmillere, kudretlere bak.
Bunların herbirinin kuvveti, mâzîye inen,
Kökü mikdârı olur; çünkü bu âmillerden,
En derin köklüsü en sağlamı, en hâkimidir.
Şimdi, sen bizdeki kudretleri eşsen bir bir,
Göreceksin ki: Bu millette fazîlet en uzun,
En derin köklere yaslanmada; hem sonra onun,
Bir mübârek suyu var, hiç kurumaz: Dîn-i mübîn.
Hâdisât etmesin oğlum, seni aslâ bedbîn....
İki üç balta ayırmaz bizi mâzîmizden.
Ağacın kökleri mâdem ki derindir cidden,
Dalı kopmuş, ne olur Gövdesi gitmiş ne zarar
O, bakarsın, yine üstündeki edvârı yarar,
Yükselir, fişkırıp, âfâk-ı perîşânımıza;
Yine bin vâha serer kavrulan îmânımıza.
Vâkiâ ortada yüzlerce mesâvî yüzüyor;
Sen bu kâbûsu bütün şerre değil, hayra da yor.
Çünkü yoktur birinin kalb-i cemâ'atte yeri;
Arasan: Hepsi beş on maskara ferdin hüneri!
Bu cihetten, hani, hiç yılmasın, oğlum, gözünüz;”²⁵⁵

İnsanda inanma duygusu ile korku ve ümit duyguları yan yana yaşarlar. Fakat bunlar birbirlerine zıt duygulardır. Eğer ümit duygusu olmasaydı korku insan şahsiyetini saracaktı. O zaman insan her şeyden korkar duruma gelecekti. Ümit onu ayarlamakta ve dengelemektedir. Her çağın kendine has korktuğu objeler vardır. İnsan büyüdükçe içindeki bu iki duygu da büyür ve gelişir. Korku ile ümit, insan hayatındaki yönelimlerin yönünü ve sınırını tayin ederler.²⁵⁶

²⁵⁴ Yıldırım, *agm.*, s.43

²⁵⁵ *Safahat*, s.431

²⁵⁶ Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim; Batı eğitim sistemleri ile mukayeseli*, Dergah Yayınları, İstanbul 1980, ss.237-238

Akif'in en büyük endişesi, milletin kafasından müsbet ve net bir gelecek tasavvurunun (emelin) sökülüp atılmasıdır. Gelecek tasavvuru, insanın gelecekle ilgili beklentileri, planları ve arzularını ifade eder. Sağlıklı bir gelecek tasavvurunun gelişmesi için hem korkunun kalkması hem de iyi bir tarih şuurunun oluşması gerekir. Bu da, ölmüş denilen o ruhu (ümidi) canlandırmaktır. Bunu da milletin kendisi yapacaktır. Başka yerden çare arama yoluna gitmeyecektir. Milletin içindeki çare de, imanla ümitsizliğin bir arada olamayacağı düşüncesini yerleştirmektir. Akif, imanı olan ümitsizliğe düşmez demektedir. Eğer millet inandığına inanıyorsa bu ümitsizliği bırakıp gayrete gelmelidir. Çünkü Hakk'a tapan bir kimse, emelsiz ve ufuksuz yaşayamaz.²⁵⁷ Akif yüzyıllardır ayakta duran yüce bir medeniyetin maddi ve fikri planda istilaya uğradığı ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu bir dönemde, ortalığı kaplayan ye's rüzgarından milleti arındırmaya gayret ediyordu. Bu gayreti özellikle milli mücadele döneminde yurdun dört bir yanında halka verdiği vaazlarla, şiirleriyle ve Sırâtımustakîm/ Sebîlürreşâd'da yayınladığı yazılarıyla müteselsil devam ettirmiştir. Akif bu hareketiyle, yok olmanın eşiğine gelmiş bir millete ümit ve cesaret açılmaya çalışıyor, en tehlikeli süreçlerde bile bir toplum önderinin nasıl davranması gerektiğini ortaya koyuyordu. Böylece milleti yeniden tutup kaldıracak, medeniyeti yeniden inşa edecek olan Asım'a bu şifreleri vermek suretiyle onu yetiştirmektedir. Çünkü Asım'ın nesli önder olacaktır, toplumu iyiye ve güzele yönlendirecektir. Bunun için birinci şart milletin içine düştüğü ümitsizlik batağından onu çekip çıkarmaktır. Bu sadece lafta değil, mesnedi olan bir ümittir. İslam medeniyetinin hiç kurumayan bir kaynağı vardır o da Dîn-i Mübîn-i İslâm'dır. Yeryüzünde İslam kadar inananlara ümit aşıl原因 bir başka din yoktur. Ümidin kaynağını tespit eden Akif, bu en sağlam kaynağa nasıl inileceğini ve yaşanacağını da öğretmektedir.

F. İslam'ı Dipdiri Yaşamak

Asım'ın ümitvar oluşu kuru bir umuttan ibaret olmamalıdır. Bunun için İslam dininin tüm zaman ve zemine hitap eden, yaşayan bir din olduğunu idrak etmelidir. Çünkü eğer İslam'ı asıl formundan uzaklaştırarak anlar ve yaşarsa, geleceği İslam üzere inşa etmesi mümkün olmayacaktır. İslam çoğu müslümanın zannettiği gibi ölümler dini değil, kanlı canlı dipdiri bir dindir ve öyle de kalacaktır:

²⁵⁷ Abdullah Özbek, "Mehmet Akif'in Milleti Kendine Getirme Projesi", *Hakikat Adamı Mehmet Akif'e Armağan; 2011 Mehmet Akif Yılı ve Vefatının 75. Yılı Onuruna*, ed. Mehmet Bayyigit, Erman Ofset, Konya 2011, ss. 203-206

“Ölüler dîni değil, sen de bilirsin ki bu din,
Diri doğmuş, duracak dipdiri, durdukça zemin.”

...

Hoca, mâdem ki bu din: Dîn-i beşer, dîn-i hayât,
Beşerin hakka refik olmak için vicdânı,
Beşerriyyetle berâber yürümektir şânı.
Yürümez dersen eğer, rûhu gider İslâm'ın;
O yürür, sen yürümezsen, ne olur encâmın?”²⁵⁸

Asım'ın yapması gereken, İslam'ı hayatının her anında, her işinde referans almasıdır. Asım zaten dindar bir gençtir. Akif Asım'a İslam'ı nasıl anlaması ve yaşaması gerektiğini öğretmektedir. İslam, modern asrın insanlarına anlayacakları şekilde öğretilmelidir. Bu da yedi yüz yıllık eserlerle olması mümkün değildir. Yeni bir dil, yeni bir form geliştirilmelidir. Bunu yaparken batıl inanç ve hurafelerden arınmış, saf “Kuran İslamı” esas alınmalıdır. Ve tabi ki bu da ilim ve irfanla mümkün olacaktır, kuru dava ile değil:

“Yedi yüz yıllık eserlerle bu dînin hâlâ,
İhtiyâcâtını kâbil mi telâfi Aslâ.
Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı,
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı.
Kuru da'vâ ile olmaz bu, fakat ilm ister.”²⁵⁹

Akif yaşadığı sürece müslüman kimliğini hep ön planda tutmuş ve birinci bölümde kısaca değinildiği gibi siyasi bir ideoloji olarak da İslamcılık idelini benimsemiştir. İslam'ın en doğru bir şekilde anlaşılmasını ve yaşamasını öngören İslamcılık İslam'ın tarihsel formasyonu gelenekleri içinde konumlanarak, bunu her tğr durumda, özellikle de siyasal tavır alıŒta, bir davranış ufku kılma projesidir.²⁶⁰ İslamcılığın temel argümanı kendisini var eden nedende gizlidir. O da şudur; İslam, doğası itibariyle tüm zamanlara ve tüm mekanlara hitap eden bir dindir. Hiçbir zaman ve hiçbir mekanda yürürlükten

---

²⁵⁸ *Safahat*, s.403

²⁵⁹ *Safahat*, s.402

²⁶⁰ Yasin Aktay, “Sunuş”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 6: İslamcılık*, Ed. Yasin Aktay, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.18

kalkmayacaktır. Çünkü İslam hakikatin bizzat kendisidir. Dolayısıyla İslam, modern zamanlarda yürürlükte olmaya yetecek potansiyele sahiptir. Modernliğe ait iyi olan ne varsa, aslında İslam'da da vardır. Nitekim İslam akıllı, mantığı ve ilmi yadsımaz. Aksine onlar gerçek hüviyetlerini İslam'ın temel ilkeleri içinde kazanırlar. Hal böyleyken modern zamanlarda İslam ülkelerinin gerilemesinin, her alanda büyük çöküntüler yaşamasının, büyük ekonomik sıkıntılar çekmesinin sebebi nedir? Ahlaki çöküntünün, ilme ve bilime düşmanlığı besleyen cehaletin kaynağı nelerdir. Hurafeler, bidatler, gelenekler neden her yeri sarmış durumdadır? Bu ve benzer sorulara İslamcılarının ve doğal olarak Akif'in verdiği cevap açık ve nettir: bütün bu olumsuzlukları var edip, besleyen İslam değildir, yani sorun İslam'da değildir. Eğer böyle bir durum varsa ki vardır: bunun sebebi, İslam'ı yanlış ve eksik anlayan, dolayısıyla İslam'ı yanlış ve eksik yaşayan Müslümanlardır. O halde yapılması lazım gelen en önemli şey, Müslümanları gerçek İslam'a dönmek konusunda uyarmaktır.

Gerçek İslam, Hz. Peygamber'in yaşadığı döneme bir göndermedir. Asr-ı Saadet olarak olarak nitelendirilen bu dönem, İslam'ın ilk ortaya çıktığı ve en iyi bir biçimde örneklediği dönemdir. Hz. Peygamber, İslami ilkelerle döneminin en vahşi ve bedevi kabilelerinden, dünyanın en yüce medeniyetine doğru giden yolu açmıştır.²⁶¹ Kuran esasları üzerinde yükselmiş olan bu medeniyet, maddi ve manevi nüfuz ile kıtalara hükmetmiş, yüzyıllar boyunca bu uzun hakimiyet ve parlak medeniyet aynı zamanda eski Yunan ve Roma'nın fikri ve siyasi miraslarından da faydalanarak gayet bir felsefe ve tefekkür vücuda getirmiştir.

İlhamı Kuran'dan alıp asrın insanının idrakine sunmak da pek tabii asrın ilimlerine vakıf olmakla mümkün olacaktır. Bu yüzden Asım Modern ilimleri de öğrenmelidir.

G. Asrın İlmini Edinmek

Asım, öncelikle, medeniyet ağacının hayat kaynağı olan "Dîn-i Mübîn"e sınıksız sarılmalı, ondan sonra, üç asırdır kaybettiğimiz ilmi tez elden edinmelidir. Bu da, şu anda ilme irfana sahip olan Batı olduğu için, Batı'dan alınacaktır. Akif Asım'ın köklerine bağlı, yüzü Şark'a dönük, güçlü bir bilim ve bilgi yüklü bir insan olmasını istemektedir. Fakat

---

²⁶¹ Kenan Çağan, "Batılılaşım, İslamcılık Ve Mehmet Akif", HECE Dergisi Mehmet akif Ersoy Özle Sayısı, s. 133, s.84

Batıdan alınacak bilim hakkında Asım'ı uyarmaktadır. Çünkü Ümmet olarak bizler Batı'nın ilim ve irfanını alacak yerde, madde ve cinsiyet hayatında yaşattığı cazibeye çabucak teslim olduk. Ruh ve dimağı olan münevverin eliyle batıya uzanacak yerde, midesiyle derisinin hazlarını yaşatan halkın eliyle uzandık. Esasen taklit kötü ve tehlikeli bir yenileşme usulüdür; benliği kaybettiricidir. İnkılâbımızın açısını yine kendi mazimizden almamız gereklidir.²⁶² Bu yüzden Batı'nın yalnız fen ve tekniği alınmalı, kültürü ve ahlakı alınmamalıdır. Şark'ın fazileti, Garp'ın marifetiyle takviye edilmelidir:

“Sâde Garb'ın, yalnız ilmine dönsün yüzünüz.
O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin.
Fen diyârında sızan nâ-mütenâhî pınarı,
Hem için, hem getirin yurda o nâfi'suları.
Aynı menba'ları ihyâ için artık burada,
Kafanız işlesin oğlum, kanal olsun arada.”²⁶³

Akif, zorunlu saydığı asrın ilmini edinme konusunda, çocukların ve gençlerin eğitiminde bazı eğitim ilkelerine de vurgu yapmaktadır. Çocuklar, çağın gerektirdiği şekilde eğitilmelidir. Yetişecek nesiller, kendi yaşayacakları devrin özelliklerine ve ihtiyaçlarına uygun yetiştirilerek onların, ‘yaşayacakları çağın insanı’ olarak eğitilmeleri gereğine de işaret etmektedir. Bu eğitim anlayışı, bugün için de çok doğru olan bir tespittir.²⁶⁴

Asım, bu günün ilmine vakıf olmakla beraber, yarının ilmini de edinmelidir. Batı biliminde o kadar ilerlemiştir ki, maddenin en küçük birimi olan atomu parçalamaya çalışmaktadırlar. Böylece müthiş bir enerji üretilecektir. Bu öyle önemli bir enerjidir ki, gelecek o müthiş kudreti kullananların olacaktır:

“Yarının ilmi nedir, halbuki Gâyet müdhiş:
"Maddenin kudret-i zerriyyesi" uğraştığı iş.
O yaman kudrete hâkim olabilsen diyerek
Sarf edip durmada birçok kafa binlerce emek.

²⁶² Topçu, *age.*, s.47

²⁶³ *Safahat*, s.432

²⁶⁴ Ogur, Erol Ogur, “Asım’da Eğitim Değerleri”, *I. Uluslar arası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu 19-20-21 Kasım 2008*, C.I, ed. Gökay Yıldız vd., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sempozyum Dizisi: 2, Burdur 2009, s.236

Onu bir buldu mu, artık bu zemin: Başka zemin.
Çünkü bir damla kömürden edecekler te'min,
Öyle milyonla değil, nâ-mitenahî kudret..!²⁶⁵

Birinci bölümde değinildiği gibi Akif'in yaşadığı dönemde, Balkan Savaşları ortalığı kasıp kavurmakta ve Osmanlı Devleti adeta ölüm- kalım mücadelesi vermektedir. Bu mücadele yalnızca ontolojik anlamda varlığı idame ettirebilme mücadelesi değil, dini-kültürel dinamikleri yaşatma ve onlardan beslenerek ilerleme yarışında ben de varım diyebilme mücadelesidir aynı zamanda. Nitekim savaşların gölgesinde olsa da, insanlık bir yandan süratle geleceğe hazırlanma yarışındadır. Türk toplumu da bu yarışta kültür alanını oluşturan unsurları modern bilimin ve aklın imkanlarıyla yeniden değerlendirmelidir. Çünkü Akif'in teklif ettiği insan tipi kalıplaşmış, zamanın akışına ters düşen biri değil, çalışkan, hareketli, meraklı ve yeniliğe açık biridir.

Akif, zamanın ilmını edinmeyi, ilerleme için birinci şart olarak görmektedir. Bu ilim o kadar önemlidir ki, İslam Dini'ni yaşatmayı bile buna bağlar. Nitekim Akif bu önemi Kastamonu vaazında: "Medeniyetin bu kısımlarında onlara (Batılılara) yetişemezsek yaşamımıza; bize, Allah'ın emaneti olan İslam Dinini yaşatmamıza imkan yoktur. Biz Müslümanlar, bin tarihinden itibaren çalışmayı bıraktık. Gevşekliğe, eğlenceye, ahlâksızlığa döküldük. Avrupalılar ise gözlerini açtılar; alabildiğine terakki ettiler. Görüyorsunuz ki, denizin dibinde gemi yüzdürüyorlar. Göklerde ordular dolaştırıyorlar. Mademki dinin muhafazası farz-ı ayındır. Mademki, eda-yı farzın mütevakkıf olduğu esbabı elde etmek farzdır. O halde düşmanlarımızın kuvvet namına neleri varsa hepsini elde etmek için çalışmak Müslüman fertlerin her birine farz-ı ayındır. O halde ne yapacağız? Aramıza sokulan fitneleri fesatları, bölücülükleri, komitacılıkları, daha bin türlü ayrılık, gayrılık sebeplerini ebediyen çiğneyerek el ele, baş başa vereceğiz. Hep birden çalışacağız."²⁶⁶ Sözleriyle dile getirmiştir.

---

²⁶⁵ *Safahat*, s.432

²⁶⁶ Mustafa Eski, *Milli Mücadelede Mehmet Akif Kastamonu'da*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1983, ss. 10-11

H. Gayretli Olmak

Asım ve arkadaşları, Birinci Dünya Harbi patlak verince Almanya'daki tahsillerini yarım bırakıp vatan savunmasında rol almışlardı. Artık düşmana karşı büyük bir zafer kazanılmıştır ve Asım ile arkadaşlarının tahsillerini tamamlamaları gerekmektedir. Arkadaşları da Asım gibi fen bilimleri tahsili görmektedirler.

“İbret al kendi sözünden, aman oğlum, gayret!
Bir yılın var daha zannımca
“- Evet.
- Bak ne kolay!
-Lakin ihvan-ı kiramın
- Çoğunun altışar ay.
- Hep giderler ya, berâberce
- Hepsinin mesleği sağlam mı
- Evet, müsbet ulûm.”²⁶⁷

Akif, Asım'ın, yarının ilmini elde etmek için hiç vakit kaybetmeden arkadaşlarıyla birlikte Berlin'e gitmesini ister. Çünkü boşa geçen her gün bir ömre bedeldir, çok kıymetlidir ve bir an önce aradaki açık kapatılmalıdır. Yalnız Akif'in Asım'a önemli bir hatırlatması vardır. Asım bir gün evvel gideceği Berlin'den, bir saat evvel dönmelidir. Akif beyin göçü tehlikesinden Asım'ı korumak istemektedir. Berlin'e gitmek bir amaç uğruna olmalıdır. Sürelidir, altı ay, bir yıl gibi bir süre yeterlidir. Oradaki vakit iyi değerlendirilmeli ve bir an önce yurda dönülmelidir.

Bu, zorlu bir süreçtir fakat harpte bin bir sıkıntıya, çileye ve yokluğa göğüs germiş Asım ve arkadaşları için, bu gayret adeta bir eğlence olacaktır.

“- İnkılâbın yolu mâdem ki bu yoldur yalnız,
"Nerdesin hey gidi Berlin " diyerek yollanınız.
Altı ay, bir sene gayret size eğlence demek...
Siz ki yıllarca neler çekmediniz, hem gülerek!
Hani, bir ömre bedeldir şu geçen her gününüz;
Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz.”²⁶⁸

---

²⁶⁷ *Safahat*, ss.432-433

²⁶⁸ *Safahat*, s.433

Gayeye varmanın imkanı ancak bu şekilde mümkündür. İşte o zaman Şark'ın kucağı Asım'a (Asım'ın nesline) açık olacaktır:

“Şark'ın âgûşu açıktır o zaman işte size;
O zaman varmanın imkânı olur gâyenize;
O zaman dinlerim artık seni, Asım, bol bol...”²⁶⁹

Asım, Hocaade'nin bütün nasihat ve uyarılarını dikkatle dinledikten sonra tahsilini tamamlamaya karar verir:

- Yarın akşam gideriz
- Öyle mi Berhurdâr ol.”²⁷⁰

Akif'e göre Osmanlı Devleti'nin ve İslam aleminin Batı'nın teknik gelişmesi ve medeniyetinin karşısında ayakta kalabilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi için en önemli şartı çalışmaktır. Akif bu konu üzerinde ısrarla durmuş ve bütün İslam alemini çalışmaya davet etmiştir. Ona göre çalışmanın şekli olmaz, mühim olan faydalı işlerde çalışıp alın terletmektir. Akif'e göre Doğunun en büyük problemi tembelliğidir. Akif, çalışmamayı, tembelliği milli bir felaket olarak görmektedir. Din de devlet de bizden çalışmayı beklemektedir. Bu düşünceler çerçevesinde Akif, teknikte ve bilimde Batı medeniyetine mutlak surette ülkemizin yetişmesi gerektiğini belirtir.²⁷¹ Çalışma ve gayret sonunda elde edilemeyecek kudret olmadığını şu cümlelerle dile getirir: “Ye'se kapılmayarak çalışan bir Müslüman için aşılamayacak engel, varılmayacak gaye mevcut değildir. Azme, tevekküle sarılmak suretiyle her maksat elde edilir. İnsanın çalışmakla yükselemeyeceği iki mertebe vardır: Biri Allahu Zül Celal'e has olan “yaratıcılık” mertebesi, diğeri de Peygamberimizden sonra kimseye verilmeyecek olan Peygamberlik mertebesidir. Bu iki mertebeden başka hiçbir mertebe yoktur ki, çalışan bir Müslüman için ona varmak kabil olmasın.”²⁷²

---

²⁶⁹ *Safahat*, s.ay.

²⁷⁰ *Safahat*, ay.

²⁷¹ Kadir Şeker, “Mehmet Akif'te Doğu-Batı Düşüncesi”, *I. Uluslar arası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu 19-20-21 Kasım 2008*, C.I, ed. Gökay Yıldız vd., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sempozyum Dizisi: 2, Burdur 2009, s.457

²⁷² Eski, *age.*, s.71

Materyalist düşüncede “gelecek tasavvuru” insanın hayatı ile sınırlıdır. Onun için bu düşünceye sahip olanlar, hayatlarında başarısızlığa uğradıkları zaman bütün dünyaları yıkılır. Akif’in sözünü ettiği gelecek tasavvuru ise, insanın hayatının sınırlarını aşar. Önemli olan hakkıyla meşru ölçüler içinde çalışmaktır. İnsan için bu yeterlidir. Çünkü sonuçlar insanın kendi elinde değildir. Ama sebepler noktasından bakılınca, akli ve imkanı ölçüsünde sorumludur. Bundan dolayı çalışan insanın mutsuz olması diye bir düşünce yoktur.²⁷³ Akif de verdiği bu ölçülerle aslında Asım’a mutlu bir geleceğe giden yolları göstermiş olmaktadır. Dünya ve ahiret hayatını daha mutlu ve yaşanılabilir kılmak için Akif’in verdiği bu ölçüler, tüm insanlık için bir reçete mahiyetinde değerlendirilebilir.

---

²⁷³ Özbek, ay. 11 numaralı dipnot

SONUÇ

Osmanlı Devleti XVI. yüzyılın ortalarına kadar gücün ve başarının zirvesi olan büyük bir imparatorluktur. Fakat XVI. Yüzyıldan itibaren Avrupa’da vuku bulan modernleşme ile birlikte meydana gelen Rönesans ve Reform hareketleri, bu yüzyıla kadar olan dengelerin, Osmanlı aleyhine bozulmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti, Yüzyıllardır kendisinden her anlamda aşağı seviyede olan Avrupa’nın bu şaşırtıcı ve önlenemez ilerlemesi karşısında, XVIII. Yüzyıldan itibaren Avrupa’da meydana gelen, özellikle de askeri alanda vuku bulan gelişmeleri takip etme ihtiyacı hissetmiştir. Çünkü kuruluşundan beri hep yükselen ve büyüyen Osmanlı Devleti, son askeri yenilgilerle de iyice belirginleşen bir gerileme sürecine girmiştir. İlk önce askeri alanda başlayan Avrupai tarz denemeleri zamanla siyasi, sosyal ve kültürel alana da aksetmiştir. Özellikle siyasi alanda Tanzimat Fermanıyla başlayan reform süreci, İslahat Fermanı, I. ve II. Meşrutiyetle devam etmiş, Cumhuriyetin ilanı ile son şeklini almıştır. Yapılan ıslahatlar, dönemin en büyük sorusu: “Nasıl Kurtuluruz?”a bir cevap veya reçete olarak görülmüştür.

Bu dönemde, Osmanlı toplumu ve aydınları arasında bir ikililik oluşmuştur. Yüzyılların verdiği üstünlük psikolojisiyle kendisini Avrupa’dan üstün gören ve yapılan ıslahat ve reformlara, dolayısıyla modernleşmeye karşı çıkan “gelenekçi” kesim ile, Avrupa’yı her alanda tartışmasız üstün ve taklit edilmesi gereken bir medeniyet olarak gören “yenilikçi” veya “modernist” kesim ortaya çıkmıştır. Bu iki hizipten gelenekçilere göre kurtuluşun çaresi İslami usul ve kurallara sıkı sıkıya bağlanmak, dinin aslına dönmekle mümkün olacaktır. Yenilikçi veya modernistlere göre ise, İslam hukuk kuralları artık modern zamanlara hitap etmekten yoksundur, bunun yerine modern zaman ve ihtiyaçlara göre düzenlenmiş yeni bir siyasal ve sosyal düzene ihtiyaç vardır, bu ise, bunu başarmış olan Avrupa’dan alınmalıdır. Başka türlü Osmanlı gerilemesini durdurmak ve içine düşülen buhrandan kurtulmak mümkün değildir.

Özellikle II. Meşrutiyet’ten sonra ortaya çıkan bu hareketler, Osmanlı toplumunda da bir gruplaşmaya sebep olmuştur. Mehmet Akif Ersoy, işte bu buhranlı dönemde yaşamış bir mütefekkindir. O döneme hemen herkesin sorduğu “Nasıl kurtuluruz?” sorusuna Akif, idealinde çizdiği ve Türk Gençlerini temsil eden “Asım” ile cevap vermiştir.

Asım, Akif'in, kurtuluş için sunduğu bir reçetedir. İdealize edilmiş bir model olmakla beraber, gerçekten de tamamen bağımsız değildir. Asım, Almanya'da tahsil görürken I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine, arkadaşlarıyla birlikte tahsilini yarım bırakıp, vatanının bağımsızlığı için cephelerde savaşmış ve pek çok arkadaşını şehit vermiş bir gençtir. Akif, Asım üzerinden kurtuluşu gerçekleştirecek bir nesil tasavvuru ortaya koymuştur. Asım'ın beğendiği özellikleri bu yeni "Türk Gençliği"nde olmalı, eleştirdiği davranışları ise, gençlik, tutum olarak benimsememelidir.

Asım fiziksel özellikleri bakımından son derece mükemmel hilkatte bir gençtir. Kol ve bilek gücü sağlamdır, tuttuğunu koparan, vurduğunu yere seren bir gençtir. Fakat kol kuvvetini bir güç gösterisi olarak kullanmaz. Aksine, kendisinden güçsüz olan rakibini güreşte bilerek yenmeyecek kadar merhametli ve kontrollüdür. Fakat Asım aynı kontrolü, toplumda gördüğü ahlaksızlık, kötülük ve adaletsizlikler için sağlayamamaktadır. Asım milli ve manevi duygularla doludur, vatanını ve milletini çok sevmektedir. Dinine bağlı, ahlaklı bir gençtir. İnandığı değerler uğruna kontrolsüz davranışlarda bulunabilmektedir. Gençliğin verdiği heyecana, dönemin buhranlı, sıkıntılı ve zor şartları da eklenince, bazı hoş görülmeyen eylemler içine girmektedir. Toplumda gördüğü ahlaksızlıklara dayanamaz ve eliyle müdahale etmekten çekinmez.

Akif, olumlu ve olumsuz yönleriyle çizdiği Asım resmini, en güzel renklerle boyamaya çalışmıştır. Akif Asım'ın şahsında gençlerin bilgi, düşünce ve davranış bakımından nasıl yetişmesi gerektiğini anlatırken, onların ruh ve beden sağlığı ve gelişimi için de hangi kurallara uymaları gerektiğini belirtmiştir.

Akif'in idealinde şekillendirdiği ve Asım'ın şahsında kişileştirdiği genç modeli, fiziksel ve ahlâki özellikleri itibariyle diğer gençlere örnek bir konumdadır. Akif'in, çizdiği Asım resmi, aslında bir toplumun gençlerinde olması gereken vasıfları ifade eder. Bir başka ifadeyle, topluma örnek olacak kişilerde bulunması gereken vasıfları içerir. Asım örneği '*örnek bir genç nasıl olmalıdır?*'la beraber, '*ilerlemek isteyen bir toplumun gençleri hangi vasıfları hâiz olmalıdır?*' ve yine '*bir toplumda gençlerin eğitiminde hangi ahlâki öğeler ve değerler göz önünde bulundurulmalıdır?*' sorularının cevaplarını bünyesinde barındırır.

Buna göre genç;

1. Öncelikle sağlıklı bir bünyeye sahip olmalıdır. Sağlıklı olmak, düzenli, kötü alışkanlıklardan uzak bir hayat yaşamak ve spor dallarından en az biriyle ilgilenmekle mümkündür. Sağlam bünye, yapılacak işler için birinci şarttır.
2. Genç, kuvvetli beden yapısına karşın, son derece ince ruhlu, merhametli olmalıdır. Kontrolsüz ve acımasız güç kullanmamalıdır. Özellikle zayıf ve güçsüzleri korumalı, gücünü onlara siper etmelidir.
3. Genç, sağlam bünyesini sağlıklı bir ruhi anlayışla süslemelidir. Bu da imanla olur. Genç, imanlı ve güzel ahlaklı olmalıdır. Kendisini en güzel vasıflarla donatmalıdır. İmanlı ve ahlaklı bir insan olarak, değerini düşürecek kötü ve toplumun kabul görmediği davranışlardan uzak durmalıdır.
4. Genç, sağlam bilgi ve yüce değerler yani marifet ve fazilet sahip olmalıdır. Sağlam karakter, üstün bir şahsiyet ve faydalı ilim sahibi bir genç, kendini değerli kılar.
5. Genç, sahip olduğu üstün vasıflarla birlikte karşılaştığı zorluklara göğüs germeli, ümitsiz olmamalıdır. Genç insan daima gelecekte ümitli olur, ye'se kapılmaz.
6. Genç çalışkandır. İlim ve irfan peşinde koşar. Çünkü başarının anahtarı çalışmaktır. Genç insan başarılı olmak için daima çalışır, gayret eder. Bu yolda karşısına çıkan güçlükleri sahip olduğu üstün özelliklerle bertaraf etmelidir. Böylece çağın gerektirdiği donanıma sahip olmalıdır.
7. Genç insan, haksızlıklara boyun eğmez, yeri geldiğinde tepkisini ortaya koyar. Fakat bunu yaparken ölçüyü kaçırmamalı, kanuni sınırların dışına çıkmamalıdır. Aksi halde yapılan iş zorbalık olur. Genç, hukukun izin verdiği ölçüde tepkisini göstermeli, ilerisini ilgili kurumların insiyatifine bırakmalıdır. Adaleti ve düzeni sağlamanın tek yolunun bu olduğunu bilmelidir.
8. Genç, gerektiğinde cepheden cepheye koşmalı, vatanını, halkını, namusunu düşmanlara çiğnetmemelidir. Mukaddesatını korumak için her türlü zorluğu

göze almalı, kahramanlıklar göstermeli, gerekirse şehit olmaktan çekinmemelidir.

9. Genç, kendine güvenir, özgüveni sağlamdır. Fakat bu kuru kuruya bir özgüven değil, donanımlı ve birikimli olmanın verdiği bir özgüvendir. Genç insan bu özgüvenini korumalı, inandığı değerler uğruna sağlam duruşlu, korkusuz, kendine ve değerlerine güveni tam olarak, dik duruşunu muhafaza etmelidir.
10. Genç insan çevresinde olup bitenlere bigâne kalmamalı, kendisini sosyal hayattan soyutlamamalıdır. Önce kendine karşı, ailesine, çevresine, ülkesine ve nihayet dünyaya karşı ilgili olmalı, sorumluluklarının bilincinde olarak hareket etmelidir. Sosyal problemlere kayıtsız kalmamalı, toplum yararı için çalışmalı, gelecek için projeler üretmelidir.
11. Genç, asrın ilmini edinmeli, fakat sahip olduğu milli ve manevi değerlerden vazgeçmemelidir. Gerekirse bazı sıkıntılara katlanarak yurt dışına gidip, gerekli olan bilgileri edinmeli, bunu yaparken beyin göçü rüzgârına kapılmamalıdır. Çünkü toplumların ilerlemesindeki en büyük engellerden birisi beyin göçüdür. Büyük oranda beyin göçü veren ülkeler, geri kalmaya mahkûmdurlar.

Akif'in, "Asım" şahsında özetlediği bu vasıflar, özelde Müslüman Türk Gençleri'nin, genelde ise bütün toplumun, hatta bütün dünya toplumlarının taşıması gereken değerler manzumesini içinde barındırır. Günümüz eğitim anlayışında gençlere gerçeğin ve hakikatin bilgisini, değerlerin anlamını, yorumunu ve uygulamasını kazandırmanın esas olduğu göz önüne alınırsa, sıralanan bu özelliklerin modern eğitimin amaçları arasında yer alması kaçınılmaz olmaktadır. Asım'ın şahsında ideal olarak gösterilen bu vasıflar, hem eğitimciler, hem de gençler için bir örnek model konumundadır.

KAYNAKÇA

- Akseki, Ahmet Hamdi, *Ahlâk İlmi ve İslam Ahlâkı: Ahlâk Dersleri*, 3. Baskı, Ankara: Nur Yayınları, ts
- Aktay, Yasin, “Sunuş”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 6: İslamcılık*, ed. Yasin Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004
- Albayrak, Ahmet, “Ergenlerin Dini Gelişiminde Sevgi ve Korku Motifinin Etkinliği”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökekleli, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002, ss.307-336
- Arslanbezer, Hakan, “Mehmet Akif Ersoy; Şairin Düşünür Olarak Portresi”, *Akif’ten Asım’a*, ed. Sezgin Çevik, Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007, ss. 10-30
- Aruç, Numan, “Mehmet Akif Ersoy’un Eğitim Felsefesi”, *Vefatının 75. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, haz. Vahdettin Işık, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2011, ss. 187- 199
- Aydın, Mehmet, “Tanzimat’la Aranan Hüviyet”, *Tanzimat’ın 150. Yılı Uluslararası Sempozyumu*, 31 Ekim- 3 Kasım 1989, Ankara: TTK Basımevi, , 1994, ss. 15-18
- Bayraklı, Bayraktar, *İslam’da Eğitim; Batı eğitim sistemleri ile mukayeseli*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1980
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.I/I, Ankara: TTK Basımevi, 1963
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîhu’l- Buhârî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Canatan, Kadir, “Mehmet Akif’in ‘Şark’ ve ‘Garp’ İmgesi”, HECE Dergisi Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı, S. 133, Ankara: 2008, ss. 104-112
- Cündioğlu, Düccane, *Bir Kur’an Şairi- Mehmet Akif ve Kuran Meali*, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2007
- Çabuk, Vahit, *Kuruluşundan Cumhuriyete Büyük Osmanlı Tarihi*, C.VIII, İstanbul: Emre Yayınları, 1999
- Çağan, Kenan, “Batılılaşma, İslamcılık Ve Mehmet Akif”, HECE Dergisi Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı, s. 133, Ankara: 2008, ss. 78-98
- Çalışkan, Adem, “Ölümünün 56. Yılında Mehmet Akif Ersoy’un Hayatı Edebi Kişiliği ve Eserleri”, *Din Öğretimi Dergisi*, S.38, Ocak, 1993, ss.76- 90

- Çantay, Hasan Basri, *Âkifnâme*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1966
- Çolak, Züleyha, “İstiklal Marşı ve Akif’in Milli Birlik Projesi”, *Vefatının 75. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, haz. Vahdettin Işık, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2011
- Doğan, Mehmet, *Camideki Şair Mehmet Akif*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998
- Düzdağ, M. Ertuğrul, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, MÜİFV Mehmet Akif Araştırmaları Merkezi, C.III, İstanbul: 2006
- _____, “Giriş; Mehmet Akif Ersoy Hayatı, Eserleri, Sanatı ve Ahlakı”, Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Yayına Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Gonca Yayınevi, 2005, ss. 1-123
- _____, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, MÜİFV Mehmet Akif Araştırmaları Merkezi, C.I, İstanbul: 2006
- Eliaçık, R. İhsan, *Çağa İz Bırakan Müslüman Önderler: Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul: İlke Yayıncılık, 2004
- Emre, Akif, “Bir İslam Şairinin Gelecek Tasavvuru”, *HECE Dergisi Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı*, S. 133, Ocak 2008, ss. 38-45
- Enginün, İnci, “Yeniden Yayınlanan Safahat’a Sunuş”, Mehmet Akif Ersoy, *Safahat; Birinci Kitap Safahat(Ayrıbasım)*, Yayına Hazırlayan: Fazıl Gökçek, İstanbul: Dergah Yayınları, 2007, ss.7-15
- Erbay, Erdoğan, *Mehmet Akif/İnsan ve Medeniyet*, Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2011
- Erden, Münire - Akman, Yasemin, *Gelişim ve Öğrenme*, 13. Baskı, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2004
- Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat; İkinci Kitap Süleymaniye Kürsüsünde(Ayrıbasım)*, Haz. Fazıl Gökçek, İstanbul: Dergah Yayınları, 2007
- _____, *Safahat*, haz. M.Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006
- Eski, Mustafa, *Milli Mücadelede Mehmet Akif Kastamonu’da*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1983,
- Fergan, Eşref Edip, *Mehmet Akif: hayatı eserleri ve yetmiş muharririn yazıları*, İstanbul: Sebilürreşad Neşriyatı, 1960
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Tanzimat’ta İçtimai Hayat”, *Tanzimat I*, İstanbul:1940, ss.620-692

- Gökalp, Ziya, *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, Sadeleştiren: Yalçın Toker, İstanbul: Toker Yayınları, 1997
- _____, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Haz.: Mehmet Kaplan, İstanbul: 1972
- Gökçek, Fazıl, “Hakkın Sesleri’ne Dair”, Mehmet Akif Ersoy, *Safahat; Üçüncü Kitap Hakkın Sesleri(Ayrıbasım)*, Haz. Fazıl Gökçek, İstanbul: Dergah Yayınları, 2007, ss.7-16
- _____, “Fatih Kürsüsünde Hakkında”, Mehmet Akif Ersoy, *Safahat; Dördüncü Kitap Fatih Kürsüsünde(Ayrıbasım)*, Yayına Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Dergah Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 7-19
- _____, “Hatıralar Hakkında”, Mehmet Akif Ersoy, *Safahat; Beşinci Kitap Hatıralar(Ayrıbasım)*, Yayına Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Dergah Yayınları, İstanbul, 2007, ss.7-19
- _____, “Asım Hakkında”, Mehmet Akif Ersoy, *Safahat Altıncı Kitap Asım(Ayrıbasım)*, Yayına Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Dergah Yayınları, İstanbul, 2007
- _____, “Süleymaniye Kürsüsü Hakkında”, Mehmet Akif Ersoy, *Safahat Altıncı Kitap Asım(Ayrıbasım)*, Yayına Hazırlayan: Fazıl Gökçek, Dergah Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 7-21
- Günaydın, Yusuf Turan, “Mehmet Akif’in Mektupları”, *HECE Dergisi Mehmet Akif Özel Sayısı*, S.133, Ankara: 2008, ss. 440- 520
- Gündüz, Turgay, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi-kuramsal bir çalışma-*, İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2003
- Güngör, Erol, *Değerler Psikolojisi*, Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları, 1993
- Gürsoy, Şahin,- Çapcıoğlu, İhsan, “Bir Türk Düşünürü Olarak Ziya Gökalp: Hayatı, Kişiliği Ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme”, *AÜİFD*, C.XLVII, S.2, Ankara: 2006, ss.89-98
- Harmancı, Mehmet, “ Mehmet Akif’in ‘Asım’ını Gençlik Ütopyası Olarak Okumak”, *Hakikat Adamı Mehmet Akif’e Armağan*, ed. Mehmet Bayyığıt, Konya: 2011, ss. 229-249

- Hökelekli, Hayati, “Gençlik ve Din”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002, ss. 11-30
- İmamoğlu, Vahit, *Mehmet Akif ve İnanan İnsan*, İstanbul: Ravza Yayınları, 1996
- İnalcık, Halil, “Tanzimat Nedir?”, *Tanzimat; Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Mehmet Seyitdanlıoğlu- Halil İnalcık, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006, ss. 13-36
- Kalaycıoğlu, Ersin – Sarıbay, Ali Yaşar, “Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Siyasal Değişme”, *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, ed. Ersin Kalaycıoğlu vd. İstanbul: Beta Basım Yayın, 1986, ss. 9-27
- Kara, Mustafa, “Akif’in Hayran Olduğu Şahsiyetler”, *Bülbülün Şarkısı Mehmet Akif Kitabı*, ed. Mustafa Kara, Bilal Kemikli, Osmangazi Belediyesi Yerel Gündem 21, Bursa: 2007, ss.31-44
- Karakoç, Sezai, *Mehmet Akif*, İstanbul: Diriliş Yayınları, 2005
- Karal, Enver Ziya, “Tanzimat’tan Evvel Garplılaşıma Hareketleri” , *Tanzimat I. Yüzcüncü Yıldönümü Münasebetiyle*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, ss. 13-30
- _____, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, Ankara: TTK Basımevi, 1988
- _____, *Osmanlı Tarihi.*, C.IX, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı, (1908-1918), Ankara: TTK Basımevi, 1996
- Kanar, Yüksel, “Mehmet Akif’in Medeniyet ve Çağdaşlık Algısı”, *Vefatının 75. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, haz. Vahdettin Işık, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2011, ss. 201- 231
- Karataş, Birgül, *Araştırma Teknikleri*, İstanbul: Çağlayan Basımevi, 1984
- Keskioğlu, Osman vd., *Son Çağlarda İslam Dünyasında Fikir Hareketleri*, Ankara: Taşlık Matbaası, 1989
- Kılavuz, M.Akif, “Ergenlerde Özdeşleşme ve Din”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002, ss. 209-254
- Kılıç, Ahmet Faruk, *Milli Yürek Mehmet Akif Ersoy’un Din Ve Toplum Anlayışı*, İstanbul: Değişim Yayınları, 2008
- Kula, Naci, “Gençlik Döneminde Kimlik ve Din”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002, ss. 31-70

- Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmet Akif: Hayatı Seciyesi Sanatı*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011,
- Kuran, Ercüment, *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, der. Mümtaz'er Türköne, Ankara: TDV yayınları., 1994
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kırıralı, Ankara: TTK Basımevi, 1993
- Mengüşoğlu, Metin Önal, *Müstesna Şair Mehmet Akif*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2007
- Mufassal Osmanlı Tarihi: Resimli Haritalı*, C.VI, İstanbul: Güven Yayınevi, 1963
- Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nazif, Süleyman, *Mehmet Akif, Şairin Zatı ve Asarı Hakkında Bazı Malumat ve Tetkikat*, İstanbul: Matbaa-i Amidi, 1924
- Nüzhet, Ali, *Ziya Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları*, İstanbul: İktbal Kütüphanesi, 1931
- Ogur, Erol, "Asım'da Eğitim Değerleri", *I. Uluslar arası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu 19-20-21 Kasım 2008*, C. I, ed. Gökay Yıldız vd., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sempozyum Dizisi: 2, Burdur: 2009, ss. 229-238
- Okay, Orhan, "Batılılaşma Devri Fikir Hayatı Üzerine Bir Deneme", *Osmanlı Devleti Ve Medeniyeti Tarihi*, ed., Ekmeleddin İhsanoğlu, C.II, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul: 1998, ss.195-219
- _____, *Mehmet Akif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1989
- Okay, Orhan ve Ertuğrul Düzdağ, "Mehmet Akif Ersoy", C.XXVIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1992
- Ongunsu, A. Hamid "Tanzimat Ve Amillerine Umumi Bir Bakış", *Tanzimat I. Yüzyüncü Yıldönümü Münasebetiyle*, İstanbul Maarif Matbaası, 1940, ss. 1-12
- Ortaylı, İlber, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1974
- Özbek, Abdullah, "Mehmet Akif'in Milleti Kendine Getirme Projesi", *Hakikat Adamı Mehmet Akif'e Armağan; 2011 Mehmet Akif Yılı ve Vefatının 75. Yılı Onuruna*, ed. Mehmet Bayyigit, Konya: Erman Ofset, 2011

- Özer, Ali “Mehmet Akif’in Eğitim Görüşleri”, *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1986, ss. 177- 202
- Özgü, Halis, *Genç Erkek Psikolojisi*, İstanbul: Özgü Yayınevi, 1973
- Pekolcay, Necla, *Mehmet Akif’in Verdiği Mesajlar ve Tesir Alanları*, İstanbul: MUIFV Yayınları, 1991
- Shaw, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C.II, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: 1982
- Sırma, İhsan Süreyya, “Sultan II. Abdulhamid’in Uzak Doğu’ya Gönderdiği Ajana Dair”, *Birinci Milli Türkoloji Kongresi*, İstanbul 6-9 Şubat 1978, İstanbul: 1980
- Şehsuvaroğlu, Lütfi, *Mehmet Akif Ersoy*, Ankara: Alternatif Yayınları, 2002
- Şeker, Kadir, “Mehmet Akif’te Doğu-Batı Düşüncesi”, *I. Uluslar Arası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu 19-20-21 Kasım 2008*, C. I, ed. Gökay Yıldız vd., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sempozyum Dizisi: 2, Burdur: 2009, ss. 451- 458
- Tarlan, Ali Nihad, *Mehmet Akif ve Safahat*, İstanbul: Nida Yayınevi, 1971
- Timurtaş, Faruk Kadri *Mehmet Akif ve Cemiyetimiz*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987
- Topçu, Nurettin, *Mehmet Akif*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006
- Türköne, Mümtaz’er, “Osmanlılarda Islahat ve Teceddüt” *Osmanlı Ansiklopedisi Tarih /Medeniyet/ Kültür*, ed. Bekir Şahin, İstanbul: Ağaç Yayıncılık, C.VI, 1993, ss. 7- 145
- _____, *Türk Modernleşmesi*, Ankara,: Lotus Yayınları, 2006
- Tütüncü, Mehmet, “Kur’an ve Hadislerde Eğitim Esasları”, *DEÜİF Dergisi*, S. 2, 1985, ss. 231-246
- Yıldırım, Suat, “Mehmet Akif’e Göre İdeal Türk Gençliğinin Vasıfları”, *M.E.B Din Öğretimi Dergisi*, Nisan, 1985, ss.37-47
- Yaşar, Selahaddin, *Mehmet Akif; Hayatı Sanatı Fikirleri*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1985
- Yavuz, Kerim, *Eğitim Psikolojisi*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay., 1991

Yörükoğlu, Atalay, *Gençlik Çağı: Ruh Sağlığı Eğitimi Ruhsal Sorunlar*, Ankara:
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1986

<http://www.bayramic.bel.tr/htm/mehmetakifersoybayramic.asp>[11.04.2012]

http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_Kurtulu%C5%9F_Sava%C5%9F%C4%B1#Londra_Bar.C4.B1.C5.9F_Konferans.C4.B1.2C_.C5.9Eubat_1921_ve_Mart_1922[10.04.2012]

<http://fullislam.blogcu.com/cemaleddin-afgani-kimdir/5395558>[09.04.2012]

http://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmet_A%C4%9Fao%C4%9Flu[09.04.2012]

<http://vahadergisi.wordpress.com/2007/02/17/babanzade-ahmet-naim-1872%E2%80%931934/> [09.042012]

<http://www.sizinti.com.tr/konular/ayrinti/tevfik-fikret.html> [11.04.2012]

http://www.ziyagokalp.com/index.php?option=com_content&view=article&id=82&Itemid=53 [09/04/2012]

ÖZET

“İdeal Bir Genç Olarak Safahat'ta ‘Asım’” başlığını taşıyan bu çalışma ‘Giriş’ ve ‘Sonuç’ bölümleri dışında iki ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş Bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi ve sınırlılıklarla ilgili bilgiler verilmiştir.

Birinci Bölümde, Mehmet Akif Ersoy'un Yaşadığı Dönemin Tahlili; Osmanlı Modernleşmesi bağlamında, Siyasi, Sosyo-Ekonomik ve Fikri planda ortaya koyulmuş ve Akif'in Biyografisi (Hayatı ve Eserleri) incelenmiştir.

İkinci Bölümde, İdeal Genç Modeli Olarak Asım fiziksel ve ahlaki özellikleri çerçevesinde incelenmiş ve Asım'dan beklenenler ortaya koyulmuştur.

Sonuç bölümünde, Mehmet Akif'in ideal bir genç olarak sunduğu Asım'ın şahsında, yetiştirilmek istenen insan prototipi ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

This study which bears 'Asım' heading in Safahat as an idealist man, consists of two main parts except for introduction and conclusion.

In introduction part, information about the topic, the aim, the importance, the technique and the restrictions of the study is given.

In the first part, the period when Mehmet Akif Ersoy lived is examined, and within the Ottoman Modernization, in terms of socio-economic , ideologic features, Akif's biography is examined.

In the second part, Asım is examined in terms of physical and moral values as an ideal young man, an the expectations were introduced.

In the conclusion part, human prototype which was required to be brought up in Asım's personality as an ideal young man by Mehmet Akif was tried to be presented.

ÖZGEÇMİŞ

1987 yılında Trabzon'da doğdu. İlk öğrenimden sonra orta öğrenimini Trabzon Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde (2005), yüksek öğrenimini ise Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesi'nde tamamladı. (2009)